

טנא פירות העמל

לקט מאמרותיו של
הרב זאב שטיינמן

רעיונות וקישורים בדרוש
על פרשת ויצא

מכון חו"ל טנא פירות העמל

טל. 052-7620949

להאזנה בידיש :

טל. 03-3068787 שלוחה 4/3

לדרשות הקדשות וכל ענין:

tenepirotheamal@gmail.com

עיקר פרשת ויצא:

פרשה זו עיקרה הולדת י"ב שבטי יה ליעקב אבינו, פְּרִשְׁת וַיֵּצֵא בְּגִימָטְרִיא זָרַע אֲבִרָהֶם עֲבָדוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו (תהלים קל). ומצאנו שהוא גם בגימטריא שְׁרָה רִבְקָה רָחֵל לָאָה שהם הארבע אמהות, ובוה כבר כתבנו (בהפטר פרשת בשלח משירת דבורה) על הפסוק תִּבְרָךְ מְנָשִׁים יַעֲלֵ אִשְׁתְּ חֶבֶר הַקִּינִי מְנָשִׁים בְּאֶהֱל תִּבְרָךְ (שופטים ה. כד) לפירוש רש"י מנשים באוהל הן הדי אמהות שנאמר בהן אהל, שרה הִנֵּה בְּאֶהֱל (בראשית יח. ט) רבקה וַיִּבְאֶה יַעֲזֹק הָאֶהֱלָה (בראשית כד. סז) רחל ולאה וַיֵּצֵא מֵאֶהֱל לָאָה וַיִּבֹא בְּאֶהֱל רָחֵל (בראשית לא. לג), והנה אִשְׁתְּ חֶבֶר הַקִּינִי בגימטריא שְׁרָה רִבְקָה רָחֵל לָאָה.

כשיעקב הצדיק בעיר, הוא הדרה הוא זיוה הוא הדרה וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה (בראשית כח. י).

ברש"י ויצא לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו, אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם, שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה, יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה וכן וַיֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם (רות א. ז) האמור בנעמי ורות.

ובקושיא שבכלי יקר וכי אברהם ויצחק לא הלכו ממקום למקום ולמה לא נכתב אצלם לשון יציאה, כבר כתבו בזה בכמה אנפין ואענה מנת חלקי, כי יציאת הצדיק עושה רושם על הנותרים, אבל באברהם אֶחָד הָיָה אֲבִרָהֶם וַיִּירֶשׁ אֶת הָאָרֶץ וַאֲנָחְנוּ

רָבִים (יחזקאל לג. כד), רק רבים המבינים בצדיק נעשה בהם רושם, וביצחק לא שייך יציאה כי יציאה היא יציאה מן הארץ המובטחת ולכן ויצא נאמר עם וילך חרנה שזה היה למעשה י"ד שנים אחר עזיבתו את באר שבע, שרק ביום שוילך חרנה שיצא מארץ ישראל נתקיים ויצא בפועל, ואילו ביצחק לא היתה יציאה רק הלך לגרר ובאר שבע וכו', אבל יעקב שהותיר אחריו צדיק גדול כיצחק וצדקנית גדולה כרבקה, ביציאתו נעשה רושם על הנותרים המבינים.

חסדר ביעקב חוד זיו חדר,
ואילו בנעמי בסדר זיו חדר שבח

והדוגמא שמביא רש"י מנעמי ורות וַיֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה שָׁמָּה וּשְׁתִּי בְּלִתִּיהָ עָמָה וַתֵּלֶכְנָה בְּדֶרֶךְ לָשׁוּב אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה, וברש"י במגילת רות ותצא מן המקום למה נאמר הרי כבר נאמר וַתָּשָׁב מִשְׁדֵּי מוֹאָב (רות א. ו) ומדיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם, אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם, פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר. ולפי זה צריך לומר שבזמן מגוריהם בשדי מואב היו נחשבים מאד בעיני העם, רק לא ידענו על מה הם נחשבו, כי אם להיותם צדיקים והרי גם יושבי שדי מואב לא היו מבינים בצדיקים, ואולי חשיבותם היתה אם בעושר ואם בענין אחר ועל זה בעת יציאתם משם פנה ההוד של המקום, ואולי בזה תלוי השינוי ששינה רש"י בנעמי, שביעקב אמר שכשהצדיק יצא מן העיר פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה ואילו בנעמי אמר פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה, בצדיק שייך

הוד כי ההוד הוא בעצמיות של הדבר ואחר ההוד בא הזיו שהוא תואר לקירון ומאור, זיו הוא כעין זוהר, אל ברוך גדול ידעה הכין ופעל זיהרי חמה (מברכת ויצר אור) ולפי שאמר רבי יהושע בן לוי (חולין ס"ע"א) כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בדעתן נבראו בצביונם נבראו, כן גם הכוכבים נבראו כבר עם קרניהם הנמשכים עד למרחוק וזהו אל ברוך גדול דעה שכבר בבריאית העולם הכין ופעל את זהרי החמה הנמשכים למרחוק. ממילא אחר ההוד בעצם והזיו בקירון, כעת ודאי הוא הדר ועיין במלבי"ם על הפסוק הוד וְהָדָר לְפָנָיו עַז וְתַפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ (תהלים צו. ו), ובידיד נפש הדור נאה זיו העולם כלומר אחר שיש זיו, אז הדור נאה, זיו הוא כעין זוהר, וזה הסדר הוד זיו הדר הוא בצדיק ידוע שנגלה צדקתו ואז כשמגיעים להדר כמו באתרוג כשר במחלט וגם ביפי הוא נאה, אז הוא הדר, פרי עץ הדר (ויקרא כג. מ) כי ההדר הוא התכלית המושלם בפועל, אבל בנעמי הסדר הוא זיו הדר שבח, כי ההוד שיש באיש הצדיק לא היה נגלה בנעמי בעצמיות, רק הזיו הוא האור והזוהר היה, ולכן בנעמי אמר רש"י פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה, ובנעמי אין די בתכלית של הדר לבד, אלא אם פנה הדר הזה אז ודאי השבח שבה משתבחים גם הוא פנה, אם לא בצדיק שאז בשבח ניכר התכלית.

גם אפשר מה שדוקא ביעקב ויצא שיציאתו עושה רושם ולא ביצחק ולא באברהם, לפי שכבר כתבנו על הפסוק וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֲשׂוֹ אִישׁ יָדָע צִיד אִישׁ שָׂדֶה וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֹהֳלִים

(בראשית כה. כז) שודאי גם אברהם ויצחק היו יושבי אהלים ולא אנשי שדה ודוקא ביעקב נכתב השבח של יושב אהלים לעומת גנותו של עשיו שהיה איש שדה, זה כדי ללמדנו איך יתכן שעשיו יגדל ברשעו הגם שהוא בן בבית גדול וקדוש של יצחק אבינו המשמש מופת לקדושה וטהרה ובית של רבקה הצדקנית, אין זאת אלא לפי שעשיו היה איש שדה ולא היה בבית לראות וללמוד ממעשי אביו ואמו, לא כן יעקב אבינו יושב אהלים שהיה יושב בבית ורואה הנהגות הצדיקים ומקושר בבית לאביו ואמו הגדולים. ממילא זה לעומת זה יעקב הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה, הוא דוקא ולא זולתו עשיו הרשע, מה שאין באברהם כנ"ל שבין כך אחד היה אברהם וכן יצחק לא היה נמדד לעומת ישמעאל כי אין הם בניס יחד לאב ואם, רק יעקב הוא לעומת עשיו הרשע, יעקב הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה ולא זולתו.

כן מרש"י על הפסוק וַהֲנִי ה' נָצַב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֲבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק (בראשית כח. יג) אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הֵן בְּקִדְשׁוֹ לֹא יֵאָמֵן (איוב טו. טז), כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. לא בגלל שכהו עיניו הרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו, אלא בשביל שכתוצאה ממה שכהו עיניו הוא כלוא בבית כלומר מה שהוא כלוא בבית הוא הגורם שיצר הרע פסק ממנו. כן בתנחומא

(תולדות ז) רַבִּי בְּרַכְיָה אָמַר הוֹאִיל וְנִתְּיָסָם בְּעֵינָיו בָּאֵלוֹ הוּא מֵת לְפִי שְׁהִיָּה גָנוּז לְתוֹךְ הַבַּיִת וַיֵּצֵר הָרַע פָּסֵק הִמְנֹנִי.

ובישמעאל בן אברהם אין צריכים לסברא איך נעשה רשע לעומת יצחק שגדל בבית אברהם ונעשה צדיק, כי ישמעאל לא היה כיצחק בן לצדקנית אלא הוא היה בנה של הגר המצרית שאמר לה המלאך והוא יהיה פֶּרֶא אָדָם יְדוּ בְּכָל (בראשית טו. יב), מה שאין כן בעשיו שהיה בן לצדיק וצדקנית כמו שאף יעקב היה בן להם, וכדי שלא תתמה איך עשיו נעשה לרשע לכן מודיעה לנו התורה הקדושה שיעקב היה יושב אהלים לעומת עשיו הרשע שהיה איש שדה.

וַיִּקַּח מֵאֲבֵנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׁם מְרֹאֲשֵׁתָיו
(בראשית כח. יא).

בענין האחדות ואבני המקום עיין מה שכתבנו על הפסוק הִקְבְּצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם (בראשית מט. ב).

ביאת השמש ושקיעת החמה לא

שייך בבית המדרש כשעוסק בתורה

וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלֶּן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ
וַיִּקַּח מֵאֲבֵנֵי הַמָּקוֹם וַיִּשֶׁם מְרֹאֲשֵׁתָיו
וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא (בראשית כח. יא).

במסכת ביצה (ט ע"א) היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו, היה יושב בבית המדרש ותפילין בראשו וקדש עליו

היום מניח ידו עליהם עד שמגיע לביתו, ופי' רש"י דתרווייהו מיירי בערב שבת דשבת לאו זמן תפילין הוא והתירו לו להביאם כלאחר יד, ולהתוס' אין נראה, דאם שניהם בערב שבת אם כן למה שינה בלשונו לומר בבא בדרך שקעה עליו חמה ואילו ביושב בבית המדרש נקט קדש עליו היום, אלא שבהיה בא בדרך ושקעה עליו חמה מיירי בחול ולילה לאו זמן תפילין הוא וכדי שישתמרו עד שיגיע לביתו התירו לו שיהיו בראשו עד שמגיע לביתו.

ולרש"י דתרווייהו מיירי בערב שבת, מה שבבא בדרך נקטו לשון שקעה עליו חמה ואילו ביושב בבית המדרש קדש עליו היום, כתב הרמב"ן במלחמות לפי שהבא בדרך מסתכל בשקיעת החמה אליו מה שאין כן היושב בבית המדרש שומע תקיעת השופר, ונראה בדברי הרמב"ן שאף אם בהיותו יושב בבית המדרש יהיה יכול להבחין בשקיעה עם כל זאת כיון שהתקיעות הן קודם להשקיעה לכן אמרו קדש עליו היום כיון שהוא נודע מכניסת השבת על ידי ששמע את התקיעות, וזה לא שייך בהיה בא בדרך.

ובמגיני שלמה כתב לחלק בין הולך בדרך ליושב בבית המדרש, שההולך בדרך מחויב להניח ידו על התפילין מיד מששקעה עליו חמה שלא יראוהו מה שאין כן יושב בבית המדרש דליכא למיחש שיראוהו אלא רק אחר קידוש היום שאז הולך לביתו, לכן נקט שקדש היום. נמצא שלהרמב"ן מה שקדש היום

בבית המדרש שמניח ידו על התפילין, קדש היום היינו התקיעות שקודם להשקיעה שהן מבשרות את כניסת השבת, אבל להמגיני שלמה קדש היום שמניח ידו על התפילין הוא אחר הזמן של שקעה עליו חמה.

יושב בבית המדרש לא שייך כלל לשון שקעה עליו חמה. וכל זה רק בדרוש, כי ודאי בהיה יושב בבית המדרש בחול אין שייך לשון קדש עליו היום.

מלאכי אלהים עולים תחילה ואחר כך יורדים
וַיַּחֲלֹם וַהֲנִיחַ סֵלָם מִצָּבָא אֲרֻצָּה וְרֵאשׁוֹ
מִגִּיעַ הַשְּׁמַיִמָה וַהֲנִיחַ מִלֵּאכֵי אֱלֹהִים
עֲלִים וַיִּרְדּוּ בּוֹ (בראשית כח. יב).

וברש"י עולים תחילה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו, וכתב בשפתי חכמים שהוקשה לרש"י דהוה ליה למימר יורדים תחילה דהא דירת המלאכים בשמים הוא. אמנם בכלי יקר בא"ד זה לשונו, דבר אחר לכך הראה לו הקב"ה תבנית כל העולמות להורות שמקורם ממקום זה שנקרא אבן שתיה כי משם הושתת העולם, דבר אחר לפי שמשם יוצא השפע לכל העולמות כי התחתונים מוסיפין כח בגבורה של מעלה כביכול, ועל כן מלאכי אלהים עולים תחילה כי משם ישאבון מי השפע ממעיני הישועה ואחר כך יורדים להשפיע מלמעלה למטה וסוד זה רמז בדברי רש"י בשיר השירים בפסוק מה יפו פְּעֻמֶיךָ בְּנָעָלַיִם (שיר השירים ג. ב, עיין רש"י ד"ה מעשה ידי אמן) שישראל מקלסין להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמעלה למטה כדרך שהתחיל כאן בסולם מוצב ארצה מלמעלה למעלה וכבוד אלהים הסתר דבר.

הנה מעין זה הענין כתבנו בסיעתא דשמיא בדתנן (סוכה נא ע"ב) על חֲמֵשׁ

ובמשנה ברורה (סימן ל' ס"ק טו מהפמ"ג) שקעה חמה פירוש סוף שקיעה דהוא צאת הכוכבים, דבבין השמשות אין צריך לחולצם. ולפי זה קדש עליו היום אינו אחר הזמן של שקעה עליו חמה, שהרי שקעה היינו בצאת הכוכבים ולא יתכן שקדש עליו היום הוא בזמן מאוחר יותר מזמן צאת הכוכבים. וזה כדלעיל בשיטת הרמב"ן שאף אם יבחין בשקיעה בהיותו יושב בבית המדרש עם כל זאת הרי התקיעות הן קודם להשקיעה.

ואחר כל זאת הנה מפסוקי הפרשה בדרך צחות, ביושב בבית המדרש לא שייך לומר שקעה עליו חמה, כן ביעקב אבינו שרק כאשר ויפגע במקום וילן שם, אז כי בא השמש, אבל קודם לכן כשנטמן בבית המדרש י"ד שנים על התורה ועל העבודה לא היה יודע מביאת השמש כלל ולכן שפיר רק בהיה בא בדרך שייך לשון שקעה עליו חמה. ואם תאמר והרי בהמשך הגמרא (ביצה שם) מתיב רב הונא בריה דרב איקא היה בא בדרך ותפילין בראשו וקדש עליו היום וכו' היה יושב בבית המדרש וקדש עליו היום וכו', הרי ששייך לשון קדש היום גם בהיה בא בדרך. יתכן דאין הכי נמי וכגון שמקיים מצות וְדִבַּרְתָּ בָּם וגו' וּבִלְבָּתְךָ בְּדֶרֶךְ (דברים ו. ז), אלא שבהיה

הושתת העולם. הרי בית הבחירה הוא יסודו של עולם ומשם הושתת העולם, ואם כן חמש עשרה מעלות היורדות, כי רק אחר שיורד ממקום שהושתת העולם שייך עליה לשם ובלי ירידה לא שייך עליה.

מלאכי אלהים עולים תחילה ואחר כך יורדים ובגתיים וזנה ה' ניצב עליו לשמרו

וַיַּחֲלֹם וַהֲנָה סֶלֶם מִצָּב אֲרֻצָּה וְרֹאשׁוֹ
מִגִּיעַ הַשְּׁמַיִמָּה וַהֲנָה מִלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים
וְיֹרְדִים בּוֹ, וַהֲנָה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר
אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבִרְהָם אֲבִירָה וְאֱלֹהֵי יִצְחָק
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶתֶּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לָהּ אֶתְנַנֶּה
וְלִזְרָעָהּ (בראשית כח. יב-ג).

ברש"י והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, עולים תחילה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו. גם בסוף הפרשה ראינו שמלאכי אלהים ליווהו ליעקב שנאמר וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְכּוֹ וַיַּפְגְּעוּ בּוֹ מִלְאֲכֵי אֱלֹהִים וגו' וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחְנֵים (בראשית לב. ג-א), וברש"י ויפגעו בו מלאכי אלהים, מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ, וברש"י מחנים שתי מחנות, של חוצה לארץ שבאו עימו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו, ואמר לי הגאון הרב בנציון רוזנברג שליט"א שכיון שאותם מלאכי אלהים עולים תחילה ואחר כך יורדים, אזי מרגע שעלו המלאכים שליווהו עד כאן ועד זמן שירדו המלאכים שילווהו מכאן ואילך, על קטע זמן זה נאמר והנה ה' ניצב עליו שפי

עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה, שבפרק הרואה (ברכות נו ע"א) העולה לגג בחלום עולה לגדולה, ירד יורד מגדולתו, אביי ורבא דאמרי תרווייהו כיון שעלה עלה. כי עליה ברישא וכיון שעלה עלה ואילו ירידה יש רק אחר שהיתה עליה. וכיון שכן, הנה אותן חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים הן גם חמש עשרה מעלות העולות מעזרת נשים לעזרת ישראל, ולכאורה מצד ההגיון היה ראוי לומר חמש עשרה מעלות העולות מעזרת נשים לעזרת ישראל כי עליה ברישא ובפרק הרואה שם. ובדאמר רבי יהודה בר אלעאי לההיא מטרוניתא (ברכות נה ע"א) כ"ד בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו, והגם שכשם שכ"ד בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא כן איכא כ"ד בית הכסא מבי מדרשא לאושפיזאי עם כל זאת כיון דאמר רב אשי ואיתימא רבי חנינא בר פפא (ברכות כג ע"א) שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה לפני לכן אמר רבי יהודה בר אילעאי כ"ד בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא ולא אמר בהיפוך אף שמהכא להתם כמהתם להכא כ"ד הן.

ומה שט"ו מעלות היורדות וכו', זה לפי דתנן (וימא נג ע"ב) מִשְׁנַטְל הָאָרוֹן אֶבֶן הַיְּתֵה שֵׁם מִימּוֹת נְבִיאִים רִאשׁוֹנִים וְשִׁתִּיה הַיְּתֵה נִקְרָאת וְשֵׁם בְּגִמְרָא (נד ע"ב) תנא שממנה

ובכל שעה בעני עמו במשך כל ימי גלות מצרים ראיתי ואני רואה תמיד.

ויירא יעקב ויאמר אם בחלום תוך כדי שינה אני רואה התגלות אלוהית נשגבה זו, ודאי המקום גורם ומה נורא המקום הזה

וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא, וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֹלֶם מַצֵּב אֶרְצָה וְרֹאשׁוֹ מוֹגִיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מַלְאָכָי אֱלֹהִים עֲלִים וְיֹרְדִים בּוֹ, וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר וגו' הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעָהּ, וְהִנֵּה זֶרַעַךְ בַּעֲפֹר הָאָרֶץ וגו', וְהִנֵּה אֲנֹכִי עֹמֵד וּשְׁמִרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וגו' כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ וגו', וַיִּכְוֶן יַעֲקֹב מוֹשְׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אֲכֹן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי, וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מַה נִּזְרָא בַּמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם, וַיִּשְׁכַּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֲבֹן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאשֵׁיתוֹ וַיִּשֶׁם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שָׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ (בראשית כח. יא-יב-יג-יד-טו-טז-יז-יח).

אחד מחשובי התלמידי חכמים ביקש לשמוע דעתנו על מה שבעינינו נראה תמוה מאד שהתגלות אלקות כזאת עם הבטחות גדולות היו ליעקב אבינו בחלום, כי לדעתו התגלות נשגבה כזאת ראוי שתהיה בהקיץ ולא בחלום הלילה. ואמרנו לו שדוקא ממה שהתגלות היתה בחלום הבין יעקב שאכן יש ה' במקום הזה, כי כבר ד"י שנים שיעקב אבינו לא היה טועם טעם שינת לילה על מיטה מוצעת כראוי כי היה בעסק התורה יומם ולילה וכברש"י וישכב במקום ההוא באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששימש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה, וכעת סוף סוף אחר הרבה

רש"י ניצב עליו לשומרו. גם אפשר לענ"ד שעל קטע זמן זה כשה' ניצב עליו לשומרו מעת שמלאכים שליווהו עלו מעלה עד עת שמלאכים שילווחו ירדו, על זה הזמן כשה' שומרו נאמר כִּי מַלְאָכָיו יֵצְוֶה לְךָ לְשִׁמְרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ (תהלים צא. יא), כלומר שכעת הקב"ה יצוה לך את מלאכיו לשמרך בכל דרכיך שתמשיך בהם מכאן ואילך.

והשמירה האמיתית היא ודאי על ידי עסק התורה דאמר רב יוסף (סוטה כא ע"א) תורה מגנא ומצלי, ולימוד התורה הוא בשביל קיום תרי"ג מצוותיה כבקשתנו וְתֵן בְּלִבֵּנוּ בִּינָה לְהִבִּין וְלַהֲשִׁיל לְשִׁמְעַ לְלַמֵּד וְלַלְמֹד לְשִׁמֹּר וְלַעֲשׂוֹת, ממילא הנה ה' ניצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, ה' (כו) אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק בגימטריא תרי"ג מצוות.

גם אפשר שאומר לו השי"ת שהגם המלאכים המלווים אותו, אך שלא יעלה על דעתך שכשהמלאכים מלווים אותו אז איני עימך, אלא הנה ה' ניצב עליו לשומרו בכל עת ובכל רגע ובכל גווני וְהִנֵּה אֲנֹכִי עֹמֵד וּשְׁמִרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ (בראשית כח. יב-טו) וכענין שכתבנו על דברי רש"י בפסוק רֹאֵה רָאִיתִי אֶת עֲנִי עָמִי וגו' כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאָבִיו (שמות ג. ז) בא"ד, שמתו לב להתבונן ולדעת את מכאוביו ולא העלמתי את עיני ולא אאטום את אזני מצעקתם, לא העלמתי את עיני בלשון עבר כי הקב"ה צופה ורואה בכל עת

שנים כשהוא עוזב את הישיבה ויוצא לעולם הגדול והוא מכין את יצועו כראוי ללינת לילה והנה בחלומו הוא רואה דברים אלו, וייקץ יעקב משנתו ויאמר אם תוך כדי שינה שהיא מגושמת ביחס לשיבתו בבית המדרש י"ד שנים וגם שינה היא אחד מששים למיתה (ברכות נו ע"ב) והנה הוא רואה מראות אלה אף בחלום, אכן ודאי שיש ה' במקום הזה, ויירא ויאמר אם כך שבחלום תוך כדי שינה אני רואה זאת, ודאי המקום גורם ומה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים.

ובדין איך לנהוג בקדושת תפילין (ש"ע אורח חיים סימן מ' סעיף א) שְׁאֲסוּר לְהִנָּחַם תַּחַת מְרָגְלוֹתָיו וְכֵן אֲסוּר לְהִנָּחַם תַּחַת מְרָאשׁוֹתָיו כְּגֹגֵד רֹאשׁוֹ אֶפְלוֹ כְּלִי בַתּוֹךְ כְּלִי, כֵּן כִּיּוֹן שְׁוִיָּקָה מֵאֲבָנֵי הַמָּקוֹם וַיֵּשֶׁם מְרָאשׁוֹתָיו (בראשית כח יא) והנה בשנתו הוא רואה התגלות אלקות כזאת, שוב לא ישתמש בהן להניחן מראשותיו כי אין זה דרך כבוד, אבל אחר שכבר שם מראשותיו לשם לינה ובכל זאת והנה ה' ניצב עליו בהתגלות אלוהית מופלאה ויאמר אכן יש ה' במקום הזה, אז את אותה אבן אשר שם מראשותיו לשם לינה, כעת לקח אותה וישימה מצבה לשם שמים.

ואז ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, ואילו השכמה הוא משהו אחר וכענין שכתבנו על הפסוק וַיָּקָם בֹּלְעָם בְּבִקְרַ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אֶתְנֹו (במדבר כב. כא), שברש"י, אמר הקב"ה, רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר וַיֵּשְׁבֶם אַבְרָהָם בְּבִקְרַ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורֹו (בראשית כב. ג). הרי באברהם לשון השכמה ואילו בבלעם לשון קימה, כי אמנם גם באברהם נאמר לשון קימה וַיֵּשְׁבֶם אַבְרָהָם בְּבִקְרַ וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורֹו וגו' וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וגו', ממילא על כורחך קימה שבאברהם היא קימת הגוף הגשמי ואילו השכמה הוא אצל הצדיק המשכים ממיטתו בהשכמה רוחנית והכנה לעבודת ה', ועל כן בבלעם הרשע שהוא מאלה הנאמר בהם הַשֹּׁכְבִים עַל מִטּוֹת שֵׁן וסֶרְחִים עַל עֲרֻשֹׁתָם (עמוס ו. ד) לא שייך לשון השכמה ולכן רק ויקם בלעם בבוקר דהיינו קימת גופו הגשמי לבד, אבל כאן ביעקב אחר שכבר הקיץ לא בבוקר אלא מבעוד לילה ואמר אכן יש ה' במקום הזה, אחר כך וישכם יעקב בבוקר כי השכמה היא לעבודת ה' ואכן ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה לשם שמים ויצק שמן על ראשה.

קיפל חקב"ה את הארץ תחת יעקב
אבינו לרמז שתהא נוחה ליכבש לבנו
וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק הָאֲרִיז אֲשֶׁר
אָתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לֵךְ אֶתְנַנֶּה וְלִזְרַעְךָ, וְהָיָה
זֶרְעֶךָ כְּעֶפֶר הָאֲרִיז וּפְרִצְתָּ יָמָה וּמִדְּבָרָהּ
וְצִפְנָה וְנִגְבְּהָ וְנִבְרָכּוּ כִּי כָל מוֹשְׁפָחַת
הָאֲדָמָה וּבְזִרְעָהּ (בראשית כח. יג-יד).

מה בין ויקץ יעקב ובין וישכם יעקב בבקר
ומה בין ויקץ יעקב ובין וישכם יעקב
בבקר, וייקץ אין זו קימה ועל אחת כמה
וכמה לא השכמה, וייקץ יעקב הוא רק
שנתעורר משנתו ועדיין אין זה בוקר ואף
קודם נטילת ידים שחרית הוא רק זמן
לומר מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיִם
שֶׁהַחַיּוֹת בִּי נִשְׁמָתִי בְּחִמְלָה רַבָּה אֲמוֹנָתְךָ

הפסוק וְנָשַׁל ה' אֶלֶיךָ אֶת הַגּוֹזִים הָאֵל מִפְּנֵיךְ מֵעַט מֵעַט לֹא תוּכַל פְּלֹתָם מִיָּד פֶּן תִּרְבֶּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה (דברים ז. כב) והלא אם עושיין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיות וכו', אלא גלוי היה לפניו שעתידים לחטוא.

וענין שהקב"ה קפל כל ארץ ישראל תחתיו, עלה ברעיון תוך כדי אמירת הדרשה ד' בשלח תשפ"ב לפי שאמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (שבת קח ע"א וע"ב) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר אֲזַי תִּתְעַנֵּג עַל ה' וְהִרְבַּבְתִּיךָ עַל בְּמִיתִי אֶרֶץ וְהֶאֱכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב וגו' (ישעיה נח. יד), לא כאברהם דכתיב ביה קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאַרְבֶּה וגו' (בראשית יג. יז) ולא כיצחק דכתיב ביה פִּי לֶךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֲתָנָּה אֶת כָּל הָאֶרֶץ הָאֵל (בראשית כו. ג) אלא כיעקב דכתיב ביה וּפְרַצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה, ולגודל ההרחבה של נחלה בלי מצרים עד אין גבול וקץ, כעת בהבטחה קפל הקב"ה את כל הארץ תחתיו לומר כי מקיפול כזה בשטח של ד' אמות יהיה הרחבה עד אין סוף ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה נחלה בלי מצרים.

כשיחזו משמרין שבת בארץ ישראל תחיה הארץ נחלה בלי מצרים לישראל בלבד בלי שאר אומות וְהָיָה ה' נֹצֵר עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֲבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָנָה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לֶךְ אֲתִנְנָה וּלְזֶרְעֶךָ, וְהָיָה זֶרְעֶךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ וּפְרַצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה וְנִבְרַכְו כִּי כָל מוֹשְׁפָחַת הָאֲדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ (בראשית כח. יג-יד).

ברש"י שוכב עליה, קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו, רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו. נשאלנו בכולל בעלי בתים דשנים ורעננים שלכאורה ז' שנים שכבשו אין נשמע כנוח ליכבש, והיה מי שרצה ליישב על פי ששמע מאחד הדרשנים שיש אשר האדם יהיה בתחומה של ארץ ישראל ועם כל זאת אינו שם אלא בחוץ לארץ כי ארץ ישראל הרוחניית אינה בהישג יד לכל אחד ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, ואותו דרשן רצה להוכיח זאת ממה שקיפל הקב"ה לארץ ישראל תחת יעקב אבינו והלא באותה שעה היכן היו כל המון עם יושבי הארץ, אלא על כורחך שהם לא זכו להיות באותה ארץ ישראל, ולפי זה היה נראה לשומע הדרשה ליישב בדין שדוקא ארץ ישראל הרוחניית תהא נוחה בשעה אחת ליכבש לבניו של יעקב. אך עדיין הקשינו לדברי אותו דרשן ויצחק היכן היה, שהרי בזמן חלום יעקב עדיין היה יצחק חי ואף היה אסור לצאת מארץ ישראל ולו לרגע אחד לפי שהיה עולה תמימה על המזבח ורק את בְּנֵי לֹא תִשָּׁב שָׁמָּה (בראשית כד. ח) ואין באפשר שבשעה שקיפל הקב"ה לארץ ישראל לא היה מקום נותר מארץ ישראל ליצחק אבינו.

ובכללות הכל נראה שאכן היתה נוחה ליכבש לבניו, אלא שהתמשכות השבע שנים היה בשל הבטחת לא אֲגַרְשְׁנוּ מִפְּנֵיךְ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׂמֵמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה, מֵעַט מֵעַט אֲגַרְשְׁנוּ מִפְּנֵיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֹה וְנַחֲלָתָ אֶת הָאָרֶץ (שמות כג. כט-ל), וכברש"י על

נחלה בלי מצרים לעם ישראל לבד בלי שאר אומות.

זאת הארץ נחלה עם גבולין אתה שוכב עליה מכח היותך בן אברהם ויצחק, אבל לך ניתנה נחלה בלי מצרים ופרצת וכו' בלי מצרים עוד בזה. בדברי המהרש"א שאין ופרצת מלשון חזק אלא מלשון פריצת והריסת גדר שלנחלתו לא יהיה גדר ומיצר, הנה בפסוק נאמר והנה ה' ניצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ונברכו בכך כל משפחות האדמה ובזרעך, פירוש הארץ אשר אתה שוכב עליה היא הארץ שנאמר בה לאברהם קום התהלך בארץ וגו' וליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל ואלו הן הבטחות של נחלה עם גבולין ואתה יעקב שוכב עליה מכח היותך בן אברהם ויצחק, אבל כעת ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שיתקיים בכך יעקב נחלה בלי מצרים.

גם המשך הפסוק נראה בדרך צחות, אחר שפי' מהרש"א שבזכות אברהם ויצחק ניתנה ארץ מיוחדת ונחלה שיש לה מיצר גם לשאר אומות אבל כעת אותה ברכה שהיתה עבור האומות תתקיים ותהיה בכך ובזרעך לבד, זהו ונברכו בכך כל משפחות האדמה ובזרעך, כלומר מה שנתברכו כל משפחות האדמה בזכות אברהם ויצחק, כעת ונברכו היינו שיתקיימו הברכות של כל משפחות האדמה בכך ובזרעך ולא בהם, ונחלה בלי מצרים כנ"ל.

ברש"י ופרצת וחזקת כמו וכן יפרץ (שמות א. יב). ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (שבת קיח ע"א וע"ב) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר אז תתענג על ה' והרפכתך על פמתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' (ישעיה נח. יד), לא כאברהם דכתיב ביה קום התהלך בארץ לארפה וגו' (בראשית יג. יז) ולא כיצחק דכתיב ביה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (בראשית כו. ג) אלא כיעקב דכתיב ביה ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה, ושם בח"א מהרש"א ופרצת מלשון פריצת והריסת גדר שלנחלתו לא יהיה גדר ומיצר, ואינו מלשון חזק כמו שפי' רש"י בחומש לפי פשוטו, ומה שניתנה ברכה זו ליעקב ולא לאברהם ויצחק, לפי שבזכותם ניתנה גם ארץ מיוחדת ונחלה שיש לה מיצר לשאר אומות דהיינו ללוט ולבני עשיו כדכתיב כי לבני לוט נתתי את ער ירשה (דברים ב. ט) ולבני עשו וגו' (שם ט. ה, כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר), אמנם בזכות יעקב שנשתלשלו הזכויות מאבות לבנים נתוסף להם ברכה זו ליתן להם נחלה בלי מצרים, ע"כ מהמהרש"א.

אמנם כעת אנו בארעא קדישא אך בעוה"ר יצאו מה שיצאו ועדיין אנו רק בארץ שהובטחה לאברהם וליצחק שהרי גם מאומות העולם יושבים כאן, אבל כשעם ישראל שבארץ הקודש יהיו שומרי שבת ויהיו קוראי עונג לשבת אז יהיו מקבלין נחלה בלי מצרים שנאמר אז תתענג על ה' ויקויים והאכלתיך נחלת יעקב אביך וכפירוש המהרש"א שיהיה

ופרצת מקצה העולם ועד קצהו וגם צפונה וקדמה
והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה
וּמִדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה וגו' (בראשית כח. יד).

בסדר הצדדים שזכרו ימה קדמה צפונה
נגבה, מתחילה ימה וקדמה לפי שבאבן
עזרא על הפסוק וּמִאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח
וּמִמְעָרֵב מִצָּפוֹן וּמִיָּם (תהלים קז. ג) הזכיר
מזרח ומערב כי כן הישוב מן הקצה אל
הקצה, ממילא מדברי האבן עזרא ופרצת
מקצה העולם ועד קצהו ימה וקדמה.
ובהמשך דברי האבן עזרא שם בתהלים
מצפון כי שם כל הישוב, ולא הזכיר דרום
בעבור שם חוס השמש ואין שם ישוב בראיות
גמורות וכו'. הרי ימה וקדמה הן שתי
קצוות העולם, צפונה ונגבה הן ב' צדדים,
ובפסוק כאן אחר שהובטח יעקב ופרצת
מקצה העולם ימה ועד קצהו קדמה הוסיף
צפונה ששם עיקר הישוב ונגבה שאף שאין
זה עיקר הישוב אך גם שם ופרצת.

משמעות עפר

והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה
וּמִדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל
מְשִׁפְחַת הָאָדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ (בראשית כח. יד).

בדין מי סוטה תנו רבנן (סוטה טז ע"ב)
הקדים עפר למים פסול (דבעינן מים ברישא
דכתיב וַיִּתֵּן אֶל הַמַּיִם, במדבר ה. יז) ורבי
שמעון מכשיר, מאי טעמא דרבי שמעון
דכתיב וְלִקְחוּ לְטָמֵא מֵעֵפֶר שְׂרִפַּת
הַחֲטָאת (במדבר יט. יז) ותניא אמר רבי
שמעון וכי עפר הוא והלא אפר הוא,
שינה הכתוב במשמעו לדון הימנו גזירה

שוה, נאמר כאן עפר ונאמר להלן עפר,
מה בסוטה עפר על גבי מים (כן מצוותו
לכתחילה כדכתיב בה) אף בפרה עפר על
גבי מים, ומה בפרה הקדים עפר למים
כשר (כדמפרש בהמשך הגמרא) אף בסוטה
הקדים עפר למים כשר, ובתוס' שינה
הכתוב במשמעו תימה לרבי וכי שינוי
הוא שנקרא אפר עפר, והכתיב וַיִּשְׂרֹף
אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיִּדֶק לְעֹפֶר (מלכים ב' כג.
ו) וכן וַאֲכַת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר דָּק
לְעֹפֶר (דברים ט. כא), וי"ל אותן שלא
נעשית אפר על ידי שריפה אלא צריכין
כתישה נקראין עפר.

והנה במסכת ברכות (יז ע"א) מר בריה
דרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר הכי
וכו' וַנִּפְשִׁי כְּעֹפֶר לְפַל תְּהִיָּה, ושם בתוס'
מה עפר אינו מקבל כליה לעולם כן יהי
רצון שזרעי לא יכלה לעולם כמו שהוא
אומר והיה זרעך כעפר הארץ. ממילא
לפי זה אמנם אפר הוא אפר ועפר הוא
עפר, ומה שנאמר ואשרוף אותו באש
שעל ידי השריפה נעשה לאפר ואחר כך
ואכות אותו טחון היטב עד אשר אותו
אפר היה דק לעפר ואשליך את עפרו
וגו', היינו אחר שנטחן היטב וביותר עד
שאינ שייך בו שוב כליה, אז יהיה נקרא
עפר. ואמנם ביטול העבודה זרה היה על
ידי השריפה והטחינה ואחר הטחינה
שנעשה עפר שוב אינו מקבל כליה ובטל
מעבודה זרה שבו וכן וישרוף אותה בנחל
קדרון וידק לעפר כי אדרבה אכן יש
שינוי במשמעות אפר ועפר, וכיון שנעשה
לעפר דק עד שאין לו כליה לכן נתבטל
מעבודה זרה.

עפר ככל שנשחק הוא טוב יותר למלאכה והיינו
ונפשי כעפר לכל תהיה פירוש שכל שיקבל
הבזיונות יתעלה ביותר
ובסידור עבודה ומורה דרך (סלאויטא)
בכוונת ונפשי כעפר לכל תהיה, כמו
העפר ככל שהוא שחוק יותר הוא יותר
טוב למלאכה, כן נפשי תהיה שפלה
יותר, ככל שתקבל הבזיונות מתעלה
יותר, ע"כ. ולפי זה אולי לכן בפסוקי
ביטול העבודה זרה נאמר וידק לעפר ועד
אשר דק לעפר, כי אם בעפר שייך רק
תשבחת ותו לא מידי, אז כבר בטל
לגמרי מעבודה זרה.

ולאגוד הדברים, כי מש"כ בסידור עבודה
ומורה דרך שכל שתקבל הבזיונות מתעלה
יותר, ומי הוא המתעלה, הלא הוא מה
שכתבו התוס' במסכת ברכות שעפר קאי
על זרעי זרע זרעי לדורות, יהי רצון
שזרעי לא יכלה ויהיה מתעלה ומשתבח
ביותר ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי
צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך
לשמה, ובתפילת ונפשי כעפר לכל תהיה,
לכל כלומר שנפשי תהיה כעפר לכל
השיטות, גם לפירוש התוס' וגם לפי הנ"ל
מסידור עבודה ומורה דרך.

ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר לא יוכל איש
למנות, והיה זרעך כעפר הארץ שאינו כלה לעולם
עוד לדייק בדברי התוס' שם מה עפר אינו
מקבל כליה לעולם כן יהי רצון שזרעי
לא יכלה לעולם כמו שהוא אומר והיה
זרעך כעפר הארץ, הנה התוס' מביאים
בדוקא את הפסוק והיה זרעך כעפר הארץ
ולא את הפסוק המוקדם בתורה וְשָׂמֵתִי

אֶת זֶרְעֶךָ כְּעֹפֶר הָאָרֶץ (בראשית יג. טז), כי
בפסוק המובא לא נאמר אשר לא יוכל
איש למנות את עפר הארץ רק והיה זרעך
כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה
ונגבה ונברכו בכך כל משפחות האדמה
ובזרעך, ואילו בפסוק המוקדם בתורה
נאמר ושמתי את זרעך כעפר הארץ אשר
אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם
זרעך ימנה, הרי שאין פסוק זה מדבר
ממה שעפר הארץ אינו כלה לעולם אלא
ממה שעפר הארץ אינו נמנה, לכן לא
הביאו התוס' את הפסוק הזה אלא את
הפסוק המאוחר בתורה.

כמו עפר שהוא נדרש לקיום כל דבר כן נפשי לכל
תהיה לקיים להיטיב ולחזק כל ברכיים כושלות
ואחר זמן כאשר בשיעור בכולל בעלי
בתים דשנים ורעננים נדברנו שללא עפר
אין קיום לכלום ולקיום כל דבר נדרש
העפר כמו לסוד ולטוח לבנין הבית וכדו',
אמרנו זהו ונפשי כעפר לכל תהיה,
שכשם שלקיום כל דבר נדרש עפר, כן
נפשי כעפר לכל תהיה להיטיב לכל
ולחזק כל ברכיים כושלות וכו'.

והיה זרעך כעפר הארץ שכמו העפר
שהכל רומסים אותו ולבסוף הם נקברים
תחתיו כן זרעך לבסוף ירמסו את כל העולם
וצרור המור זה לשונו, ורמז לו גם כן כי
כמו שהעפר הכל רומסים אותו ואחר כך
העפר רומס אותם כשחוזרים לעפר
ונקברים הם תחת הארץ והארץ רומסת
אותם כאומרו הפל הִיָּה מִן הָעֹפֶר וְהַכֹּל
שָׁב אֶל הָעֹפֶר (קהלת ג. כ) כן יהיה זרעך,
שאף על פי שיהיו נרמסים בעפר, בסוף
יתנערו מעפר וירמסו את כל העולם

כאומרו התנערי מעפר (ישעיה נב. ב), מהיות רמוסה קומי לרמוס כל העולם.

שִׁמְךָ וְהָיָה בְּרָכָה) זהו שאומרים אלהי אברהם וְאַבְרָכְךָ זהו שאומרים אלהי יצחק וְאַגְדְּלָה שִׁמְךָ זהו שאומרים אלהי יעקב, יכול יהו חותמין בכולן תלמוד לומר וְהָיָה בְּרָכָה, כך חותמין ואין חותמין בכולן.

וילך חרנה שיצא ללכת לחרן ויִירָא וַיֹּאמֶר מַה נִּירָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם (בראשית כח. טו).

ברש"י כי אם בית אלהים בא"ד איהו עד חרן אזל כדאמרין בפרק גיד הנשה (חולין צא ע"ב) וקרא מוכיח וילך חרנה (בראשית כח. י), כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למיהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ, ע"כ. ובלשונו המדוקדק של רש"י הקדוש (בראשית כח. י) וילך חרנה יצא ללכת לחרן, ממילא ודאי הלך לשם אך סוף דבר יצאו מה שיצאו וחזר.

מחלוקת לשם שמים סופה להתקיים באחדות ללא מריבה וַיִּקַּח אֶת הָאִבְנִים אֲשֶׁר שָׁם מִרְאשֵׁיתוֹ וַיִּשֶׁם אֹתָם מִצְבֵּה (בראשית כח. יח).

ברש"י, עשאן כמין מרוב סביב לראשו שהיה ירא מפני חיות רעות, התחילו מריבות זו עם זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם

לכל אחד מהג' אבות אמר השי"ת אל תירא וְחַנָּה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרֶתִיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עֲשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ (בראשית כח. טו).

הבטחת והשיבותיך אל האדמה היא לפי שברש"י על הפסוק רק את בני לא תשב שְׁמָה (בראשית כח. ח) רק מיעוט הוא, בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור. ואם מה' יצא שיעקב יהיה יוצא חוצה לארץ, ממילא מגיעו הבטחת החזרה וכן מאותו טעם הובטח ברדתו מצרימה אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אַבְיָךְ אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם אֲנֹכִי אֲרֹד עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאַנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֶה (בראשית מו. ג-ד). והנה ג' פעמים אל תירא יש וכל אחד הוא באחד מהג' אבות, הראשון אל תִּירָא אַבְרָם אֲנֹכִי מִגֵּן לָךְ (בראשית ט. א), הב' ביצחק אחר אשר וַיַּחֲפֹר בְּאֵר אַחֲרֵת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָה רְחֹבוֹת וגו' וַיֹּרֶא אֱלֹהֵי ה' בְּלַיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אַבְיָךְ אֵל תִּירָא כִּי אֲתֵנָּךְ אֲנֹכִי (בראשית כו. כב-כד), והג' הוא ביעקב אל תירא מרדה מצרימה, ומה נפלא שבאל תירא שבאברהם נאמר אנכי מגן לך ועל פי שבשער הכוונות (רחש ב' מדרושי העמידה) ג' שמות של אֵל אֵל אֵל אֵל בגימטריא מִגֵּן ואמר רבי שמעון בן לקיש (פסחים ק"ז ע"ב) וַאֲעֻשֶׁךָ לְגוֹי גָּדוֹל (בראשית יב. ב), וַאֲעֻשֶׁךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאַגְדְּלָה

בחלקו ונעשה אושפיוכן לשכינה, הרי שלהצטער על כזאת שפיר דמי.

ואדהכי היה זה בבית כנסת מסויים שהיה בו מנין מצומצם ביותר ופעמים כשהיה מגיע התשיעי לתפילה היה אומר שהוא ימתין בחוץ עד שיבוא אדם נוסף והוא יכנס אחרי אותו אדם, כדי שהוא הממתין בחוץ יזכה במעלת העשירי יהיה קדש (ויקרא כו. לב), ואמרנו להם כי כל זה הוא רק במליצה, שהרי עשירי יהיה קודש נאמר במעשר בהמה וכל מעשר פקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש לה, העשירי ולא התשיעי ולא השמיני וכו' הוא יהיה קודש, אבל בבני אדם המתחברים לתפילה במנין וכדו', הרי באחדות כולם כאחד קדושים ויכולין לומר דברים שבקדושה כי זהו סוד האחדות.

עוד להוסיף, אחדותן של האבנים מועלת כשהמחלוקת היתה לשם שמים שזאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, ותנן (אבות פרק ה' משנה יז) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, סוף מחלוקת לשם שמים של האבנים להיות מתקיימת באחדותם עד שכל האבנים נעשו למצבת אבן אחת, כי אם אינה אבן אחת אלא של אבנים הרבה, אז אינה מצבה אלא מזבת. ובהיפוך הגמור הוא במחלוקת שאינה לשם שמים שאין סופה להתקיים.

כשמשבח את זולתו הוא עצמו משתבח ובמעלת האחדות, כאן המקום להביא את דברי הראש יוסף על הגמרא במסכת

מראשותיו, ע"כ. ואחר שנעשו לאבן אחת לא המשיכו לריב שכל צד באבן הגדולה תאמר על צדי שלי יניח צדיק את ראשו, לפי שבשעשאן הקב"ה אבן אחת היינו כשנעשה אחד באחדות, שוב אין טעם למריבות ויכוחים וזה כוחה של אחדות, לא כן כשכל אחד הוא לעצמו. ובדתניא (סוכה נג ע"א) אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן, אפשר כן, לפי שהלל אומר (אבות פרק א' משנה יב) הוי מתלמידיו של אהרן אהב שלום ורודף שלום, הלל בהוראה זו ודאי היה מרגיש באחדות עם כל אדם מישראל והיכן שהיה הלל היה כל אחד ואחד מישראל שם עימו בנפש, וזהו אם אני כאן הכל כאן.

ושור' הובא שבבוא בעל האמרי אמת זי"ע לעיר קילץ נתווכחו ביניהם מבני המשפחה יושבי המקום אצל מי מהם יתאכסן הצדיק, וכשהצדיק נודע על כך אמר את הנ"ל מהאבן שנעשה לאחת ושוב באחדות יש מיוזג לבבות ואין נגיעות והכל מסכימים שהעיקר שהפעולה תהיה נעשית ואין נפקא מינה בידי מי ואמנם סוף סוף היה כאן מחלוקת אצל מי יתאכסן ויניח צדיק הרה"ק בעל האמרי אמת את ראשו, אך כבר ראינו במסכת מגילה (ס' ע"א) שרצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה, לפיכך זכה בנימין ונעשה אושפיוכן לשכינה, הרי שצערן של בנימין למיהויו בעל אכסניה למקום המזבח גרם שאף הארון היה

כביכול משבח לנו ולא אמר משבח הפסוק לארץ במידי דלא חזי, אלא ודאי כנ"ל שמשבח היינו שכשהוא משבח את הארץ, ממילא משתבח גם לנו עם סגולה שהביאנו אל הארץ והיא ארץ טובה ורחבה.

מצבה ומזבח

וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאֲשֵׁיתוֹ וַיִּשֶׂם אֹתָהּ מִצְבֵּה (בראשית כח. יח).

בענין המצבה הנה בספר דברים על הפסוק וַנִּתְּצָתֶם אֶת מִזְבְּחֹתֶם וְשִׁפְרֹתֶם אֶת מִצְבְּתֶם (דברים יב. ג) פ"י רש"י מזבח של אבנים הרבה מצבה של אבן אחת. דוקא שם מלמדנו רש"י איזהו מזבח ואיזהו מצבה, כי רש"י בא לבאר מדוע במזבח של עבודה זרה צריך ניתוץ שמשמעו לחלקים קטנים ואילו במצבת עבודה זרה די בשבירה שמשמעותו אפילו לב' או ג' חלקים ודיו, זה לפי שמצבה היא של אבן אחת שבשירתה לב' וג' חלקים נתבטל מצבת העבודה זרה, לא כן מזבח המלוקט מאבנים הרבה שליקטום לשם עבודה זרה ואין די בשבירת המזבח לב' או ג' חלקים, כי כדי לאבד את מזבחותם צריך ניתוץ גם האבנים.

וזהו גם מה שבמצבה כאן נאמר לשון שימה וישם אותה מצבה מה שאין כן במזבח לשון בניה ויבן מזבח (וכבפסוקים שויבאו לקמן בסיעתא דשמיא). ועוד יש פעם אחת במזבח שלא נאמר ויבן אלא וַיִּצַב שָׁם מִזְבֵּחַ (בראשית לג. כ), והלא ויצב נגזר ממצבה, וכבר יש על זה במדרש לקח טוב בזה הלשון, לא אמר ויבן שם מזבח

ביצה (כא ע"א) בעא מניה רב אויא סבא מרב הונא וכו' אמר ליה עורבא פרח (השיאו לדבר אחר), כי נפק רב אויא אמר ליה רבה בריה דרב הונא לאבוה לאו היינו רב אויא סבא דמשתבח ליה מר בגויה דגברא רבה הוא (ולמה דחיתו והלך לו בכלימה) וכו', וזה לשון הראש יוסף, מלת משתבח אין לו הבנה, ומלת ישתבח שיסד שלמה המלך עליו השלום (יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מְלָכֵינוּ הָיָא ראשי תיבות שְׁלָמָה) כי הוא משתבח מצד פעולותיו ואין מי שישבח אותו יתברך שמו, ואמנם על פי רמז כי ישראל אחדות להם ומי שמיטיב לעצמו מיטיב לאחרים כענין הכריע עצמו וכל העולם לטוב, נמשל לב' שותפין, כשאחד משבח לחבירו גם הוא משובח שיש לו חבר טוב ובהצלחת חבירו גם הוא יצלח, וזהו שאמר משתבח ליה מר בגויה עם רב אויא סבא על ידי שמשובח, ע"כ מראש יוסף. ולפי זה פשוט שאם בן ישראל מגנה רחמנא ליצלן את חבירו הרי אף הוא עצמו מתגנה ומתבזה ושוטה גדול הוא ועל ידי שמגנה את חבירו יקיים להיות בעצמו כל הג', שוטה רשע וגס רוח. וברמב"ם (פרק ו' מהלכות דעות הלכה ג) בְּשִׁמְסֹפֶר בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ הָרִי הוּא מְקַיֵּם מִצְוֹת וְאֶהְיֶה לְרֹעֶה כְּמוֹךָ (ויקרא יט. יח).

כשמשבח את הארץ הטובה והרחבה גם אנו משתבחים כן נראה גם בענין מנלן חלב דבהמה טהורה שמותר באכילה (בכורות ו' ע"ב), איבעית אימא מהכא אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ (שמות ג. ח) וְאָרֶד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאֶרֶץ הַהִיא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרַחֲבָה אֶל אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ, ואי לא דשרי משתבח לן קרא במידי דלא חזי (בתמיה), שלכאורה מהו שאמר משתבח ולא אמר משבח ומהו לן

לשם ה' ראינו רק כאן ביעקב לאחר החלום בבית אל ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה.

והנראה, לפי שנח הקים מזבח מאבנים הרבה, וברמב"ם (פרק ב' מהלכות בית הבחירה הלכה ב) מסתתב ביד הכל שהמקום שפנה בו דוד ושלמה המזבח בגרן ארונה הוא המקום שפנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק והוא המקום שפנה בו נח כשיצא מן התבה והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל (כן בפרקי דרבי אליעזר סוף פרק כג) ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא וכו'. ואמרו במדרש שזה מזבח שבנה אדם הראשון וקין והבל הקריבו עליו ונח בנאו מחדש לאחר שנפרדו אבניו ונתפזרו במימי המבול (ואף שבארץ ישראל לא היה המבול, איתא בפרק כג מפרקי דרבי אליעזר חוץ מארץ ישראל שלא ירדו עליה גשמים שנאמר בן אדם אמר לה את ארץ לא מטהדה היא לא גשמה ביום זעם, יחזקאל כב. כד, אלא נתגלגלו המים מכל הארצות ונכנסו לה) ושוב אברהם בנאו היינו שקיבץ האבנים לאותו מזבח לאחר שבדור הפלגה נחרב. והיה הענין לקבץ לשם שמים אבנים הרבה לעבודת ה' שבמזבח, אבל יעקב אבינו שהקים מצבה, זה לפי שמאמש ליקט אבנים וישם מראשותיו ואותן אבנים איתא (פרק לה מפרקי דרבי אליעזר) שלקח יעקב י"ב אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו וישם אותם באותו מקום להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כולן אבן אחת להודיעו שכולם עתידין להיות עם אחד בארץ. ממילא אותן אבנים שליקט יעקב היו צריכין אף הן להיות למזבח העשוי מאבנים הרבה אלא שנתקבצו כל אותן

אלא ויצב שם, לפי שהבנין הוא באבנים גדולים וקטנים וחומר אבל מצבה הוא בלא בנין, והקים את האבנים ועשאום מזבח, עכ"ל. רק צריך להבין אכן למה לא בנה שם יעקב אבינו את המזבח מאבנים גדולים וקטנים וחומר.

לשם שמים חיו בונים מזבח,

רק יעקב אבינו הקים מצבה לשם שמים והנה בכל מקום ראינו שהיו בונים מזבח לשם ה', בנח ויבן נח מזבח לה' (בראשית ח. ט), באברהם ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו (בראשית יב. ז) ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' (בראשית יב. ח) ויאהל אברהם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחדרון ויבן שם מזבח לה' (בראשית יג. יח) ובעקדה ויבן שם אברהם את המזבח (בראשית כב. ט), ביצחק וברכתיו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ויבן שם מזבח (בראשית כו. כד-כה), ביעקב בשכם ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל (בראשית לג. כ) ובבית אל ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל (בראשית לה. ז), במשה ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי (שמות יז. טו), וברש"י על הפסוק ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי (במדבר כג. ד), שבעה מזבחות אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות, אמר לפני, אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן וכו', ובמדרש (בראשית רבה פרשה כ' יח) על הפסוק ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות (במדבר כג. א) ולמה שבעה מזבחות, פנגד שבעה מזבחות שפנו שבעה צדיקים מאדם ועד משה ונתקבלו, אדם והבל ונח אברהם יצחק ויעקב ומשה. ואילו מצבה

אבנים למקום אחד וכל אחת ואחת אומרת עלי יניח צדיק זה ראשו וכולן נבלעו באחד (חליץ צא ע"ב) ולכן ביעקב וישם אותה מצבה של אבן אחת דוקא ואותה אבן היתה מאבנים הרבה של המקום וכמפורש בקרא, ואם לא היו נעשים לאבן אחת היה עושה אותן למזבח.

מה שאין כן ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה והיה לעד ביני ובינך ויקח יעקב אבן וירימה מצבה (בראשית לא. מד-מה), הקמת מצבה זו היתה לא לעבודת ה' אלא לברית כרותה בינו ובין לבן ולכן היה די במצבת אבן אחת (ובזה עיין גם מה שכתבנו לקמן בראשית לא. מד-מה-מו). ובניעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן (בראשית לה. יג-יד) לפי שהמצבה היא באותו מקום שהיתה המצבה שלאחר חלום יעקב. זהו שאמרנו, אולי היה ענין בבניית מזבח דוקא, לפי שמלוקט מאבנים הרבה וכולם מצטרפים לעבודת ה', לא כן המצבה שהיא אבן אחת, ורק ביעקב היתה מצבה לעבודת ה' לפי שבין כך אותה מצבה היתה מלוקטת מאבנים הרבה שאותם שם מראשותיו כנ"ל.

ובענין ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם, עד כאן מצאנו ניתוח ושבירה, אבל יש מצב פעולה נוסף שהוא הריסה, לא תשתחו לאלהיהם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם (שמות כג. כד). שבר תשבר מצבותיהם היינו כמשמעו כנ"ל ושברתם את מצבותם,

ואילו הריסה קאי על אלהיהם שמצוה להרסם. הריסה הוא מצב שבין שבירה לניתוח, כי אין די בשבירת העבודה זרה לב' חלקים שהרי לדינא צריך לשברם לחלקים עד שלא יהא חלק הנעבד בכיוצא בו כגון יד ורגל משברי עבודה זרה האסורים כיון שנעבד בכיוצא בו, אבל ניתוח לאבנים קטנים אין צריך כי רק במזבח הבנוי מאבנים הרבה צריך לבטלו בניתוח. ואם רצית לידע הריסה שנאמר בעבודה זרה מהו, צא ולמד מהפסוק ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצו את מזבחותיו ואת צלמיו שברו היטב (מלכים ב' יא. יח), לא שברו לבד, אלא שברו היטב היינו הריסה, שבירת העבודה זרה על פי ההלכה עד שיתבטל וכגון שלא יהיה נשאר יד ורגל וכדו'.

בעברכם את הירדן תקימו את האבנים למזבח בחר עיבל דוקא

עוד בענין הקמת מזבח שהוא קיבוץ אבנים לאחדם לשם שמים לעבודת ה'. שבסדר ברכות וקללות שבהר גריזים והר עיבל (סוטה לב ע"א), הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו' הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה וכו' ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד (כדכתיב דברים כו. ד-ה, והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בחר עיבל ושרת אותם בשיד ובנית שם מזבח לה' אלהיך) וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון שנאמר באר היטב (דברים כו. ה, וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב) וכו'. הרי שעם ישראל קיבצו והביאו את האבנים שמהן הוקם מזבח להיותו אחד והושד בשיד שיהא ראוי

להיכתב עליו תורה, והטעם שהמזבח נבנה דוקא על הר עיבל כתב בעיון יעקב שזה לכפר על הארורים שנאמרו על הר זה, ועל הר גריזים בין כך נאמרו הברכות. ולענ"ד אחר שכל ישראל וזקניו ושטרים ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון וגו' חציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם (יהושע ח. לג) עם כל זאת הוקם המזבח כולו על הר עיבל בדוקא, להורות שאחר שנתקבצו שנים עשר אבנים מכל ישראל י"ב שבטי יה להיותן באחדות, אז באחדות שייך לכפר אפילו גם במקום שנאמרו הקללות כי זה כח האחדות.

לומר מה שבארבעה שצריכין להודות רק בחולה שנתרפא נאמר יודו לה' חסדו וגו' ויזבחו זבחי תודה (תהלים קז. כא-כב) לא כן בשאר השלושה שצריכין להודות שלא מוזכר זבחי תודה, בהולכי מדברות ויוצא מבית האסורים נאמר רק יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים קז. ז-ט) ובירדי הים נאמר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם וירמיהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (תהלים קז. לא-לב). כי כיון שהחולה נתרפא מחוליו כבר יכול הוא לאכול ויביא זבח תודה שיש בה אכילת קדשים לבעלים כמו שנאמר ויבשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל (ויקרא ז. טו).

הקב"ה זן ומפרנס את החולה שאין יכול לאכול ויבשר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש (בראשית כח. כ).

ידוע הפירוש ונתן לי לחם לאכול היינו שלא אהיה חולה שאינו יכול לאכול. ואמר רבא אמר רבין (שבת יב ע"ב) מנין שהקב"ה זן את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דני (תהלים מא. ד), כי כיון שאין החולה יכול לאכול והרי הקב"ה זן ומפרנס ומכלכל לכל, לכן הקב"ה ברחמיו זן את החולה שאי אפשר שיוזן את עצמו ויאכל.

ואדהכי עוד אפשר בטעם שמתוך הארבעה רק בחולה שנתרפא נאמר ויזבחו זבחי תודה, לפי הידוע שכשהרה"ק רבי זינא מהאניפולי זי"ע נפל למשכב דרש את הכתוב סעדני ואושעה (תהלים קט. קיז) עשו עלי סעודה ואז אוושע מחולי וכן דרש את הפסוק ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כד. יא) שאם ויחזו את האלהים היינו שרואים את מידת הדין אז ויאכלו וישתו ובכח הסעודה יומתק הדין. וכיון שסגולת החולה להתרפאות הוא על ידי שיוזחו זבחי תודה לסעודת הודיה, ממילא לכן בחולה שנתרפא נאמר ויזבחו זבחי תודה.

חייטין ללחם ופשתן לבגד

ויבשר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש (בראשית כח. כ).

מתוך הארבעה שצריכין להודות רק

בחולה שנתרפא נאמר ויזבחו זבחי תודה

ואם ונתן לי לחם לאכול היינו שהקב"ה יתן לי לחם שאהיה בבריאות כי יש חולה שאינו יכול לאכול, ממילא כעת אפשר

בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר
אעשרנו לך (בראשית כח. כ-כא-כב).

אומרו ושבתי בשלום צריך ביאור שהרי
אמר רבי אבין הלוי (ברכות סד ע"א) הנפטר
מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך
לשלום הנפטר מן המת אל יאמר לו לך
לשלום אלא לך בשלום. והנה כך ביאר
מרן החפץ חיים מה שיתרו אמר למשה
אם את הדבר הזה תעשה וצוה אלהים
ויבלית עמד וגם כל העם הזה על מקומו
יבא בשלום (שמות יח. כג) אף שבשלום
אומרים למת, כי כוונת יתרו באומרו
בשלום לפי שהנפטר מן העולם הזה
ופרוטה שאינה שלו בידו כי אז עליו
להיות שוב מגולגל לעולם הזה בכדי
להשיב את שאינו שלו, ולזה אמר לו
יתרו למשה ואתה תחזה מכל העם אנשי
חיל וגוי ושפטו את העם וגוי (שמות יח. כא-
כב) וממילא אם את הדבר הזה תעשה אז
גם כל העם הזה לאחר אריכות ימים
ושנים על מקומו יבוא בשלום שיהיה כל
אחד נפטר מן העולם בשלום מבלי צורך
להיות שוב מגולגל.

ועל פי זה יתפרש כאן, לפי שבספה"ק
נועם אלימלך (בפתיחת ליקוטי שושנה) אשפירף
וטוב לך (תהלים קכח. ב) אשפירף בעולם הזה
וטוב כו' כי מה שטוב לצדיק בענייני
העולם הזה הוא הכל כדי שיבוא על ידו
לעולם הבא כי הדברים הצריכים לעולם
הבא המה התורה והמצוות והם אינם
יכולים לעשות ולהפעל אם לא שיש לו
כל צורכי עולם הזה בריוח למשל הכנסת
אורחים סוכה ואתרוג ציצית מזוזה אשה

יעקב אבינו ביקש דוקא על שני אלה
לחם לאכול ובגד ללבוש ולא על שאר
דברים, אפשר לפי דאשכחיה רבי יוסי
לאליהו (יבמות סג ע"א), אמר ליה כתיב
אעשה לו עזר (בראשית ב. יח) במה אשה
עוזרתו לאדם, אמר ליה אדם מביא חיטין
חיטין כוסס (בתמיה) פשתן פשתן לובש
(בתמיה) לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו
על רגליו (בתמיה), ועל פי מאמר זה ביאר
הכלי יקר את הפסוק אמר אל הכהנים וגוי
לנפש לא יטמא בעמיו כי אם לשאר הקרב
אליו (ויקרא כא. א-ב) שאר זו אשתו שמאירה
עיניו ומעמידתו על רגליו והרי ודאי היא
מפרנסתו ושאר היינו מזון הקרוב אליו כי
המזון נהפך אל גוף הניזון, וביאור הכתוב
שיטמא למי שהיה זן אותו לפי שהמזון
קרוב אל עצמותו וכו', עיין שם בכלי יקר.

ממילא כשיעקב אבינו יוצא מהשיבה
ובית המדרש של שם ועבר בדרכו לעולם
הפתוח ועדיין הוא לא נשוי אשה הרי הוא
צריך חיטין ללחם ופשתן לבגדים ועל זה
הוא מבקש ונתן לי לחם לאכול ובגד
ללבוש, ואף כשישא אשה צריך הוא
חיטין ופשתן כדי שאשתו תהא מפרנסתו
ומכילה לו את הנ"ל.

אם יהיה אלהים עמדי בעולם הזה ונתן לי לחם
לאכול ובגד ללבוש כדי שאחר אריכות ימים ושנים
אשוב בשלום אל בית אבי שבשמים
וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים
עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך
ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ושבתי
בשלום אל בית אבי ויהי ח' לי לאלהים,
והאבן הזאת אשר שמתי מצבה ויהי

ובנים וכדומה להם, לזה צריך הכל שיהיה להצדיק מעות בריות, וזהו אשריך פירוש מה שיש לך טוב בעולם הזה אינה עיקר הכוונה כי אם וטוב לך לעולם הבא ולזה נאמר אשריך שפירוש דרך ונתיב לבוא על ידו לעיקר טובת עולם הבא, ע"כ מנועם אלימלך, וידוע מספרים הקדושים בפירוש הפסוק כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי (בראשית מד. לד) כלומר איך אעלה אל אבי שבשמים אחר מאה ועשרים וימי הנערות אינם אתי. כן יעקב אבינו כעת עכשיו בצאתו מבית המדרש של שם ועבר אחר י"ד שנה בעסק התורה בהתמדה יוצא הוא לדרך חתחתים דרך העולם הזה, עכשיו הגיע הזמן הנכון שצריך הוא לומר תפילת הדרך, ואומר יעקב אבינו אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך העולם הזה הוא הדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי די צורכי לחם לאכול ובגד ללבוש כדי שעל ידי זה יתקיים שאשוב בשלום אחר מאה ועשרים אל בית אבי שבשמים, וביותר מובן מה שפי' רש"י בשלום שלם מן החטא ולכן אומרו ושבת בשלום ולא לשלום, ואז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך.

כן אפשר לפרש בכתב ההסמכה שהגישו חכמי צפת למהר"י בירב כדי לחדש את הסמיכה, ועניינו אודות מקצת מישראל בארצות ספרד ופורטוגל אשר מאימת האינקבויזציה נאנסו להודות בפה בעבודה זרה ואחר כך חזרו בגלוי לדת ישראל ורק בין דין סמוך יכול לדונם בעונש קנס ומלקות שבכך יהיו נפטרים

מעוון כריתות, ובלשון כתב הסמיכה שהגישו חכמי צפת נכתב בזה הלשון, אין עוד נביא מורה צדק ואין אתנו דין דיני קנסות מוכיח לרשע מומו, והיה בקרב איש לשוב אל ה' ויאמר בלבו למָה זֶה הָבֵל אֲיִיגַע מֶה בָּצַע כִּי אָצוּם וְכִי אֶלֶךְ קְדוֹרָנִית וְאֶלְקָה מִלְּקוֹת אֲרֻבָּעִים וְלֹא יוֹסִיף וְלֹא יִתֵּן וְלֹא יַעֲצוֹר כֹּחַ לִפְטוֹר אוֹתִי מִיָּדִי בְּרָתִי וְחֲטָאתִי נִגְדִי תָמִיד וְלֹא תִמָּחַה חֲרָפְתִּי וְכו', וְלִכֵּן בִּרְרָנוּ לַחֲכָם הַשָּׁלֵם הָרַב הַגָּדוֹל מוֹרְנוּ וְרַבְּנוּ יַעֲקֹב בִּירֵב שִׁיְהִיָּה סִמּוֹךְ וְרַבִּי יִתְקַרִי וְהוּא יוֹשִׁיב מִהִיּוֹתֵר חֲכָמִים שָׁבְנוּ אֶצְלוֹ וְרַבָּנִים יִתְקַרוּ וְיִהְיוּ סְמוּכִים לַעֲד לַעֲוֹלָם עוֹשִׂים בְּאֵמֶת וְיִשָּׁר מִשְׁפָּטֵי הַתּוֹרָה לְדִין אֶת שְׂתַקִּיָּה, וְהִיָּה אִם בֵּן הַכּוֹת הַרְשָׁע וְהוּבָא לַפְּנִיָּהם וְיִכְוְהוּ עַל פִּי הַתּוֹרָה בְּאִשָּׁר יוּכַל שְׂאֲתוּ וְיִפְטוֹר מִיָּדִי בְּרָתוֹ וְיִתְקַרֵּב אֶל אֵל עוֹלָם וְגַם כָּל הָעָם הַזֶּה עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם, ע"כ, כלומר אם על ידי דיני קנסות יכוהו על פי התורה כאשר יוכל שאתו, אז יפטור מידי כרתו ויתקרב אל אל עולם, וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום היינו שינוח בשלום על משכבו להיותו נפטר מהעולם הזה בשלום בלי חיוב כריתות בדיני שמים.

כיון שנתבשר יעקב בשורה טובה נשא לבו את רגליו וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (בראשית כט. א).

ולכאורה הרגלים הם הנושאים את האדם ומהו וישא יעקב רגליו, לזה בא רש"י ואומר וישא יעקב רגליו משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו

כ-כא, כשבורחים בצורה כזאת, מסתמא אין זה שהלב נושא את הרגלים אלא הרגלים נושאים את הגופים, אבל אחר שהדביק לבן ליעקב ואמר לו ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדרך עם יעקב משוב עד רע (בראשית לא. כט) הרי שהבטחת השמירה ליעקב בעת הליכתו לחרן והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כח. יג) ושמרתיו בכל אשר תלך (בראשית כח. טו) היא ממשכת עכשיו במוחש ובמעשה בלכתו מחרן באזהרת מלאך האלקים ללבן ושוב נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת, וזהו שבדברי לבן בעת הזאת אמר ליעקב ואלקי אביכם אמש אמר אלי וגו', ואלהי אביכם אמש אמר אלי בגימטריא וישא יעקב רגליו.

עוד בזה בדרך מוסר, אחר שהיה מובטח מהשי"ת נעשה קל ללכת וישא יעקב רגליו היינו שהיה נושא ומגביה ומעלה את הרגלים הגשמיות, רגלים לשון רגילות וכבאוהחה"ק על הפסוק אם בחקתי תלכו (ויקרא כו. ג) טעם אומרו לשון הליכה וכי על דרך מה שאמרו ז"ל בפסוק חשבתי דרכי וגו' (תהלים קיט. נט) שהיה דוד חושב לעשות עניינים ורגליו מוליכות אותו מעצמם אל בית המדרש לרוב החפץ והרצון והרגילות בדבר. ממילא כשוישא יעקב והגביה את כל הרגילות שיהיו לשם שמים, אז וילך ארצה בני קדם לשון התקדמות ועלייה ואז אין לחשוש כלל, באשר יענף ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (תהלים כ. ב). ארצה בני קדם בהתקדמות רוחנית, וילך ארצה בני קדם בגימטריא שם אלהי יעקב.

את רגליו ונעשה קל ללכת, כך מפורש בבראשית רבה (פרשה ע. ז). ולשון המדרש כך הוא, וישא יעקב רגליו אמר רבי אחא חיי בשרים לב מרפא (משלי יד. ל), פיון שנתבשר בשורה טובה טעין לפיה ית רגלזיה. והנה הפשט של חיי בשרים לב מרפא שבספר משלי הוא לשון בשר וכפירוש רש"י שם, לב בשר שהוא רופא את הרעה וכו', ואילו במדרש שלפנינו דרש רבי אחא את תיבת חיי בשרים ללשון בשורה, ואם כן, הרי זהו שאמרנו במק"א בכפל הלשון שבברכת החודש יחדשהו הקדוש ברוך הוא עלינו וכו' לשמועות טובות ולבשורות טובות, כי שמועות טובות כמשמען שמיעה באוזניים, ואילו בשורות מלשון בשר היינו שהשמועות טובות ששמענו יתממשו במוחשיות שנראה ונחוש אותם בעצמנו ובבשרנו, וזהו הבשורות טובות.

ממילא זהו שבמדרש וברש"י וישא יעקב רגליו משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת, כיון שנתבשר והובטח בשמירה, הרי הבשורה היא אצלו כבר במוחשיות ולכן נשא לבו את רגליו, לבו דוקא כי חיי בשרים בבשורות טובות אז לב מרפא כי שוב אין לו לטרוח שהרי הלב נושא אותו. ובתרגום יונתן בן עוזיאל וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם ונטל יעקב בקלילותא רגליו לטיילא ואזל לארעא בני מדינחא.

והנה כאשר ויגב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא ויברח הוא וכל אשר לו (בראשית לא.

מה בין שם לשמה

וַיֵּרָא וְהָנָה בָּאֵר בְּשֵׁדָה וְהָנָה שֵׁם שְׁלֹשָׁה
עֲדָרֵי צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ וְגו' וְהָאֵבֶן גְּדֹלָה
עַל פִּי הַבְּאֵר, וְנֶאֱסָפוּ שְׁמָה כָּל הָעֲדָרִים
וְגִלְלוּ אֶת הָאֵבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְגו'
(בראשית כט. ב-ג).

באונקלוס והנה שם וְהָא תִּמְן ואילו
ונאספו שמה ומתבנשין לְתִמְן, שכל תיבה
הצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א
בסופה וכברש"י הָרָה נָסוּ (בראשית יד. י)
להר וכן קום לֶךְ פָּדְנָה אָרֶם בֵּיתָה כְּתוּבָל
(בראשית כח. ב) פדנה כמו לפדן, ביתה כמו
לבית, אֶרְצָה שְׁעִיר (בראשית לב. ד) לארץ
שעיר. ואכן למה כאן במקום אחד נאמר
שם ובמקום אחר נאמר שמה דהיינו לשם,
הנה פוק חַזִּי מֵאֵי עָמָא דְּבָר, שכשמראים
על משהו כללי מרוחק אך המטרה אינה
ממוקדת משתמשים בתיבת שם, והנה
באר בשדה והנה שם וכו', אבל אחר
שהצבענו על המקום, שוב אנו מתמקדים
במטרה שבמקום ואז אומרים ונאספו
שמה וכו', כנלענ"ד.

יחד לב וגל אבן

וַיִּנָּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאֵבֶן מֵעַל פִּי
הַבְּאֵר (בראשית כט. י).

ברש"י להודיעך שכוחו גדול. על פי
שבמסכת יומא (עא ע"א) אֱלִיכָם אִישִׁים
אֶקְרָא (משלי ת. ד) אמר רבי ברכיה אלו
תלמידי חכמים שדומין לנשים ועושין
גבורה כאנשים, ושם ברש"י שדומין
לנשים ענוותנין ותשושי כח, אישים לשון
אשה מדלא כתיב אנשים, ע"כ. וביעקב

אבינו אחר שלמד תורה בהתמדה וַיִּשְׁכַּב
בְּמָקוֹם הַהוּא (בראשית כח. יא) אבל י"ד שנה
שהיה בבית המדרש של שם ועבר לא
שכב בלילה, והרי תורה מתשת כוחו של
אדם (סנהדרין כו ע"ב) ועל אחת כמה וכמה
תורת יעקב אבינו יושב אהלים בהתמדה
גדולה במשך הרבה שנים שלכאורה היא
ודאי מתשת, והנה בא הכתוב ואומר
ויגש יעקב ויגל את האבן להודיעך שעם
כל זאת כוחו גדול, מה שאין כן שאר
גיבורי כח אם יעסקו בתורה נְשֻׁתָה
גְבוּרָתָם (ירמיה נא. ל) וכמו שראינו בריש
לקיש (כבא מציעא פד ע"א) שמשקיבל עליו
עול תורה תשש כוחו.

עוד מה שביעקב כוחו גדול שהוא
להבדיל אין ספור הבדלות משאר גיבורי
כח שרב כוחם. כי גבורת הגיבור דעלמא
הוא לְהַכּוֹת בְּאַגְרֵף רִשָּׁע (ישעיה נח. ד) לא
כן יעקב אבינו שכוחו הוא כוחם וגבורתם
של לומדי התורה הם גְּבֻרֵי כַח עֲשִׂי דְּבָרוֹ
לְשִׁמְעַת בְּקוֹל דְּבָרוֹ (תהלים קד. כ), גבורי כח
שהם עושים את דבר ה' פִּי מְצִיּוֹן תִּצְאָה
תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלַם (ישעיה ב. ד) בשביל
לשמוע בקול דברו כיוצא מדְּבָרֵי רַבִּי
יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָא
(אבות פרק ד' משנה ה) הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת
מִסְפִּיקִין בִּידּוֹ לְלַמֵּד וּלְלַמֵּד לְשִׁמּוֹד
וְלַעֲשׂוֹת, להודיעך שכוחם גדול לא
להכות חלילה אלא להיטיב ולהשפיע
לזולתם כענין ויגל את האבן למען הקל
לזולתם, שבכח ובזכות ויגל היה להם
השפע וכבתרגום יונתן בן עוזיאל וְטַפַּת
בִּירָא וּסְלִיקוּ מֵאָ לְאַנְפּוֹי וְאַשְׁקִי ית עָנָא
דְּלָבָן וְהָת טִיפָא עֲשְׂרִין שְׁנִין.

עוד בדרך אפשר ויגל את האבן, כיון שאבן מורה על קשיות הלב לפי הכתוב וְהִסְרֵתִי לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרָם וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב בָּשָׂר (יחזקאל יא. יט), ואמרו (תענית ד' ע"א ועוד מקומות) אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִינָהּ בְּרוֹל (דברים ת. ט) אל תקרי אבניה אלא בוניה, והיינו אָבֶן מְאֻסּוֹ הַבּוֹנִים הֵיטָה לְרֹאשׁ פֶּנֶה (תהלים קיח. כב) כלומר לב האבן שמאסו הבונים שהם תלמידי חכמים היא היתה לראש פינה והיסוד להצלחה בתורה. וזהו מה שבתפילת גשם יחד לב וגל אָבֶן מִפִּי בָּאָר מִים פֶּעֱבוּרוֹ אֶל תִּמְנַע מִים שֶׁהַכוּוֹנָה עַל יַעֲקֹב אֲבִינוֹ שֶׁגִּלָּל אֶת לֵב הָאֶבֶן וַיִּיחַד לִיבּוֹ לַהֲבֹרָא יִתְבַּרְךְ שְׁמוֹ. וברמז, שברש"י על הפסוק וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גִּלּוֹתִי אֶת חֲרַפְתּוֹ מִצָּרִים מֵעַלֶיְכֶם (יהושע א. ט), גלותי הסירותי כמו גל מעלי חרפה וְבוֹז (תהלים קיט. כב) וַיִּגַּל אֶת הָאֶבֶן. הרי ענין ויגל את האבן כענין לגול את החרפה ואת לב האבן הוא היצר הרע.

ענין האבן גדולה שעל פי הבאר ומה שכשראה יעקב את רחל ניגש ויגל את האבן וַיִּגֵּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר (בראשית כט. י).

ענין האבן גדולה ולמה לא יעשו אבן שאינה כה כבדה וגם מה שכאשר ראה יעקב את רחל ניגש ויגל את האבן, הנה בדרך אפשר לפי ביאור התוס' על דברי הגמרא (בבא מציעא עז ע"א) האי מאן דאוגיר אגורי לדוולא (ששכר פועלים להשקות השדות) ופסק נהרא בפלגא דיומא, ובתוס' הכא נקט פלגא דיומא משום דבפלגא דיומא עביד דפסיק טפי על ידי שדולין ממנו

להשקות השדות. ממילא פי מן הבאר ההוא יִשְׁקוּ הָעֵדְרִים וְהָאֶבֶן גִּדְּלָה עַל פִּי הַבָּאָר וְנֶאֱסָפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֵדְרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וְהִשְׁקוּ אֶת הָצֹאן וְהִשְׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבָּאָר לְמִקְמָה (בראשית כט. ב-ג) כל זה כדי שכל הרועים ישקו כאחת ושחלקם של הרועים לא יקדימו להשקות ויכלו המים, ויהי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רַחֵל בַּת לָבָן אָחִי אִמּוֹ וְאֶת צֹאן לָבָן אָחִי אִמּוֹ וַיֵּגֶשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבָּאָר וַיִּשְׁק אֶת צֹאן לָבָן אָחִי אִמּוֹ (בראשית כט. י) הדגיש כאן שלא רק את רחל ראה אז יעקב אלא גם את הצאן שהביאה עמה ראה, כי אמנם ויגש יעקב ויגל את האבן להודיעך שכוחו גדול כפירוש רש"י, אך לא שהוא יעקב גלל את האבן להראות לרחל כוחו ועוצם גבורתו, אלא שעשה זאת בשביל שרחל לא תהיה מטרחת להיות ממתנת להשקיית הצאן עד שכל העדרים יהיו נאספים וגללו את האבן, ואם תאמר איך יתכן שעל ידי מעשה של יעקב אבינו שגלל את האבן קודם שנאספו כל העדרים יהיה נגרם חס וחלילה עוול לשאר הרועים הבאים באיחור שלכשיבואו יגלו שנחסרו המים על ידי מעשה זה של יעקב אבינו וכנ"ל, אך לא כן הוא, כי מיעקב אבינו לא תצא כזאת עוול לזולתו, כי הכל מיושב לפי התרגום יונתן בן עוזיאל וְהָיָה בְּדִי חֲמָא יַעֲקֹב יִתְּרֵל רַחֵל בִּרְתָּ לָבָן אַחֵיהָ דְאִמְיָה וְקָרֵב יַעֲקֹב וַיִּגְלִיל יִתְּרֵל אֲבָנָא בַּחֲדָא מִן אֲדָרְעוּי מֵעִלּוּי פּוּס בִּירָא וְטַפְתּוּ בִּירָא וְסָלִיקוּ מִיָּא לְאִנְפוּי וְאִשְׁקִי יִתְּרֵל עֲנָא דְלָבָן אַחֵיהָ דְאִמְיָה וְהָיָה טִיפָא עֲשְׂרִין שָׁנִין, פירוש

להתענג בריח תפוחי הדודאים נתכוונה וכברמב"ן שם, ואפשר שוישא את קולו ויבך על הטעם והסיבה מה שבגלל זה לא נכנסה עיימו לקבורה, כלומר שצפה הזלזול במשכבו של הצדיק.

כמו עשיו שהיה מכבד אב
וגם שופך דמים כן אליפז בנו
וַיִּשָּׁק יַעֲקֹב לְרַחֵל וַיִּשָּׂא אֶת קִלּוֹ וַיִּבְכֶּה
(בראשית כט. יא).

ברש"י ויבך בא"ד לפי שבא בידים ריקניות, אמר, אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בדי כלום, לפי שרדף אליפז בן עשיו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו, ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו, אמר לו מה אעשה לציווי של אבא, אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת.

ואם אליפז גדל בחיקו של יצחק אם כן מדוע נדרש למה אעשה לציווי של אבא ולמה תיכף ומיד לא ימשוך ידו מאיסור חמור של שפיכות דמים שהרי ודאי בחיקו של יצחק למד גם על איסור לא תרצח, ואף שאביו ציווהו לרצוח עם כל זאת למה נדרש לעצת יעקב ליטול מה שבידו והעני חשוב כמת (ועיין במשכיל לדוד ובפירוש רבי שמואל סלטנ שכל אחד פי בדרכו בדדך מוסר וישובי שניהם דומין).

ולענ"ד, שעל הפסוק כי כה אָמַר ה' צְבָאוֹת אַחֵר כָּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם (זכריה ב. יב, כי כה אָמַר ה' צְבָאוֹת אַחֵר כָּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם הַשְּׁלָלִים אֲתֶכֶם כִּי הִגַּעַתְּ בָּכֶם נִגַּע בְּכַבְתָּ עֵינִי) פ"י

שעל ידי מעשה זה של יעקב, מכאן ואילך במשך עשרים שנה היתה הברכה במים שבחרן ולא נחסרו כלל ושוב לא היו צריכים להשתמש בהאבן הגדולה כדי להמתין אלו לאלו. ובזה יתבאר גם מה שכתבנו לקמן על הפסוק וַיֵּבֶא אֱלֹהִים אֶל לָבֵן הָאֲרָמִי בַּחֲלֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הַשְׁמֹר לָךְ פֶּן תִּדְבֹּר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע (בראשית לא. כד) שלבן בא אף להרוג את יעקב אם יראה הצטרפות לכך, כי בשביל שרצה במים חשב להשיב את יעקב אבינו חרנה ואם לא יצליח אז יהרגהו כדי לקבוע את ארונו של יעקב בחרן בשביל שימשיכו מימי הבאר להתברך כמו ביוסף שארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס הנהר כדי שיתברכו מימיו (סוטה יג ע"א) עיין מה שכתבנו על הפסוק שם (בראשית לא. כד).

ויבך לפי שצפה הסיבה למה אינה נכנסת עיימו לקבורה
וַיִּשָּׁק יַעֲקֹב לְרַחֵל וַיִּשָּׂא אֶת קִלּוֹ וַיִּבְכֶּה
(בראשית כט. יא).

ברש"י ויבך לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עיימו לקבורה. ענין בכיה על דבר זה צריך להבין, והנה הטעם למה אינה נכנסת עיימו לקבורה הוא ברש"י על הפסוק וַתֹּאמֶר רַחֵל לָבֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת הַדֹּדָאִי בְּנֶךְ (בראשית ל. טו), שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך, ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה להיקבר עמו, ע"כ, וידוע שפעולת הדודאים מסוגל להריון, ואמנם רחל שחפצה בדודאים לא לסגולתן נתכוונה שהרי ויתרה על משכבו, אלא

רש"י בא"ד, ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאשלם לעשיו כבוד שכיבד את אביו. והנה אליפו בן עשיו היה רוצה לילך בדרכי אביו, מחד שפיכות דמים ומאידך כיבוד אב לעשות ככל אשר ציווהו, ולזה אחרי שאליפו גדל בחיקו של יצחק מצא יעקב לאליפו דרך לצאת ידי שניהם ואמר לאליפו טול מה שבידי והעני חשוב כמת וממילא גם ידי חובת כיבוד אב יצא, ובזה גם מתיישב מה שיעקב לא ניסה להערים על אליפו ולהסתיר מרגליות בפיו וכדומה, זה כי יעקב הצדיק בצדקת דרכיו לא רצה לעבור על לפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט. יד) ודאג שלא יהיה אליפו נכשל על ידו במצות כיבוד אב ולכן נתן לו כל שבידו אפילו את האבנים טובות ומרגליות שהיה יכול להסתירם ממנו, וכל זאת כדי שיהא נחשב למת ואליפו יהא יוצא ידי חובת כיבוד אב.

דרכו של יעקב לחרוץ נמשכה יותר ממהלך יום אחד ולכן לא הביא מגדנות כאלעזר וישק יעקב לרחל וישא את קלו ויבך (בראשית כט. יא).

ברש"י ויבך בא"ד לפי שבא בידים ריקניות, אמר, אלעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום, לפי שרדף אליפו בן עשיו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו וכו' אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת. והנה הסברא נותנת אשר מה שאליפו נטל מיעקב את רכושו היינו כסף וזהב אך לא יותר מכך כבגדים ואוכלין כי מה יעשה בהם אליפו, ואילו מלשון רש"י

שכתב שאליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום, משמע שכביכול ניטלו מיעקב נזמים וצמידים וגם מגדנות, אך כנ"ל לא מסתבר שאליפו יחשוק במגדנות.

ועל הפסוק ויצא העבד וגו' ומגדנות נתן לאחיה ולאמה (בראשית כד. ג) פי' רש"י מגדנות שהביא עימו מיני פירות של ארץ ישראל. ונראה כיון שקפצה הארץ לאליעזר שבא ביום אחד כברש"י על הפסוק ואבא היום אל העין (בראשית כד. מב), ואמרו (ראש השנה לא ע"ב וביצה ה' ע"א) כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום לכל צד וכו' ואמר עולא ואיתימא רבה בר עולא אמר רבי יוחנן מה טעם כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, כי עיטור שוקי ירושלים הוא דוקא בפירות משובחים וטריים ולא בפירות המובאים ממקום רחוק יותר ממהלך יום אחד שאינם טריים ומשובחים כל כך כדי שיהיו נחשבים עטרה. ממילא אחר שקפצה לאליעזר הארץ שהיום יצא והיום בא, הרי פירות ארץ ישראל שהביא עימו היו מעוטרים וזהו שפי' רש"י מגדנות שהביא עימו מיני פירות של ארץ ישראל. כן במהרי"ל דיסקין זה לשונו, פי' רש"י פירות של ארץ ישראל, כוונתו דהוא אמר להם ואבוא היום שהיה לו קפיצת הדרך כפירוש רש"י שם, ולזה הראה להם הפירות שהם ניכרים שהם מהיום טובים ויפים, ע"כ. ממילא אחר כל זה הנה בכאן אליפו נטל מיעקב רק רכושו של כסף וזהב אבל מגדנות לא היו ליעקב לפי שדרכו היתה נמשכת יותר

מיום אחד, ועל זה אמר יעקב, אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו וכו' ומגדנות ואני אין בידי כלום, לא כסף וזהב שניטלו על ידי אליפז ולא מגדנות כי דרכו של יעקב נמשכה הרבה יותר מיום אחד, ולא שאלפז לקח ממנו גם מגדנות.

ואחר כל זאת הנה בסדר הדורות בשנת ב' אלפים קע"א נתברך יעקב בן ס"ג שנים ובאותה שנה נולד אליפז וברח יעקב לבית המדרש של שם ועבר ואחר י"ד שנה שנתחבא שם בא בית אביו ואמו חברונה וחזר לבאר שבע ומשם הלך לחרן ביום אחד. ממילא לפי זה אליפז היה בן י"ד שנים כשבמצות אביו רדף אחר יעקב אחר שעשה יעקב בבית מדרש של שם ועבר, ואם שוב חזר יעקב לבית אביו ואמו קודם לכתו חרנה, מסתמא אז היה נוטל עימו כל מה שנצרך כגון כסף וזהב נזמים וצמידים ומגדנות וכו', ואף שהיה בדרך רק יום אחד עם כל זאת לא הביא עימו מגדנות כי אליפז נטל גם אותם. עוד הדברים צריכים בירור ואין הזמן עמי כעת.

אם לרמאות לבן בא, אז גם יעקב אחיו ברמאות, אך אם כשר הוא, אז גם יעקב בן רבקה הכשרה וינָד יַעֲקֹב לְרַחֵל כִּי אָחִי אֶבְיָה הוּא וְכִי בֶן רַבֶּקָה הוּא וגו' (בראשית כט. יב).

ברש"י, ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה, ע"כ. אם לרמאות אז אף יעקב אחיו של לבן ברמאות, ואילו לכשרות לא אמר שאם לבן כשר אז אף יעקב אחיו בכשרות,

אלא בכשרות מייחס יעקב את עצמו לרבקה הכשרה שיעקב הוא בנה. כי באמת יעקב הוא בן רבקה אחות לבן, ואם לרמאות בא לבן הרי אין מקום ליעקב בכאן ליחסו לרבקה אמו הכשרה לפי שרבקה אינה כאחיה לבן הרמאי, אבל אם לכשרות לבן בא, הריני בן רבקה הכשרה שהיא אחותו.

עוד אפשר לפי שאמר רבא (בבא בתרא ק' ע"א) הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, כלומר שאם באח, אז צריך לבדוק אם אין בו פסול אבל לא יותר, לא כן כשבודק באביה אז אין די בבדיקה כמו באחיה אם אין פסול לבד, כי צריך האדם שישא בת תלמיד חכם (פסחים מט ע"ב), ואמר יעקב שאם לרמאות לבן בא אז גם אני אחיו ברמאות ואדע המלאכה לפי שהנושא אשה צריך לבדוק באחיה כי על פי רוב טבוע באדם המידות שבאחי האם רק שחובת האדם לעבוד על תיקון המידות, והרי לבן אחי אמו רבקה ויעקב יודע להשתמש כנגדו במלאכת הרמאות כמוהו, אבל אם אדם כשר הוא, אז מייחס עצמו יעקב לרבקה ואומר הרי גם אני כשר שהרי בן רבקה הכשרה אנוכי.

לבן חבק ליעקב שמא זהובים הביא בחיקו, ונשקו שמא מרגליות בפרו, וגם נתן עינו להתבטן ולחפש חממן ויהי כשמוע לבן את שמוע יַעֲקֹב בֶן אָחִיתוֹ וַיִּרְצֵן לְקַרְאָתוֹ וַיַּחֲבֹק לוֹ וַיִּנְשֹׁק לוֹ (בראשית כט. יג).

ברש"י ויחבק, כשלא ראה עימו כלום אמר שמא זהובים הביא והינם בחיקו, וינשק

אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו. היה זה פעם אחת שנשאלנו מתינוק צורבא של בית רבן מדוע לא חשד לבן אולי יעקב הסתיר המרגליות באזנו. וְהָנִיף לְנֶעֶר עַל פִּי דָרְכּוֹ (משלי כב.) השיבותיו שאם לבן נשקו שמא מרגליות הביא והם בפיו, על כורחך על לחיו נשקו, וממילא בשעה ששפתיו של לבן היו על לחיו של יעקב הרי עיניו של לבן היו אל מול אזנו של יעקב והציץ בה. ואם כי נראין הדברים כמליצה, אך מאן יימר דלאו הכי הוה עובדא.

כנ"ל והיינו נתן עיניו כלומר שהשתמש בחוש הראיה להציץ בממון אולי הם באזנו ששם הוא חוש השמיעה, רק החוטם שהוא בשביל חוש הריח הרוחני כדאמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב (ברכות מג ע"ב) כַּל הַנְּשָׁמָה תִּתְּחַלֵּל יָהּ (תהלים קג.) איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח, חוש הריח לא נשתתף כאן עם לבן הרשע.

הכי קרא שמו יעקב והכי אחי אתה

וַיֹּאמֶר לָבֵן לְיַעֲקֹב הֲכִי אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתָּנִי חֲנָם הַגִּידָה לִּי מַה מְשַׁכְּרָתְךָ
(בראשית כט. טז.)

ברש"י הכי אחי אתה לשון תימה, וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם. אולם במשמעות הלשון הכי שבפסוק הָכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי (בראשית כז. לו) פ"י רש"י לשון תימה כמו הכי אחי אתה. ואם כפירוש הכי קרא שמו יעקב כן תפרש כאן הכי אחי אתה, דהיינו שהכי קרא שמו יעקב הלחינס קרא שמו יעקב וזה בשביל שויעקבני פעמיים לכן קרא שמו יעקב, אם כן כאן יתפרש הכי אחי אתה האם לחינס אתה אחי, בתמיה, ועבדתני חינס בניחותא, היינו שבשביל שאחי אתה לכן צריך אתה לעבדני חינס.

ואולי מה שרש"י כאן אינו אומר כן, זה בשביל משמעות המשך הכתוב הגידה לי מה משכורתך, אבל עם כל זאת אפשר לדרוש גם כנ"ל המתפרש לפי דברי רש"י שם וגם בזה ראינו רמאותו של לבן.

ועל הפסוק וַיִּרֶץ לָבֵן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵץ (בראשית כד. כט) פ"י רש"י למה וירץ ועל מה רץ, וַיְהִי כִּרְאֹת אֶת הַנָּזִם (בראשית כד. ל) אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון, ובדרך מליצה אמרי אינשי שכיון שאמר מר (ברכות מג ע"ב) פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, אם כן למה וירץ ועל מה רץ, והרי ריצה ופסיעה גסה נוטלת ממאור עיניו, ולזה אומר רש"י ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון, כלומר שלבן הארמי בחמדתו אחר הממון נתן מאור עיניו שלו בשביל תאות הממון.

והנה חמשת החושים שבאדם הן ראייה שמיעה ריח טעם ומישוש שמתוכם חוש הריח הוא רוחני שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו (ברכות מג ע"ב) וידוע שחוש זה לא פגם בחטא עץ הדעת, וכאן לבן השתמש בחוש המישוש ויחבק שמא הביא זהובים בחיקו, וינשק שמא הביא מרגליות בפיו ששם הוא חוש הטעם, וכשנישקו השתמש גם בחוש הראיה

וזה לשון קרן לדוד (להגה"צ רבי אליעזר דוד גרינוואלד), הכי אחי אתה ועבדתני חינום הגידה לי מה משכורתך הוגד לי באישון לילה אור ג' יתרו תרע"ח בחלוס על פי מה דקיימא לן בחושן משפט סימן רס"ב ברמ"א במי שעשה פעולה אצל חבירו אינו יכול לומר לו חינום עשית עמי אלא צריך לשלם לו, אלא די"ל דוקא באיש זר אבל לא בקרובו וגואלו כי דרך קרוב לעשות בחינום וכן מסתבר, על כן אמר הכי אחי אתה ואם כן שוב לא תוכל לבקש אחר כך שכר, ועבדתני חינום בתמיה, על כן הגידה לי עתה במקדם מה משכורתך, והוא נכון בעזה"ש"ת, עכ"ל.

יעקב חוץ ממה שחיה בכור ליצירה

רצה גם להיות בכור כדן פטר רחם

**וְעֵינִי לְאֵה רְכוּת וְרַחֵל חֵיתָה יִפֹּת תֹּאֲרֵי
וְיִפֹּת מִרְאָה (בראשית כט. יז).**

וברש"י רכות שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשיו ובכתה, שהיו הכלל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן, הגדולה לגדול והקטנה לקטן. והוא במדרש (בראשית רבה פרשה ע' טז) מהו רכות, רכות מבקיה, שהיו אומרים כך היו התנאים הגדולה לגדול והקטנה לקטן והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפל בגורלו של רשע.

והנה על הפסוק ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחות בעקב עשו (בראשית כה. כז) הביא רש"י ממדרש אגדה שלפי פשוטו הוא נדרש שבדין היה אוחו בו לעכבו, יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשיו מן השניה,

צא ולמד משפופרת שפיה קצר תן בה שתי אבנים זו תחת זו, הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה, נמצא עשיו שנוצר באחרונה יוצא ראשונה ויעקב בא לעכבו כדי שיטול את הבכורה מן הדין לפי שהוא ראשון ליצירה. והנה אם מדוגמת השפופרת, הרי ממה נפשך מי שהוא בכור ליצירה אינו בכור ללידה להיות פטר רחם ומי שהוא פטר רחם אינו בכור ליצירה כי אי אפשר שיהיו שניהם כאחד וכבדוגמא משפופרת וכו', אך כיון שהיו אומרים הגדולה לגדול והקטנה לקטן והרי משמים לאה הגדולה ורחל הקטנה נועדו שתיהן להיות נמנות בארבע אימהות של כלל ישראל ואף אחת מהנה לא לעשיו, על כן חוץ ממה שיעקב אבינו היה בכור ליצירה הוא רצה להיות גם בכור ללידה וישא את שתיהן מן הדין, וסוף דבר מלאכתו נעשית על ידי אחרים לבן ואנשי עירו ויהי בערב ויקח את לאה בתו ויבא אתה אליו וגו' ויאמר לבן לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה (בראשית כט. כג-כ) ורחל וגם לאה זכו להיות נמנות בארבע אימהות.

בת קול מכרזת בת פלוני לפלוני ולא פלונית לפלוני
אֶעֱבֹדָה שְׂכֵעַ שְׁנַיִם בְּרַחֵל בְּתָךְ הַקְטָנָה
(בראשית כט. יח).

ברש"י לפי שיעקב היה יודע שלבן רמאי אמר לו אעבדך ברחל, ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך, ושמא תאמר אחליף ללאה שמה לרחל תלמוד לומר הקטנה, ואף על פי כן לא

ברש"י על הפסוק וַיֹּאמֶר אֶעֱבֹדְךָ שְׁבַע שָׁנִים
בְּרַחֲלָל בְּתֶךָ הַקְטָנָה (בראשית כט. יח) הם
ימים אחדים שאמרה לו אמו וַיִּשְׁבֶּתָ עִמּוֹ
יָמִים אֶחָדִים (בראשית כג. מד) ותדע שכן הוא
שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים, ע"כ.
ימיהם של היראים והצדיקים מלאים הם
בעשיה והתעלות בבחינת וַאֲבָרְהָם זָקֵן
בָּא בַיָּמִים (בראשית כד. א) ומתקיים בהם
מאמר חז"ל (קידושין לח ע"א) אֵת מִסְפַּר יָמֶיךָ
אֶמְלֵא (שמות כג. כו) שהקב"ה יושב וממלא
שנותיהם של צדיקים מיום אל יום.

היראים והצדיקים שבשנותיהם הם עובדים
את הבורא יתברך שמו באהבה ובאמונה,
הימים נחשבים אצלם כימים אחדים,
שאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן
(יומא ט' ע"ב) מאי דכתיב יִרְאֵת ה' תוֹסִיף
יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצָרְנָה (משלי י. כז),
יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון
שעמד ארבע מאות ועשר שנים ולא
שמשו בו אלא י"ח כהנים גדולים, ושנות
רשעים תקצורנה זה מקדש שני שעמד
ארבע מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר
משלש מאות כהנים וכו'. מה שביראים
הזכיר ימים ואילו ברשעים הזכיר שנותיהם,
נראה דהנה מספר ימי האדם נגזרים לו
ונקבעים המה מראש אלא שלצדיקים נוסף
ואילו לרשעים נקצרים, ממילא כשיראת
ה' מוספת להם, הרי היא מוספת ימים על
שנותיהם הקבועים מראש ואפשר שחשבון
הימים הנוספים יצטרפו לחשבון גדול של
שנים רבות אך בפעולת התוספת הרי
שימים נוספים וזהו יראת ה' תוסיף ימים,
כן בפסוק לִמְעַן יָרְבוּ יָמֶיכֶם וַיְמִי בְּנֵיכֶם
(דברים יא. כא) כיון שמדבר מריבוי ותוספת
לטובה לכן נאמר בלשון ימים, מה שאין

הועיל שהרי רימהו. אולי זהו שאמר רב
יהודה אמר רב (סוטה ב' ע"א וסנהדרין כב ע"א)
ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול
יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני,
ההכרזה היא בת פלוני לפלוני ולא
בלשון פלונית לפלוני שרה לאברהם
וכו', וזה שמא יבוא לבן ויחליפה לרחל
ואולי אף יחליף שמה של בתו לאה
לרחל, לכן אין מכריזין רחל ליעקב אלא
בת לבן ליעקב וכו'.

תתי ר"ת תורה תודה ירושלים
וַיֹּאמֶר לְכֵן טוֹב תִּתִּי אֶתָּה לְךָ מִתְּתִי
אֶתָּה לְאִישׁ אֲחֵר (בראשית כט. יט).

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא (ברכות ו
ע"ב) כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו
עובר בחמישה קולות וכו', ואם משמחו
מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה
לתורה וכו' רבי אבהו אמר כאילו הקריב
תודה וכו' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו
בנה אחת מחורבות ירושלים. ג' המאן
דאמרי כאן, לחד זוכה לתורה ולחד
כאילו הקריב תודה ולחד כאילו בנה
אחת מחורבות ירושלים, תת"י ראשי
תיבות תורה תודה ירושלים, וביעקב
אבינו בְּשִׁמְצָא אִשָּׁה מְצָא טוֹב (משלי יח. כב)
נאמר טוב תת"י אותה לך.

יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה,
ביראים הזכיר ימים ואילו ברשעים הזכיר שנים
וַיִּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחֲלָל שְׁבַע שָׁנִים וַיַּהֲיֶה
בְּעֵינָיו בַּיָּמִים אֶחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֶתָּה
(בראשית כט. כ).

יעקב אבינו בחר האבות אשר למד תורה בבית שם ועבר ד"י שנים לא ישן באותן לילות והתעלה במידות ובתורה ובמעשים טובים צדיקא ופרישא עד כי אמר על ראובן כְּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי (בראשית מט. ג) וכל זאת לאחר שקידש אשה בהיותו בן פ"ד שנים והנה הוא מקשה לחמיו הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני, ואיך יתכן שיעקב אבינו בא בטענות בשל רחל שהיא צעירה ויפת תואר מלאה, והלא אף רחל אין היא נחשבת לבת תלמיד חכם יותר מלאה ומה איכפת ליעקב ממי יוליד את הי"ב שבטים אם מרחל אם מלאה כי העיקר שיוכה להקים י"ב שבטי יה ותהי מיטתו שלימה.

ויתבאר על פי המעשה (עובדא דאדון פרק י) בהרה"ק רבי מענדל פאנעט בעל המעגלי צדק בנו של הגה"ק בעל המראה יחזקאל מדעש שבבחרותו היה מתמיד בתורה והתעלה בשיבתו של הגה"ק בעל החתם סופר בפרסבורג, פעם אחת בהיפרדו מרבו כדי לנסוע לביתו הורה לו רבו החתם סופר שיעבור דרך העיר אויהעל לחזות פני קודש הרה"ק בעל הישמח משה כדי שיקנה אצלו יראת שמים ועבודת ה', ויהי בעת שהותו בעיר אויהל סר לאכסניה אצל אחד מן הבעלי בתים שבעיר וכשיצא לחפש אחר מזון בשוק כדי לסעוד את ליבו התבונן בדוכן של מילונים שעבר זמנם והבאישו ופנה לסור לדוכן סמוך והנה שומע הוא קול המוכרת נערה בת ישראל המכרות אחריו צדיק זה בא לבית מילוני ויפטר בלא מילון (סנהדרין צא ע"ב וחולין צא ע"ב, כתיב

כן ושנות רשעים תקצורנה, כי מה שנגזר לרשעים כך וכך שנים, הרי במה שנפחת משהו מהקבוע, שנותיהם נקצרות בזה כי כבר לא יחיו כך וכך שנים שנקבעו להם. גם יתכן שזהו שנאמר וזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךָ בְּיָמֶיךָ בְּחוֹרְתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יָמֶיךָ הָרְעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָהֶם חֲפִץ (קהלת יב. א), שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו שנות רשעים, ומה שבראש הפסוק נאמר ימים עד אשר לא יבואו ימי הרעה, כי מפורש שהם של רעה, ימי הרעה, על כן אין צריך לומר שנות הרעה.

כן במשנה מסכת סוטה (כ"ע"א) אם יש לה זכות היתה תולה לה, יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים. זכות תולה לעכב את הפורענות שנה או ב' או ג' שנים, אמנם בגמרא (כ"ע"ב וכא ע"א) מני מתניתין לא אבא יוסי בן חנן ולא רבי אליעזר בן יצחק איש כפר דרום ולא רבי ישמעאל, דתניא אם יש לה זכות תולה לה שלושה חודשים כדי הכרת העובר דברי אבא יוסי בן חנן, רבי אליעזר בן יצחק איש כפר דרום אומר ט' חודשים וכו', רבי ישמעאל אומר שנים עשר חודש. אך מתניתין כשמיירי מעיכוב הפורענות, נמנין שנים ולא חודשים וכדומה, ועל פי הנ"ל שבפורענות של רשעים נמנין השנים ושנות רשעים תקצורנה.

צניעות שברחל

וַיְהִי כְּבָקָר וְהָנָה הָיָה לְאִמָּה וַיֹּאמֶר אֶל לָבָן מַה זֹאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְּרַחֵל עַבְדָּתִי עִמָּךְ וְלָמָּה רָמִיתָנִי (בראשית כט. כה).

להרה"ק בעל המראה יחזקאל כי אם הם יתרצו לשידוך יהיה לזוג זה בנים וצאצאים נאים, ואז נתרצתה גם האם לשידוך.

ואפשר כן בדידן, שבשעה שראה יעקב אבינו את רחל בבאר היתה ראייה זו לשם מצוה שהרי לאחר מכן וישק יעקב לרחל וישא את קלו ויבך (בראשית כט. יא) ואמרו חז"ל לפי שראה ברוח הקודש שאינה נכנסת עימו לקבורה, ואם ראה שאינה נכנסת עימו לקבורה, ודאי גם ראה ברוח קדשו שרחל תהיה זוגתו וממילא לכן התבונן בה וראה אותה לשם מצוה, וכעבור שבע שנים למחרת המשתה ויהי בבוקר והנה היא לאה ובא בטרוניא אל חמוי מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני וזעק גיוואלד והלא את רחל ראיתי ואם קידשתי ללאה תמורת רחל אזי אותה ראייה שראיתיה לרחל לפני שבע שנים על עין המים מה תהא עליה וחלילה לא תהא לשם מצוה והייתכן, וחיפש תיקון לזה עד שלבן הבטיחו גם את רחל וממילא אותה ראייה היתה לשם מצוה.

ולפני רבות בשנים כשהצגנו הדברים לפני תלמיד חכם חשוב ובן תורה, החמיץ פניו על דברינו הנשמעים כחסדישע ווארט, ולאחר מכן בדיוק באותו יום עזרני ה' שבביתי נזדמן לפניי הספר בן יהוידע ובלא מתכוון נפתח לי בדיוק בדבריו על הגמרא שבמסכת מגילה (ע"ב) ויהי בבוקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו לאה היא, אלא מתוך סימנין שמסרה רחל ללאה לא הוה ידע עד השתא, לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול,

וילף חרנה וכתוב ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש, כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו, כיון דהרדד בדעתיה למיחדר קפצה ליה ארעא, מיד ויפגע במקום ואין פגיעה אלא תפילה, בתר דצלי בעי למיחדר, אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני יפטר בלא לינה, מיד בא השמש, מששמע את המליצה הגביה עיניו לראות אך מיד נמלט על נפשו עד שהגיע לאכסניה והחל בוכה ומחפש דרך תשובה על כי ראה נערה, בעל האכסניה סר לראות ומשהבין במה דברים אמורים יעץ לו שהרי אמר רב יהודה אמר רב (קידושין מא ע"א) אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה והרי אם ישאנה תהיה הראייה לשם מצוה, וילכו הנער הרה"ק רבי מענדלי עם בעל האכסניה יחדיו אל הרה"ק בעל הישמח משה לקבל דעתו הקדושה בענין, הרה"ק בעל הישמח משה השיב בחיוב ובשמחה להצעה זו וקריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרווונקא (סנהדרין פב ע"א) ומיד הזמין להורי הנערה שכמובן ששו על המציאה שנפלה בגורלם, אבל משהוזמנו הרה"ק מדעש וזוגתו הרבנית לפגוש את המדוברת סירבה הרבנית בכל תוקף לשידוך זה שהרי היא מיוחסת ואילו הנערה אינה כזו וכו', אמר על כך בעל הישמח משה כי העיקר הוא היחוס העצמי ואם הנערה הוגנת ומושלמת במעשיה הרי היא חשובה הרבה יותר ממיוחסת מבלי שלימות במעשים. בעל המראה יחזקאל הסכים עם זאת ושלח את הרבנית לפגוש בנערה, אך מששבה הרבנית מאוכזבת השתטח הנער מענדלי על הארץ ופרץ בבכיה נוראה וצעק האַפּער וואס וועט זיין מיט'ן קוק, וואס וועט זיין מיט'ן קוק (מה יהיה עם הראיה), לשמע דברים אלו הבטיח הרה"ק בעל הישמח משה

מפאפא שכשהגיע לפרקו השתדך עם בת דודו הגה"צ רבי יעקב יחזקיה מחוסט ובני הדודים החתן והכלה שניהם נתגדלו אצל דודם בעל הקרן לדוד שהעיד על החתן שמעולם לא ראה את הכלה אף שמימי ילדותו נתגדל עמה בבית אחד.

כיון דיעקב שדיך ברחל שבע שנים קודם לכן, הוא בא ללבו בטענת למה רמיתני

עוד בהשאלה למה יעקב אבינו בחיר האבות על כל מעלותיו הוא מקשה לחמוי הלא ברחל עבדתי עמך ומה איכפת לו ממי יוליד את הי"ב שבטים אם מרחל אם מלאה כי העיקר שיזכה להקים י"ב שבטי יה ותהי מיטתו שלימה. לפי שבמסכת קידושין (ג ע"א) ההיא איתתא דהוה קא מזבנה וורשכי (תגורות) אתא ההוא גברא חטף וורשכא מינה, אמרה ליה הבה ניהלי אמר לה אי יהיבנא לך מיקדשת לך, שקלתיה ואישתיקה ואמר רב נחמן יכולה למימר אין שקלי ודידי שקלי (ואינה מקדשת), איתיביה רבא לרב נחמן קידשה בגזל ובחמס ובגניבה או שחטף סלע מידה וקדשה מקודשת, התם בדשדיך (ולכן מקדשת, מה שאין כן באיתתא דהוה קא מזבנה וורשכי אינה מקדשת דלא שדיך) וברש"י בדשדיך שדיבר בה קודם לכן ונתרצית להתקדש לו, דהתם כי שתקה משום דניחא לה הוא. הרי כל דשדיך הוא יותר קשור למעשה הקידושין, ויעקב אבינו לא על שנשא את לאה בא בטענה למה רמיתני, אלא רק על שלא נתן לו את רחל דשדיך בה לפני שבע שנים הוא בא בטענת הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני ולא נתת לי אותה, ועל זה השיבו לבן מלא שבוע זאת וניתנה לך גם את זאת וממילא מה דשדיך יעקב עם רחל לא יהיה לריק.

והנה למול עיני דברים נפלאים הנוגעים לענין זה לשון הבן יהודע שם בד"ה ומאי צניעותא דהויא ברחל, ונראה לי בסיעתא דשמיא דמסירת הסימנים לא הועילה אלא על ידי הצניעות שלה, דמנהגו של עולם אין הנשים והבתולות מסתירות עצמן מאנשים הקרובים שלהם וכל שכן רחל שכבר קדשה יעקב אבינו עליו השלום בשבע שנים וכבר ראה אותה פעם אחת בצאן ודיבר איתה ארוכות וקצרות אך היא מרוב צניעותה לא ראה אותה יעקב אבינו עליו השלום אפילו פעם אחת אחר אותה הפעם שדיבר עמה בצאן לא בבית אביה ולא בחוץ כי מאותו הפעם לא היתה יוצאת מחוץ לבית כלל וכו', וזו הצניעות סיבבה שמסירת הסימנים לאחותה עשו פרי והועילו לאחותה שלא ירגיש בה יעקב אבינו עליו השלום, יען שאם היה רואה אותה בבית אביה בתוך משך זמן השבע שנים וכו', הואיל והיתה צנועה לא הכיר בשיעור קומתה ועוביה ולכן הועילו הסימנים ללאה ובא עליה בחושבו שהיא רחל וכו', עיין שם בבן יהודע באריכות. הרי כנ"ל שבמשך כל אותן שבע שנים שרחל היתה מיועדת לו לא ראה אותה יעקב אלא רק פעם אחת בלבד באותה ראייה ראשונה ואף שבמשך כל אותן שנים היו שניהם בבית אביה לבן הארמי. ואודה לאל שבדיוק באותו יום כנ"ל המציא לי את דברי הבן יהודע ונמצא שנכון כיוונתי.

כן מסופר (קדושת עינים להגה"ח רבי אהרן טייטלבוים) עובדות והנהגות ענף א' כו) על הגה"צ רבי יוסף גרינוואלד בן הגה"צ בעל הויגד יעקב

לבן וכל אנשי מקומו היו יחד בעצה
לרמאות את יעקב כדי שיתברכו מימיהם
מלא שבוע זאת ונתנה לה גם את זאת
בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבוע
שנים אחרות (בראשית כט. כז).

ברש"י וניתנה לשון רבים כמו נרדה ונבלה
(בראשית יא. ו-י, ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת
לכלם וגו', הבה נרדה ונבלה שם שפתם) ונשרפה
(בראשית יא. ג, ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה
לבנים ונשרפה לשרפה), אף זה לשון רבים.

אף שוניתנה הוא לשון רבים אך לכאורה
לא ידענו מי הם הרבים שיתנו, לכן אומר
רש"י שאף שאין מפורש מי הן הרבים עם
כל זאת עדיין הוא לשון רבים ומביא רש"י
דוגמת ב' פסוקים שהן לשון רבים, כי הבה
נרדה ונבלה וגו' נאמר אחר ויאמר ה' הן
עם אחד וגו', ולמי אמר ה', הנה בתרגום
יונתן בן עוזיאל בפסוק הבה נרדה ונבלה
וַאֲמַר לְשִׁבְעֵין מְלָאכִיָּא דְקִיָּימִין קוֹמֵי אִיתִין
בְּדִין וְנִחִית וְנַעֲרֻבָא תַּמָּן לִישְׁנָהוֹן וכו',
וכן ברש"י הבה נרדה בבית דינו נמלך,
והפסוק השני שמביא רש"י ונשרפה כי שם
מפורש שהוא לשון רבים, שנאמר ויאמרו
איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה,
הרי גם מלא שבוע זאת וניתנה לה גם
את זאת, וניתנה לשון רבים.

אכן וניתנה לשון רבים יתבאר היטב לפי
התרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק וַיֹּאסֶף
לָבֶן אֶת כָּל אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֵּה
(בראשית כט. כב) וכןש לָבֶן ית כָּל אֲנָשֵׁי
אֶתְרָא וְעַבְדֵּי לְהוֹן שִׁירִי, עָנִי וַאֲמַר לְהוֹם
הָאֵל שִׁב שָׁנִין דְּאֶתָּא יַעֲקֹב גִּבָּן בִּירָא לֹא
חָסְרוּ וּבֵית שְׁקִיָּיתָן סָגוּ וּבְדוֹן אִיתוּ נְתִיעֻט

עליה עיטא דרמיו די ימתן לגבן, ועבדו
ליה עיטא דרמיו לאתאבא ליה לאה
חולף רחל, פירוש שלבן כנס את כל
אנשי עירו ואמר להם אשר זה שבוע שנים
שיעקב בא לחרן ובאר לא חסרה מים
והיאורים עלו לכן הבה נתייעץ עליו עצת
רמיה כדי שיתעכב עוד איתנו ונתברך
בזכותו, ונתייעצו עליו לעכבו אצלם על
ידי שיתנו לו את לאה במקום את רחל,
ממילא כיון שלבן ובני עירו כולם יחד
חברו לרמאות את יעקב, לכן ניתנה
לשון רבים, לבן וכל בני עירו יחד. עוד
בענין זה התרגום יונתן בן עוזיאל עיין
דבר נפלא שכתבנו לקמן על הפסוק
וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל לָבֶן הָאֲרָמִי בַּחֲלֹם
הַלֵּילָה וַיֹּאמֶר לוֹ הַשְׁמֹר לָךְ פֶּן תִּדְבָּר עִם
יַעֲקֹב מִשּׁוּב עַד רָע (בראשית לא. כד).

ומה שפי' רש"י וניתנה לשון רבים, גם
אפשר מה שלא אמר ואתנה לשון יחיד
כי תיבת אתנה בזה הענין יש לו גם
משמעות אחרת שאינה ראויה, אתנה
לשון אתנן, שבפסוק וַהֲשַׁמְתִּי גִפְנָה
וְתִאֲנַתָּה אֲשֶׁר אֲמָרָה אֶתְנָה הִמָּה לִי אֲשֶׁר
נָתַנּוּ לִי מֵאֲהָבָי וְשִׁמְתִּים לִיעֹר וַאֲכָלְתָּם
חֵית הַשָּׂדֶה (הושע ב. יד) ששם פי' רש"י
אתנה כמו אתנן, ולכן זהו שברש"י כאן
שאמר לבן ליעקב נתנה לשון רבים ולא
לשון יחיד.

נתן ארעס לנחלה לישראל עבדו, נחלה לישראל עמו
וַיִּתֵּן לָבֶן לָהּ אֶת זִלְפָּה שְׁפָחָתוֹ לְלֵאָה בָּתוֹ
שְׁפָחָה, וַיִּתֵּן לָבֶן לְרַחֵל בָּתוֹ אֶת בִּלְהָה
שְׁפָחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה (בראשית כט. כד-כט).

ע"א וע"ב) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר אז תתענג על ה' והרבבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' (ישעיה נח יד) לא כאברהם דכתיב ביה קום התהלך בארץ לארצה וגו' (בראשית יג יז) ולא כיצחק דכתיב ביה כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (בראשית כג ג) אלא כיעקב דכתיב ביה ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה (בראשית כח יד) כי נחלה נחלה בגימטריא יעקב עם הד' אותיות, או יעקב עם הד' צדדים ימה וקדמה וצפונה ונגבה שלשם הוא מתעצם עד אין גבול ומיצר.

ובדרך מוסר מה שפעם אחת נתן ארצם לנחלה ואז הם עבדו ופעם אחת נחלה ואז הם עמו, אבל אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ (שמות יט ה) אז תהיו סגולה מכל העמים הרי שאתם עמו, כי לי כל הארץ ואז נתן ארצם נחלה מוחלטת עבורם, לא לנחלה בלמ"ד כלומר שרק מייעדה עבורם, אלא שמיד היא מוחלטת להם.

ללאה נתן שפחה בלא למ"ד, ולחל נתן לשפחה בלמ"ד וכעת נשוב לדין מה שללאה נתן שפחה ואילו לרחל נתן לשפחה, הנה לשון אור החיים הקדוש, ללאה בתו שפחה קשה למה הוצרך לומר ללאה בתו ולא הספיק במה שאמר בסמוך ויתן לבן לה ומובן הדבר כי על לאה הוא אומר, מה תאמר שאין מובן אם כן למה כתב תיבת לה מקודם, עוד למה אמר שפחה ולא אמר לשפחה, אכן יתבאר על דרך אומרם ז"ל ולפה ובלהה נפלו בירושלם לרחל ולאה מכתובת

ברחל ויתן לבן לשפחה בלמ"ד ואילו בלאה ויתן לבן שפחה בלא למ"ד. ונקדים מתהלים דקדוק הדומה לזה, אשר מחד ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו (תהלים קלח יב) ומאידך ונתן ארצם לנחלה וגו' נחלה לישראל עבדו וגו' (תהלים קלז כא-כב) הרי יש נתינת נחלה ויש נתינה לנחלה, גם יש הבחנה אשר כשנאמר נחלה אז לישראל עמו ואילו כשנאמר לנחלה אז לא עמו אלא לישראל עבדו. ובפשטות אפשר שבפרק קל"ה אחר שפירט לך שהפה גוים רבים והרג מלכים עצומים לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (תהלים קלח יא) כשהגיעו אל התכלית הנרצה בכיבוש וישוב הארץ, אז נתן ארצם נחלה מוחשית עכשווית לישראל עמו שאז הן ראויין להיות נקראין עמו אז ונתן ארצם נחלה ממשית ומוחשית לישראל עמו, מה שאין כן בפרק קלז למפה מלכים גדלים וגו' והרג מלכים אדירים וגו' לסיחון מלך האמרי וגו' ולעוג מלך הבשן וגו' (תהלים קלז יז-יח-יט-כ) שם לא נזכר מפורש ממלכות כנען ועל כן ונתן ארצם לנחלה בלמ"ד השימוש כלומר לעת שיהיו בעתיד נכנסין לארץ, אשר לעת עתה שעדיין לא נכנסו לארץ ואינם בביתו ובארצו הם בחינת עבדו, נחלה לישראל עבדו.

ואדהכי שנזכרים כעמו כשכבר נחלו בארץ, שם נאמר ב' פעמים נחלה בצירוף וללא הפסק, ונתן ארצם נחלה לישראל עמו, וירמוז לנחלה בלי מצרים על פי דאמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (שבת קיח

אמס והוא שאמר הכתוב ללאה בתו שפחה פירוש מודיע הכתוב כי שלה היא שפחה וירשה אותה מאמה, ולזה דקדק הכתוב לומר בתו לרמוז כי לצד שהיתה בתו היא שקנתה שפחה זו מכתובת אמה לא שהיא קנתה אותה מאמצעות דבר אחר, ולדרך זה ידויק גם כן אומרו ויתן לבן שלא היה צריך להזכיר שמו ומובן מאומרו ללאה בתו כי בלבן דיבר הכתוב, אלא לומר שמתנה זו אינה מתנה כפי האמת כי שלה היתה מקודם, אלא לבן הוא שמחשיבה בגדר מתנה וזה רמוז בתיבת בתו, ע"כ מאוהחה"ק.

ובזה נראה מתיישב יפה לשון הגמרא (נדרים לח ע"ב) אמר רב יצחק בר חנניה אמר רב הונא המודר הנאה מחבירו מותר להשיא לו בתו, הוי בה רבי זירא במאי עסקינן, אילימא בשנכסי אבי כלה אסורין על החתן הרי מוסר לו שפחה לשמשו (ואמאי מותר). הרי מפורש שהמשיא בתו מוסר לו שפחה לשמשו, מוסר לו להחתן שפחה לשמשו ולא לשמש את בתו, וכך הוא בסתמא, אבל בלבן שהשיא את בתו ליעקב, השפחה היתה שפחתה שלה עבודה כי ירשה אותה מאמה ואין זו שפחה שמסר לבן משלו ליעקב לשמשו את חתנו יעקב.

אצל האימהות היה הנס של נר דולק מערב שבת לערב שבת וברכה בעיסה וענן קשור ויִרְאֵה ה' בִּי שְׁנוּאָה לֵאמֹר וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָיו וַיִּרְחַל עֶקְרָהּ, וַתֵּהָרֵר לֵאמֹר וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמַרְתִּי כִּי רֵאָה ה' בְּעֵינָי כִּי עָתָה יִאֱהָבֵנִי אִישִׁי (בראשית כט. לא-לב).

מה שלא היתה שנואה עד שנולד לה בן ראשון, הנה בדרך אפשר, שעל הפסוק וַיִּבְרָא יִצְחָק הָאֱהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ (בראשית כד. סו) הביא רש"י שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו. מחד גיסא נראה שהתגלות נסית זו היה אצל כל הארבע אימהות שהרי אין קורין אימהות אלא לארבע (ברכות טז ע"ב) ולמה יגרע זכות רחל ולאה שאף הן נמנות בתוך הארבע אימהות, אך לאידך גיסא אפשר שרק בשרה ורבקה היה ההתגלות הנסית של נר דלוק וברכה בעיסה וענן על האהל כי המקום אהל שרה הוא הגורם, וכן מלשון רש"י (בראשית כד. סו) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק וכו' ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו, הרי יתכן שהכל בזכות ובסיבת שרה והמקום אהל שרה.

ונקדים בסיעתא דשמיא בדברי הגמרא שם דאין קורין אבות אלא לשלושה ואין קורין אימהות אלא לארבע, אבות מאי טעמא, אילימא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן, אי הכי אימהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן, אלא עד הכא חשיבי, טפי לא חשיבי. עד הכא חשיבי לא מיירי מחשיבות של אימהות לעצמן, כי חשיבותן של האימהות הוא בשביל היותן נשי האבות דחשיבי, ועד כאן חשיבי כלומר שהאבות חשיבי.

ובקושיית הגמרא אי הכי אימהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן, כלומר הגם שהארבע אימהות הן נשי השלושה אבות, אבל עם כל זאת עדיין לא ידעינן אי מרחל אי מלאה קא אתינן ולמה נקרא להן אימהות, ולזה תירצו עד הכא חשיבי פירוש האבות, טפי לא חשיבי, וכיון שכן, אזי נשותיהם קרויות אימהות מצד חשיבות בעליהן. ואם לא נפרש כן עדיין יקשה איך הן קרויות אימהות, והא לא ידעינן אי מרחל אי מלאה קא אתינן. ומה שבלהה וזלפה אף שהיו נשי יעקב החשוב אינן נקראות אימהות, כי נשי יעקב היו רחל ולאה ואילו בלהה באה בשביל ובזכות היותה שפחת רחל אמנו וכן זלפה באה בשביל ובזכות היותה שפחת לאה אמנו.

וכעת לדידן, חשיבותן של האימהות הוא גם מצד האבות, חשיבותה של שרה אמנו הצדקנית בהיותה אשת אברהם אבינו ובמחברתו זכתה להתגלות הנסית של נר דולק וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל וכן חשיבותה של רבקה אמנו הצדקנית במחברתו של יצחק אבינו זכתה להתגלות הנסית הנ"ל וכן המחברת של יעקב אבינו כדאי וראוי לאותה התגלות נסית של נר דולק וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל, אך כיון שאותה מחברת מקודשת של יעקב אבינו אינה אחת כי אם שתיים רחל וגם לאה יחד, לכן דוקא בנישואי שתיהם לאותו צדיק יעקב אבינו היה ההתגלות הנסית הלזו של נר דולק וברכה בעיסה וענן קשור על האהל,

וכעת אחר שוויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה (בראשית כט. כב) ונתן ליעקב את לאה במקום את רחל ויהי בבוקר והנה עדיין לא הושלמה מחברתו של יעקב ואין נר דולק ואין ענן קשור על האהל וכו' סבר יעקב אבינו לפי שהנה היא לאה ולא רחל ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני (בראשית כט. כה), ויאמר לבן וגו' מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת וגו' ויעש יעקב בן וימלא שבע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה (בראשית כט. כו-כו-כח) ואז בנישואי שתיהם יחד לאותו צדיק יעקב אבינו כבר היתה ההתגלות הנסית של נר דולק וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ועדיין כסבור יעקב אבינו שכל ההתגלות הזאת הוא בזכות ובשביל רחל שהרי כשנשא אותה אחרונה נתגלו הנסים האלו באהל והיינו ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה (בראשית כט. ל) בשל אותה התגלות שהיה בעת נישואי רחל כאמור, ועל זה וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה (בראשית כט. לא) ואמרה לאה שאם זכתה להביא ליעקב אבינו בן שיהיה מ"ב שבטי יה הרי כמחברתו של הצדיק תהיה אהובה וכמו שכתב בכלי יקר שבלידת בן ראשון מאחר שאין אשה אלא לבנים והבן אהוב בלי ספק ואיך תהיה בור שנואה ומימיה חביבין, על כן אמרה כי עתה יאהבני אישי וכל שכן שלא ישנאה, וכעת ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי כי אני ביחד עם אחותי רחל הנו מחברת קדושה להצדיק לזכות להתגלות הנסית שהיה

אצל הארבע אימהות בזכות ובמחברת להשלושה אבות הקדושים.

ואכן המחברת של אברהם ושרה יחד וכן בשאר האבות והאימהות גרם לנר דולק ברכה בעיסה וענן קשור, כן אמרנו לפי המעשה שהיה בימי הסבא קדישא מרוזין זי"ע, שמלומד ערל מן הנכרים אשר השתלם גם בתנ"ך ובמפרשים כששמע אודות הסבא קדישא אמר לילך אליו ולעמוד על טיבו, וכשבא לפני הסבא קדישא שאל איזה קשר מיוחד היה לאהרן הכהן עם העננים עד דהא בהא תליא שאמר רבי יוסי ברבי יהודה (תענית ט' ע"א) עמוד ענן בזכות אהרן מת אהרן נסתלקו ענני כבוד ועל הפסוק וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מִלֵּךְ עָרֹד (במדבר כא. א) איתא (ראש השנה ג' ע"א) מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב וַיֵּרְאוּ כָּל הָעֵדָה בְּיָגוּעַ אֶהְרֹן (במדבר כ. כט) ואמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו, ועוד שאל במה זכו עננים אלו לתואר כה מכובד להיותם נקראים ענני הכבוד, והשיבו הסבא קדישא לפי מה שאמרו חכמי המחקר שמגוף האדם עולים תמיד אדים דקים מנקבי החוטם ומהבל פיו, והיה אם אוהבים יתחברו להיות ביחד אז האדים של שניהם יתערבו ויתלכדו יחדיו, אבל אם שני בני אדם שאינם אוהבים יתחברו למקום אחד אז אדיהם לא יתלכדו לעלות יחד אלא של כל אחד ואחד יעלה לעצמו, והנה הרי אהרן היה אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחבירו והמשיך אהבה ואחוה בין כל

ישראל בבחינת כאיש אחד בלב אחד וממילא האדים של כל ישראל התערבו והתלכדו יחדיו ומהם נתהוו העננים, וכיון שאין לך כבוד גדול ממה שששים ריבוא אנשים חיים באחדות, לכן שמם של העננים נאה להם להיותם נקראים ענני הכבוד, אבל כשמת אהרן ונפסקה אותה אהבה גדולה ביניהם, ממילא נסתלקו ענני הכבוד (וזאת אמר גם אדמו"ר הזקן מסאדיגורה לחבר הפרלמנט האנגלי סיר לורנץ מחסידי אומות העולם כשבא לשוחח עמו אודות התישבות יהודית בארץ הקודש). ממילא כן כאן בענן קשור, שהרי על ידי עמוד הענן היו רואים שכינה שורה בישראל ודריש רבי עקיבא (סוטה יז ע"א) איש ואשה זכו שכינה ביניהן, ואיך זכו לזה, זה על ידי שיש ביניהם אהבה אחוה שלום וריעות עד שהאדים של שניהם מתערבים ומתלכדים לעלות ביחד ומהם נתהווה אותו ענן קשור לאהל. עוד עיין מה שכתבנו בענייני סוכות על הפסוק בַּסֶּכֶת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים וגו' לַמֶּעַן יִדְעוּ דְרֹתֵיכֶם בֵּי בַּסֶּכֶת הוֹשְׁבֹתַי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (ויקרא כג. מב-מג).

ואדהכי יתיישב גם מה שנאמר וַיְהִי בַּבֶּקֶר וַיְהִי הוּא לְאֵה (בראשית כט. כה) הוא בוא"ו ולא היא בה"א, ויהי בבוקר והנה עדיין לא הושלמה מחברתו של יעקב שהרי אין נר דולק ואין ענן קשור על האהל וכו' וסבר יעקב אבינו שהנה הוא כלומר הוא יעקב לא השלים מחברתו כי זו לאה ולא רחל.

אמנם אף שמסתבר כדברינו שבאוהל כל הד' אימהות היה נר דולק וברכה בעיסה

וענן קשור, עם כל זאת הרי זה חידוש וחסרנו את האסמכתא לכך, אך בעת קריאת ההפטרה משירת דבורה בשבת שירה תשפ"א מצאנו אסמכתא. שכשחשבונו מה ענין תְּבַרְךָ מְנָשִׁים יַעַל אִשֶּׁת חֶבֶר הַקִּינִי מְנָשִׁים בְּאֶהֱלָ תְּבַרְךָ (שופטים ה. כד) אמרנו בסיעתא דשמיא שבאותה מלחמה סיסְרָא נָס בְּרָגְלֵיו אֶל אֶהֱלָ יַעַל אִשֶּׁת חֶבֶר הַקִּינִי וגו' וַתֵּצֵא יַעַל לְקִרְיַת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֲלֵיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֲלֵי אֶל תִּירָא וַיִּסָּר אֲלֶיהָ הָאֶהֱלָה וגו' (שופטים ד. יז–יח), והרי כָּל כְּבוֹדָה בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה (תהלים מה. יד) בתוך האוהל ולא חוצה לאוהל ומה לה גם לומר לסיסרא סורה אלי לתוך האוהל. אלא לפי שבמצודת דוד מנשים באוהל רצה לומר מפי נשים צדקניות וצנועות היושבות באוהל, מפיהן תבורך ותתקיים הברכה. כלומר מה שישבה והמתינה חוץ לאוהל עד שהגיע סיסרא ואמרה לו סורה אלי לתוך האוהל לא היה בזה פחיתות הצניעות, כי כל זה היה לשם שמים ומשמים כמו שדבורה התנבאה לברק אָפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִפְאָרְתְּךָ עַל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָתָּה הוֹלֶךָ כִּי בִיד אִשָּׁה יִמְכַּר ה' אֶת סִיסְרָא (שופטים ד. ט) וכל זה היה לשם שמים לנצחון ישראל ועל זה היתה השירה מנשים באוהל תבורך, כלומר הברכה לאשת חבר הקיני היא מהנשים אשר באוהל שהם הצדקניות, להורות כי מעשי אשת חבר הקיני היה משמים ולא בחוסר צניעות.

אך עוד אני מתבונן בענין ואראה כי בלשון רש"י נוסף עוד, מנשים באוהל, שרה שנאמר בה הִנֵּה בְּאֶהֱלָ (בראשית יח. ט) רבקה שנאמר בה וַיִּבְאֶהָ יִצְחָק הָאֶהֱלָה (בראשית כד. סז) רחל ולאה שנאמר בהן

וַיֵּצֵא מֵאֶהֱלָ לָאָה וַיָּבֵא בְּאֶהֱלָ רָחֵל (בראשית לא. לג), ודברי רש"י הם לפי ענין גדולה עבירה לשמה, דאיתא (נזיר כג ע"ב) סנהדרין קה ע"ב וחזריות יב ע"ב) תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באוהל תבורך מאן נשים שבאוהל, שרה רבקה רחל ולאה ועיין ברש"י נזיר שם. הרי שכל הארבע אימהות עניינם באוהל וזהו הענין לאשת חבר הקיני, וכעת בדקנו וגילינו כי אִשֶּׁת חֶבֶר הַקִּינִי בגימטריא שָׁרָה רַבֶּקָה רָחֵל לָאָה, הרי אסמכתא מפורשת למעלת האוהל בכל הארבע אימהות, ובפרט כי שָׁרָה רַבֶּקָה רָחֵל לָאָה בגימטריא יָה זְכוּת אָבוֹת יִגָּן עָלֵינוּ (מזמור אל מסתתר לסעודה שלישית), ממילא גם לגבי מה שלא רק באוהל שרה ורבקה היה נר דולק וענן קשור וברכה בעיסה אלא אף באוהל כל הארבע אימהות היה זה.

ענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל ואדהכי מענין ענן קשור ונר דולק וברכה בעיסה אמרנו פעם אחת בשמחת חתן בדתנו רבנן (פסחים מט ע"א) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם וישא בתו לתלמיד חכם משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, שרבקה בענבי הגפן ויצחק אבינו בן שרה אמנו מענבי הגפן, כי ענב ר"ת עֵנָן נִיר דולק בִּרְכָה בעיסה.

עתה בלית ראובן יאהבני אישי עד שבדוגמא בהלכה מביאים דוגמת האב יעקב והבן ראובן וַתִּהְיֶה לָאָה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמַרְהָ כִּי רָאָה ה' בְּעֵנָי כִּי עָתָה יִאֲהָבֵנִי אִישִׁי (בראשית כט. לב).

בהלכות בציעת הפת (שרע אורח סימן קסז סעיף ז) ראובן שהיה נוטל ידיו לאכילה ויעקב היה מברך המוציא ונתפנן להוציא השומעים ואחר כך נגב ראובן ידיו וברך על נטילת ידים לא הוי הפסק ויוצא בברכת יעקב ואינו צריך לחזור ולברך בברכת המוציא. הנה בכל מקום שהביאו משל מב' או ג' אנשים ויותר, הביאו דוגמת ראובן ושמעון וכו', אך כאן הביאו דוגמת ראובן ויעקב. והנה הענין שאחד מברך המוציא בכוונה להוציא השומעים ואחד עדיין בנטילת ידים, זה שייך ביותר בסעודת שבת שאבי הבית מברך המוציא ויש מן הבנים מי שהוא עדיין בנטילה, וזהו עתה יאהבני אישי כלומר עתה בלידת ראובן יאהבני אישי עד שכשמביאים דוגמא בהלכה מביאים דוגמת יעקב האב המברך והבן ראובן הנוטל ידיו.

מי שיש עליו פטוטי דברים לחינם

הרי הוא מסוגל לישועה ולטובה ולברכה

וירא ה' כי שנאח לאה ויפתח את רחמה וגו', ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי, ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנאח אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון (בראשית כט. לא-לב-לג).

ראובן מלשון ראה ה' ושמעון מלשון שמע ה'. והנה ב' דברים יש לעיין בכאן, הא' מה שבלידת ראובן נאמר וירא ה' כי שנאח לאה ולכן ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי ראה ה' בעניי ואילו בלידת שמעון לא נאמר וישמע ה' כי שנאח לאה כמו

שנאמר בלידת ראובן, אלא ותהר עוד ותלד בן ולא נאמר הסיבה, ואז ותאמר כי שמע ה' כי שנאח אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון. והדבר הב' שיש לעיין הוא מה שאחר שראה ה' והוסרה השנאה בלידת ראובן כמו שנאמר כי עתה יאהבני אישי, שוב שמע ה' עד שותהר עוד ותלד את שמעון, והלא כבר אישה אהבה בלידת ראובן.

ואפשר בדרך מוסר. בן ראשון ראובן אכן נולד כמפורש בפסוק על כי ראה ה' כי שנאח לאה ויפתח את רחמה וכבר בלידת ראובן היא אהובה כמו שנאמר כי עתה יאהבני אישי, ועכשיו אחר האהבה שבין יעקב ולאח כעת שמע ה', כי שמיעה זו הוא ענין פטוטי הנשים ודברי רכילות, והגם שבישועתו יתברך שמו בלידת ראובן נעשתה כבר לאה אהובה על בעלה, אך עם כל זאת מה ששוב ותהר עוד ותלד בן ולא נזכר ששמע ה' כי שנאח היא רק שלאה עצמה אמרה כי שמע ה' כי שנאח אנכי, כוונתה שה' ידע ושמע את פטוטי הדברים והרכילות של אנשי המקום כמו שיש בעוה"ד רחמנא ליצלן, ועל כזאת מגיע לה עוד, ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנאח אנכי, ידע ושמע ה' את פטוטי הדברים והרכילות ולכן ויתן לי גם את זה. הרי מי אשר מפטמים עליו פטוטי דברים לחינם, מסוגל הוא לישועה ולטובה ולברכה, כן יעזרני השי"ת להיות נושע בתשועת עולמים בטובה ובברכה אמן.

ובכלי יקר כתב שבלידת בן ראשון מאחר שאין אשה אלא לבנים והבן אהוב

בלי ספק ואיך תהיה בור שנואה ומימיה חביבין, על כן אמרה כי עתה יאהבני אישי וכל שכן שלא ישנאה, ואחר כך ראתה שהלכה בטעות כי מן הדין היה שאחותי תלד בן שני, ומה שנתן לי ה' גם את זה, לפי שגלוי לפניו יתברך שמו שעודנו בשנאתו, לכך אמרה כי שמע ה', הוא יתברך שמו לבדו בוחן ליבו ושמע כל דבריו שעם ליבו, אבל אני לא ידעתי זה כי חשבתי שכבר סרה שנאתו.

לא רק תפילת צדיק בן צדיק מתקבלת

וְתֹאמַר אֵל יַעֲקֹב הִבֵּה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי, וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֲלָה וַיֹּאמֶר הִתַּחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֶּךָּ פְּרִי בֶטֶן (בראשית ל. א-ב).

ברש"י הבה לי, וכי כך עשה אביך לאמך, והלא התפלל עליה, ע"כ. לפי שרחל ידעה כוחה של תפילה ברם היא ביקשה מיעקב שיתפלל לפי שביצחק ורבקה ויעתר לו ה' (בראשית כה. כא) ולא לה שאין דומה תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע, ורחל ביקשה מבעלה יעקב הצדיק בן יצחק הצדיק שיתפלל הוא, כי אמנם היא רחל צדקנית אבל היא בת ללבן הרשע, ולזה השיב לה יעקב אשר מנע ממך פרי בטן, ממך ולא ממני, כי אמנם אין דומה תפילת צדיק בן צדיק לתפילת צדיק בן רשע היינו שתפילת הצדיק בן צדיק מתקבלת יותר מהר, אבל גם תפילת צדיק שאינו בן צדיק מתקבלת, וזה שאמר יעקב לרחל אמנו אשר מנע ממך ולא ממני ואשר ודאי כשרחל תבקש

ותתפלל כי אז שומע תפילות יקבל תפילתה כמו שעל קולה ודמעתה פה אמר ה' מנעי קולך מבכי ויעניך מדמעה כי יש שֶׁכָּר לִפְעֻלָּתָךְ נֶאֱמַר ה' וְשָׁבוּ מֵאֲרָץ אוֹיֵב וַיֵּשׁ תִּקְוָה לִאֲחֵרִיתָךְ נֶאֱמַר ה' וְשָׁבוּ בָנִים לְגִבּוֹלָם (ירמיה לא. טו-טז).

עוד עיין מה שכתבנו על הפסוק ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו ה' (בראשית כה. כא) בענין המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה.

תחילה נתקבלה תפילת דביתהו דאבא חלקיה אף שאבא חלקיה עצמו היה בן בנו של חוני המעגל ואדהכי הנה חז"ל הודיעונו במסכת תענית (כג ע"א) שאבא חלקיה הוא בר בריה דחוני המעגל, וענין יחוסו המוזכר שם, נראה שבא להוכיח שאף שהיה צדיק בן צדיק ואילו דביתהו לא ידענו שם בגמרא ברית דמאן הוויא, עם כל זאת כשהיה אבא חלקיה ואשתו מתפללים יחד, תפילתה שלה התקבלה קודם, שאמרו שם (תענית כג ע"א וע"ב) אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה וכי מצטריך עלמא למיטרא הוו משדרי רבנן לגביה ובעי רחמי ואתי מיטרא, זימנא חדא איצטריך עלמא למיטרא שדור רבנן זוגא דרבנן לגביה למיבעי רחמי דניתי מיטרא וכו', סקו לאיגרא קם איהו בחדא זזיתא ואיהי בחדא זזיתא קדים סלוק ענני מהך זזיתא דדביתהו, כי נחית וכו' אמרו ליה לימא לן מר מאי טעמא קדים סלוק ענני מהך זזיתא דהוות קיימא דביתהו דמר לעננא ידידה, משום דאיתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא

לעניי ומקרבא הנייתה (שנתנת לעני דבר אכילה שהוא בלא טרח כמו אם היתה נתנת מעות ויטריח העני עד שיקנה) ואנא יהיבנא זוזא ולא מקרבא הנייתה אי נמי הנהו ביריוני דהוו בשיבבותן אנא בעי רחמי דלימותו והיא בעיא רחמי דליהדרו בתיובתא ואהדרו, הרי שאם יש סיבה אז היא נענית תחילה קודם לבעלה הצדיק בן צדיק אף שלא הוזכר ולא ידענו יחוסה.

ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע וברחל אשר מנע ממך פרי בטן

וַיֹּחֶר אֶף יַעֲקֹב בְּרַחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי אֲשֶׁר מְנַע מִמֶּךָּ פְּרִי בֶטֶן (בראשית ל. ב.)

ברש"י בא"ד, אשר מנע ממך פרי בטן, ממך ולא ממני, ע"כ. וכיון שהמניעה היא מצד רחל ולא מצד יעקב לכן שייך הכינוי פרי בטן, כי אם מניעת ההולדה הוא מצד האיש אז נקרא זרע כמו בברית בין הבתרים ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע (בראשית טו. ג), אברם ביקש על שממו נשלל ונמנע ושפיר שייך הן לי לא נתתה זרע, לא כן ברחל שאין המניעה מצד יעקב אלא מצד רחל ואשר מנע ממך ולא ממני, על כן שייך שפיר אשר מנע ממך פרי בטן.

ובמה שיהיה נעשה לבבל אומר הנביא הנני מעיר עליהם את מדי אשר בסף לא יחשבו וזהב לא יחפצו בו וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינים (ישעיה יג. יז-יח), מתחילה מתנבא הנביא על נערי בבל שירוטשו על ידי חיצו קשתות

אנשי פרס ומדי ואחר כך אומר ופרי בטן לא ירחמו שפרי בטן מתייחס לפירות בטני אמותם כנ"ל, ואחר כך על הבנים, שבנים הם המתייחסים לאבותם כי הם כבר גדלו מלהיות קטנים פרי בטן בחיק אמותם, ואומר שעל בנים לא תחוס עינים.

ואם נעיין בפירוש המצודת דוד אכן דברינו מכוונים בסיעתא דשמיא. כי על פרי בטן פי' במצודת דוד עוללים דקים, הוא שאמרנו לפי שעוללים דקים הם בחיק אמותם תמיד ומיוחסים אל אמותם להיותם נקראים פרי בטן, ועל בנים לא תחוס עינים פי' במצודת דוד בנים קטנים, ולפי שאמרנו הרי בנים שכבר גדלו מהיות עוללים פרי בטן אמותם ולכן מתייחסים לאבותם להיותם נקראים בנים.

אבנה שאמרה רחל ואולי אבנה שאמרה שרי
וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְחָה וְגו' וַאֲבִנָּה גַם
אֲנֹכִי מִמֶּנָּה (בראשית ל. ג.)

ואילו בתת שרי את הגר לאברם נאמר וַתֹּאמֶר שְׂרִי אֶל אֲבָרָם וְגו' בֹּא נָא אֵל שְׁפָחָתִי אוֹלִי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה (בראשית טו. ב, וַתֹּאמֶר שְׂרִי אֶל אֲבָרָם הִנֵּה נָא עֲצָרְנִי ה' מִלְּדַת בֶּן נָא אֵל שְׁפָחָתִי אוֹלִי אֲבִנָּה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם לְקוֹל שְׂרִי, שרי אמרה אוֹלִי אבנה לא כן רחל שאמרה בוודאות ואבנה גם אנכי ממנה. ונראה לפי ששרי קיוותה אוֹלִי אבנה שישמעאל בן הגר שפחתה יהיה צדיק, אבל רחל אמרה ואבנה כי ידעה בוודאות שבני בלהה שפחתה יהיו צדיקים הראויים להיות מ"ב שבטי יה. וכרעיון הזה יש בבעל הטורים על הפסוק רָאָה אֲנֹכִי נָתַן

ממש, ממילא במעשה זה שהוא יותר נחשב, בוודאות אבנה גם אנכי ממנה.

עוד אמר לי ח"א שבשרי היא זו שהציעה את הסגולה הזו ותאמר אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת בוא נא אל שפחתי לכן אמרה אולי אבנה ממנה וישמע אברם לקול שרי, אבל ברחל לא היא זו שהעלתה את הרעיון הזה אלא יעקב וכברש"י ותקנא רחל באחיה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים וגו' ותאמר הנה אמת בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה (בראשית ל. א-ג) מהו גם, אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה, אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה, אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמת ואבנה גם אנכי ממנה כשרה. ואחר שיעקב אמר זאת, אמרה ממילא הנה אמת ובוודאות אבנה גם אנכי.

אשרוני בנות שברוך מבנים אשר

ותאמר לאה באשרי פי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר (בראשית ל. ג).

ענין הבנות ללידת אשר אפשר לפי שברש"י על הפסוק ולאשר אמר ברוך מבנים אשר (דברים לג. כד, ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחי) ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואני יודע כיצד. והנה דברי הספרי יתבארו בסיעתא דשמיא על פי דברי רש"י עצמו שם בד"ה יהי רצוי אחי שהיו בנותיו נאות והוא שנאמר הוא אבי ברוית (דברי הימים א. ו. לא) שהיו

לפניהם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וגו' והקללה אם לא תשמעו וגו' (דברים יא. כו-כו-כח) וזה לשון בעל הטורים שם, בקללה אמר אם לא תשמעו ובברכה אמר אשר תשמעו ולא אמר אם בלשון ספק.

עוד אפשר, שרי אמרה אולי אבנה לפי שבאותה שעה עדיין אברם לא הוליד ואולי הוא עקר, אבל רחל אמרה ואבנה בוודאות כי באותה שעה כבר ידעה שאין יעקב עקר שהרי כבר הוליד בנים מלאה. עוד אפשר לומר רחל אמרה ואבנה גם אנכי ממנה בוודאות שהרי כבר ידעה משרי שסגולה זו מועלת וכברש"י ואבנה גם אנכי מהו גם, אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה, אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה, אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמת בלהה ואבנה גם אנכי ממנה כמו שרה, ע"כ, אבל אצל שרי שעדיין לא התנסתה בסגולה כזו שהסגולה עדיין לא היה בגדר בדוק ומנוסה, אמרה רק אולי אבנה ממנה.

עוד אפשר מה ששרי אמרה רק אולי אבנה ואילו רחל אמרה ואבנה, כי ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחיקך (בראשית טו. ה) כדי שבנה יהיה בן השפחה בלבד וכמשמע מלשון האור החיים הקדוש, ולצד שכל כוונתה היה שבזכות מעשה זה גם היא תיפקד אמרה אולי אבנה, אבל רחל שאמרה ליעקב הנה אמת בלהה בוא אליה, נתכוונה להיות בלהה אשת יעקב ותלד על ברכי את בנה שיהיה לא בן השפחה אלא בן

לחתני אשר הכהנים אליבא דרבי לוי שהיו בנות אשר נשואות לכהנים ועל פי הכתוב וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (ויקרא כא. ח), והוא יתן מעדני מלך אליבא דרבי סימון שבנות אשר היו נשואות למלכים, ודברי רבי לוי ודברי רבי סימון מצטרפים כאחד שבנות אשר היו נשואות למלכים וגם לכהנים.

וחשיבות יחוס בני אשר ויהי רצוי אחיו ראינו גם בענין מי שאין צריך לבדוק ביחוסו, דתנן (קידושין עו ע"א) רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מכתב באסטרטיא של מלך, ובגמרא (שם עו ע"ב) אמר רב יהודה אמר שמואל בחיילות של בית דוד, אמר רב יוסף מאי קרא, והתניחשם בצבא במלחמה (דברי הימים א' ז. מ), וטעמא מאי, אמר רב יהודה אמר רב כדי שתהא זכותן וזכות אבותם מסייעתן. ואמנם זה הפסוק נאמר בבני אשר, שלשון הפסוק כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברוכים גבורי חילים ראשי הנשיאים והתניחשם בצבא במלחמה.

כיון שזכה אשר לתור תורה בבניו זכה אף לתור כחוננו ולכתר מלכות בחתניו ומידי דברי באשר שהיה ברוך בבנים וגם היו חתניו כהנים ומלכים, הרי זה שאמר רבי שמעון בר יוחאי (שמות רבה פרשה לד ב) שלשה כתרים הם כתר מלכות וכתר כהנה וכתר תורה, כתר מלכות זה השלחן דכתיב בו זר זהב סביב (שמות כה. כד) כתר כהנה זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב (שמות לו. ג) וכתר תורה זה הארון דכתיב בו זר זהב סביב (שמות כה. יא) וכו', ונפני מה בכלל כתיב ועשית לו ובארון כתיב

בנותיו נשואות לכהנים וכו', דברי רש"י הן מהמדרש (בראשית רבה פרשה עא. י) הוא אבי ברוך רבי לוי ורבי סימון, רבי לוי אומר שהיו בנותיהם נאים והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן המשחה שמן זית, רבי סימון אומר שהיו נשואות למלכים שנמשחו בשמן זית, ולכאורה כיון שבנות אשר היו נאות אם כן ודאי שגם הגבירים וכדו' היו מתחתנים בהם ואילו במדרש מזכיר רק את הכהנים והמלכים שהתחתנו עם אשר, אלא שרצה לומר לפי שודאי הכהנים המיוחסים וכן המלכים בדקו באחיה וכדאמר רבא (בבא בתרא קי ע"א) הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, והבדיקה הזו באחיה היא ההוכחה לבני אשר המבורכים.

וזהו שאמרה לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר, שזהו ענין הבנות ללידת אשר, שבנות אשר הן המאשרות שבני אשר הם מבורכים. ופירוש זה של אשרוני בנות מוכח גם מדאמר רב במסכת נדרים (מ' ע"א) כל המבקר את החולה וכו' מה שכרו בעולם הזה, ה' ישמרהו ויחיהו ואשר בארץ (תהלים מא. ג) וכו', ואושר בארץ שיהו הכל מתכבדין בו. ואמנם סוף דבר אחותם הוזכרה אף היא, ובני אשר ימנה וישנה וישוי ובריעה ושרח אחתם (בראשית מז. יז).

מאשר שמינה לחמו שחתניו כהנים, והוא יתן מעדני מלך שחתניו אשר מלכים ולפי זה יתפרש יפה ברכת ונבואת יעקב אבינו מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך (בראשית מז. כ), מאשר שהיה ברוך מבנים יצא ששמינה לחמו רומז

תלויים בכתר תורה שאין לך גדול ממשה בתורה שנקראת על שמו ועל ידי זה זכה לכהונה בשבעת ימי המילואים ולמלכות, וזה שנשמך ומשה יקח את האהל, אהל של תורה וכו'.

חמעט קחתך ולקחת את דודאי בני,
קיחה כפשוטו וקיחה לשון נשואין

**וְתֹאמַר לָהּ הַמַּעֲט קִיחָתְךָ אֶת אִישִׁי
וְלִקְחַת גַּם אֶת הַיִּדְּאִי בְּנִי וְתֹאמַר רַחֵל
לִבְנִי וְשִׁכַּב עִמָּה הַלַּיְלָה תַּחַת הַיִּדְּאִי בְּנִי**
(בראשית ל טו).

ברש"י ולקחת בתמיה, ולעשות עוד זאת ליקח גם דודאי בני, ותרגומו ולמסב. רש"י מביא את התרגום לפי שב' לשונות קיחה נאמרו כאן, קחתך ולקחת, ובתרגום וְאָמַרְתָּ לָהּ הַזֶּעִיר דִּדְבָרְךָ יֵת בְּעָלִי וְלִמְסַב אֵף יֵת יְבָרוּחִי דְבָרִי, המעט קחתך תרגם הַזֶּעִיר דִּדְבָרְךָ, ולקחת תרגם וְלִמְסַב, הרי שמדובר מב' קיחות שונות. וברש"י על הפסוק וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה בָסָף לָקְחוּ בִידָם וְאֵת בְּנֵימָן (בראשית מג ט) ואת בנימין מתרגמינן וְדָבְרוּ יֵת בְּנֵימָן, לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי, בדבר הניקח ביד מתרגמינן וְנָסִיב (ולכן על ויקחו האנשים את המנחה הזאת תרגם אונקלוס וְנָסִיבוּ גְבְרָא יֵת תַּקְדָּבְתָּא הַדָּא) ודבר הניקח בהנהגת דברים מתרגמינן וְדָבַר.

והנה יש לקיחת חפץ שהוא קיחה ביד וכדומה ויש לקיחת אדם שמשמעו הנהגה והולכה כי האדם אינו חפץ הניקח ביד, וגם יש עוד קיחה שהוא לשם נשואין.

וְעָשִׂיתָ עֲלֵיו, לְלַמֶּדְךָ שְׁכָתָר תּוֹרָה מְעַלָּה יוֹתֵר מִכָּל, זָכָה אָדָם לַתּוֹרָה בְּאֵלוֹ זָכָה לְכָל, וכן במדרש קוהלת (קוהלת רבה פרשה ז ב) תִּנִּי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים הֵם כְּתָר תּוֹרָה וְכְתָר כְּהֻנָּה וְכְתָר מַלְכוּת, כְּתָר כְּהֻנָּה זָכָה בּוֹ אֶהְרֹן וְנִטְלוֹ, כְּתָר מַלְכוּת זָכָה בּוֹ דָּוִד וְנִטְלוֹ, כְּתָר תּוֹרָה הָרִי מִנַּח לְדוֹרוֹת, כָּל מִי שְׁזוּכָה לַתּוֹרָה בְּאֵלוֹ זָכָה לְשִׁלְשֶׁתָּן וכו'. כיון שזכה אדם לתורה זכה לכהונה ולמלכות, והרי לך ברוך מבנים אשר שזכה בכתר תורה לבניו כדאמרין מרש"י בד"ה ברוך מבנים אשר, הרי זכה בכולן היינו אף בכתר כהונה ובכתר מלכות שבחתניו כנ"ל.

ובענין כל מי שזוכה לתורה כאילו זכה לשלושתן, הנה דרש רבי סימאי (שבת פח ע"א) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום וכו', אמר רבי חמא ברבי חנינא וכו' בחורב פרקו דכתיב וַיִּתְּנֵצְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וגו' (שמות לג ז), אמר רבי יוחנן וכולן זכה משה ונטלן, דסמין ליה ומִשָּׁה יִקַּח אֶת הָאֱהָלָה (שמות לג ז), ובח"א מהרש"א שם, אחר שהקדימו נעשה לנשמע כתר תורה גרם להם ליזכות גם לב' כתרים הללו כהונה ומלכות שכנגד נעשה ונשמע שהם כנגד עשה ולא, ובהמשך דברי המהרש"א היינו וכולן זכה בהן משה, ר"ל דב' כתרים אלו כהונה ומלכות ודאי

שורשי הדודאים חפצה אלא בריח תפוחי הדודאים, וזהו שברש"י לכן ישכב עמך, שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזולזה במשכב הצדיק לא זכתה להיקבר עמו. שהגם שחפצה בדודאים, אך כיון שויתרה על משכב הצדיק מוכח שחפצה בדודאים להתענג בריחן גרידא ולא לסגולתן שהרי ויתרה אותו לילה על משכב הצדיק ועל סגולת הדודאים ולכן לא זכתה להיקבר עמו.

רש"י הקדוש משנה ממשמעות
הפסוק בשביל לעשות לטוב

עוד בענין דודאים, אחר שנתפרש שיש להם ריח טוב כמו שנאמר הדודאים נתנו ריח (שיר השירים ג. יד) הנה רש"י בשיר השירים נקט כדרכו את דרך הדרוש, שהביא מדדריש מרי בר מר (עירובין כא ע"א וע"ב) והנה שני הדודאי תאנים וגו' והדוד אחד תאנים טבות מאד וגו' והדוד אחד תאנים רעות מאד (ירמיה כד. א-ב) שהתאנים הטובות אלו צדיקים גמורים ותאנים הרעות אלו רשעים גמורים, ושמה תאמר אבד סברם ובטל סיכויים תלמוד לומר הדודאים נתנו ריח, אלו ואלו עתידין שיתנו ריח. ובדרשא זו יוצא המקרא בירמיה לגמרי ממשמעותו הפשוטה, כי הדודאים נתנו ריח הוא מין צמח ואילו דודאי תאנים בפשט הם קדירות (או סלים להתרגם) וכן ברש"י בעירובין דודאי תאנים סירות נחושת מלאות תאנים, וכן מוכח מהכתוב, שביחיד הדוד האחד היינו הקדירה האחת, כי אם צמח או פרח, אז ביחיד היה צריך להיות דודא ולא דוד.

בלקחת חפץ ביד שייך לשון נסיב, בלקחת אדם שמשמעו הנהגה והולכה כמו ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו (בראשית יב. ה) וידבר אברם, וקחה לשם נשואין אף שגם היא קחת אדם אין קחה זו הולכה והנהגה אלא קנין, ואז תרגומו כמו בקחת חפץ ויקח ונסיב, ויקח אברם ונחור להם נשים (בראשית יא. כט) ונסיב אברם ונחור להון נשין. נמצא שהזעיר דדברת שמתרגם על המעט קחתך היינו קחה כמשמעה שלא לשם נישואין, וכיון שמדובר מקחת אדם מתרגם הזעיר דדברת, ואילו ולקחת את דודאי בני מתרגם ולמסב לפי שהוא קחת חפץ.

אך גם אפשר לומר בדרך אחר, הזעיר דדברת שמתרגם על המעט קחתך היינו קחת אדם וכנ"ל, ואילו ולקחת את דודאי בני שמתרגם ולמסב, לפי שהוא לשון נשואין וקחת בעל לאשה ואשה לבעל, ויקח אברם ונחור להם נשים שהיא קחה לשם נשואין ונסיב אברם ונחור להון נשין, ולפי הידוע שפעולת הדודאים מסוגל להריון לכן אמרה לאה ולקחת את דודאי בני היינו פעולת הנישואין כי דודאי בני היינו המטרה בנישואין שהוא ההריון. ולפי שברמב"ן כשהביא דברי האבן עזרא שהדודאים יש להן ריח טוב והם על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידיים ויש אומרים כי יועילו להריון, הוא אומר שהנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפילה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות. ונראה ברמב"ן לפי שאמנם רחל חפצה בדודאים אבל כיון שויתרה על משכבו הרי ודאי לא בסגולת

כאחת השפחות מיד נהפכה לבת שנאמר ותקרא את שמה דינה, (ותירצו בגמרא) אין מזכירין מעשה נסים ואיבעית אימא מעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה, כדתניא וכי משלושה ימים ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר וכו', ומי מהני רחמי והאמר רבי יצחק בריה דרבי אמי איש מוריע תחילה יולדת נקבה אשה מזרעת תחילה יולדת זכר שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר (ויקרא יב. ב), הכא במאי עסקינן כגון שהזריעו שניהם בבת אחת.

כגון שהזריעו שניהם בבת אחת פירוש כיון שייתכן שהזריעו שניהם בבת אחת לכן משלושה ימים ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר, אבל בלאה שדנה ואמרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת צריך לחלק בין ב' התירוצים שבגמרא, שלתירוצ' הא' שאין מזכירין מעשה נסים הרי שידוע ומוחלט היה עוברה שהוא זכר וכלשון הגמרא מיד נהפכה לבת פירוש שנהפך מזכר לנקבה, אבל לתירוצ' הב' שמעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה ועדיין לא הוחלט עוברה ולכן התפללה, היינו לפי שעדיין לא הוחלט העובר לכן אמרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות, אם זה זכר ולא שודאי זכר, ולפי זה מיד נהפכה לבת אין הכוונה שהיה ידוע לה בברור שהיה זכר ונהפך לבת.

רחל היתה מעירה שלא תעלה בגורלו של עשיו אם יגרשנה יעקב ויזכר אֱלֹהִים אֶת רַחֵל (בראשית ל. כב).

ולדרשת מרי בר מר בעירובין משמעות הכתוב בירמיה ששני הדודאים למעלותא, כי בירמיה נאמר הראני ה' והנה שְׁנֵי דוּדָאֵי תַאֲנִים מוֹעֲדִים לִפְנֵי הַיָּכֵל ה' אַחֲרֵי הַגְּלוּת נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת יְכַנְיָהוּ בֶן יְהוֹנָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת שָׂרֵי יְהוּדָה וְגו' וַיָּבֵאם בָּבֶל, הדוד אחד תַּאֲנִים טְבוֹת מְאֹד וְגו' וְהַדּוּד אֶחָד תַּאֲנִים רְעוֹת מְאֹד וְגו', כה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּתַאֲנִים הַטְּבוֹת הָאֵלֶּה בֶּן אֲבִיר אֶת גְּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּי מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים לְטוֹבָה, וְשִׁמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה וְהַשְׁבַּתִּים עַל הָאֶרֶץ הַזֹּאת וְגו', וְכַתְּאִנִּים הָרְעוֹת אֲשֶׁר לֹא תֵאכְלֶנָּה מֵרַע כִּי כֹה אָמַר ה' בֶּן אֶתֶּן אֶת צִדְקָיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶת שָׂרָיו וְאֶת שְׂאֲרֵית יְרוּשָׁלַם הַנְּשָׂאֲרִים בָּאֶרֶץ הַזֹּאת וְהַיֹּשְׁבִים בָּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְנִתְּתִים לְעֹשֶׂה לְרַעָה לְכָל מַמְלָכוֹת הָאֶרֶץ וְגו' (ירמיה כד. א-ב-ה-ו-ח-ט), הרי בשביל לעשותו לטובה דריש מרי בר מר את דרשתו והוא משנה את את הפסוק ממשמעותו לגמרי מרעה לטובה.

אחר שדנה לאה דין ואמרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות, מיד נהפכה לבת וְאַחֲרֵי יִלְדָּה בֵּת וְתִקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה (בראשית ל. כא).

במשנה (ברכות ס' ע"א) הִיְתָה אִשְׁתּוֹ מְעַבְרַת וְאָמַר יְהִי רְצוֹן שֶׁתֵּלֵד אִשְׁתִּי זָכָר הָרִי זוֹ תִפְּלֵת שְׁוֹא, ובגמרא ולא מהני רחמי (בתמיה), מתיב רב יוסף ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה, מאי ואחר, אמר רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה וכו' אם זה זכר לא תהא אחותי רחל

אָבֹד, עָשׂוּ וְאֵת עֲנִי לִיָּהּ, וְאִם כֵּן כִּשְׁשָׁאֵל
אוֹתָהּ לְמָה רִמְתָּה אוֹתוֹ הַשִּׁיבָה לוֹ כִּי הִיא
מִידָה כִּנְגַד מִידָה כִּי הוּא גַם כֵּן רִמְמָה אֶת
אָבִיו, וְז"ש וְהִי בְבוֹקֵר וְהִנֵּה הוּא כְּלוֹמֵר
יַעֲקֹב הוּא לֹאֵה שְׁהוּא גַם כֵּן כִּךְ רִמְמָה אֶת
אָבִיו כְּמוֹ לֹאֵה שְׁרִימְתָה אוֹתוֹ וְלִכְךָ אָמַר
וְהִנֵּה הוּא לֹאֵה כְּלוֹמֵר שְׁלֹאֵה הַשִּׁיבָה לוֹ
כִּי הוּא גַם כֵּן עָשָׂה כְּמוֹ לֹאֵה, ע"כ מִבְּעַל
תְּבוּאוֹת הַשְּׂדֵה. וְלֹאֵה מוֹסֵף לְפָרֵשׁ שְׁאִמְרָה
לוֹ אַחֲרֵי שְׁאִתָּה רִמִּית לֵאמֹר שְׁאִתָּה
הַבְּכוֹר הָרִי שְׁאִנִּי הַגְּדוֹלָה לְךָ הַגְּדוֹל.

עוֹד עֵינַי מוֹסֵף עַל עֵינַי רֹאשׁוֹן מִה שְׁכַתְּבִנוּ
עַל הַפְּסוֹק וְיִשָּׁם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֵת יְלָדֶיהֶן
רֹאשְׁנָה וְאֵת לֵאָה וְיְלָדֶיהָ אַחֲרָנִים וְאֵת
רַחֵל וְאֵת יוֹסֵף אַחֲרָנִים (בְּרֹאשִׁית ל. ג.).

יַעֲקֹב אָמַר שְׁלַחְנִי וְאַלְכָּה אֶל
מְקוֹמִי תַחֲלִילָה וְרַק אַחֵר כִּךְ לֹאֲרִצִּי
וְהִי כְּאִשֶּׁר יְלָדָה רַחֵל אֶת יוֹסֵף וְיֹאמֵר
יַעֲקֹב אֶל לָבֵן שְׁלַחְנִי וְאַלְכָּה אֶל מְקוֹמִי
וְלֹאֲרִצִּי (בְּרֹאשִׁית ל. כה.).

עַל הַפְּסוֹק וְיִבְאֲנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְיִתֵּן לָנוּ
אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (דְּבָרִים כ. ח-ט) כְּתִבְנוּ
אוֹדוֹת מִה שְׁלֹכָאוֹרָה הַסֹּדֵר הוּא הַפּוֹךְ כִּי
מִתַּחֲלִילָה וְיִתֵּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת זֶה אָרֶץ
יִשְׂרָאֵל וְרַק אַחֵר כִּךְ וְיִבְאֲנוּ אֶל הַמָּקוֹם
הַזֶּה הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וּבְדוּמָה יֵשׁ לְהַבִּין
כִּי אֵין שְׁלַחְנִי וְאַלְכָּה אֶל מְקוֹמִי וְלֹאֲרִצִּי
שְׁלֹכָאוֹרָה מִתַּחֲלִילָה הוֹלֵךְ אֶדְם לֹאֲרִצִּי
וְרַק אַחֵר כִּךְ לְמִקְוֵמוֹ. וְאַפְשֵׁר שְׁאִמְנֵם כֵּן
הוּא דֶּרֶךְ הָעוֹלָם שְׁמִקְוֵמוֹ שֶׁל אָדָם נִמְצָא
בְּאֲרִצּוֹ וּמִן הָרָאוּי לִמֹּר וְאַלְכָּה אֶל אֲרִצִּי
וְלִמְקוֹמִי, אֲבָל לֹא כֵן יַעֲקֹב אָבִינוּ שֶׁנִּטְמָן

בְּרִשְׁיָי, שֶׁהִיטָה מִצִּירָה שְׁלֹא תַעֲלֶה
בְּגוֹרְלוֹ שֶׁל עֲשִׂיו שְׁמָא יִגְרֹשְׁנָה יַעֲקֹב לְפִי
שְׁאִין לֵה בְּנִים, וְזֶה שִׁסְדַּת הַפִּיטָן הָאֲדָמוֹן
כְּבִט שְׁלֹא חָלָה צָבָה לְקַחְתָּהּ לוֹ וְנִתְּבַחְלָה,
ע"כ. הִנֵּה טַעֲנַת לֹאֵה לְרַחֵל בְּאוֹמְרָה הִמָּעֵט
קַחְתָּךְ אֶת אִישִׁי (בְּרֹאשִׁית ל. טו.) תְּמוּהָ,
שֶׁהִרִי לְרַחֵל הִיא מִסִּירוֹת נֶפֶשׁ עֲצוּמָה
עוֹבֵר לֹאֵה כְּשִׁמְסֵרָה לֵה סִימָנִים וּבִזְכוֹת
רַחֵל נִשָּׂא יַעֲקֹב לְלֹאֵה. אֲלֵא צְרִיךְ לִמֹּר
שִׁיעֲקֹב סִיפֵר לְלֵבָן עֵינַי הַבְּרִכוֹת וְכוּ'
וְכִדְכְּתִיב וְיִבְיָאֵהוּ אֶל בֵּיתוֹ וְיִסְפֹּר לְלֵבָן
אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (בְּרֹאשִׁית כט. יג.)
וּמִמִּילָא מִסִּיפּוֹר הַדְּבָרִים יִדְעוּ לֹאֵה וְרַחֵל
שִׁיעֲקֹב נִטַּל אֶת הַבְּכוֹרָה, וְאִם אֲבָן יַעֲקֹב
נִטַּל אֶת הַבְּכוֹרָה הִרִי הַגְּדוֹלָה לֹאֵה לְגְדוֹל
הֵינִי יַעֲקֹב שֶׁהוּא לְמַעֲשֵׂה הַבְּכוֹר וְהַקְטָנָה
רַחֵל לְקַטֵּן הֵינִי עֲשִׂיו וְזֶהוּ שְׁאִמְרָה לֹאֵה
לְרַחֵל הִמָּעֵט קַחְתָּךְ אֶת אִישִׁי שֶׁהִרִי
יַעֲקֹב הוּא אִישִׁי לְפִי שֶׁהוּא הַבְּכוֹר וּמִה
שֶׁנִּישָׂאָה רַחֵל לְיַעֲקֹב אֵין זֶה מִן הַסֹּדֵר.
מִמִּילָא לְפִי זֶה אֶתִּי שְׁפִיר גַם מִה שֶׁרַחֵל
הִיטָה חוֹשֶׁשֶׁת שְׁעֲשִׂיו שְׁאִינוּ הַבְּכוֹר
יִשְׁאָנָה מִשִּׁיגְרֹשְׁנָה יַעֲקֹב.

וְאִדְהֵכִי הִנֵּה דְבָרִי בְּעַל תְּבוּאוֹת הַשְּׂדֵה
(לְהַגִּיז רַבִּי אֱלִיעֶזֶר דִּיטִישׁ מִבְּאִנְיָהָד) בְּבֵית יַעֲקֹב
פִּרְשַׁת וִיצָא זֶה לְשׁוֹנוֹ, בְּפִסּוֹק וְיִהִי בְּבִקֵּר
וְהִנֵּה הוּא יֹאֵה (בְּרֹאשִׁית כט. כה) כְּתִיב בּוֹא"ו
(וְהָא לֹא יֵהֵא) וְלִכְאוֹרָה הִיא לְכַתּוּב בְּפִסּוֹק
וְהִנֵּה הִיא לֹאֵה בִּיּוֹד, וְנ"ל עַל פִּי דְאִיתָא
בְּמִדְרַשׁ (בְּרֹאשִׁית רַבָּה פֶּרֶשׁ ע. יח) בְּצִפְרָא
וְהִנֵּה הִיא לֹאֵה, אָמַר לָהּ מָה רִמְיָתָא בֵּית
רַמְיָא, לָאוּ בְּלִילִיָּא הָוָה קְרִינָא רַחֵל וְאֵת
עֲנִית לִי (בְּתַמִּיָּה), אָמְרָה לִיָּה אֵת סִפְרָה דְּלִית
לִיָּה תְּלִמִּידִים (בְּתַמִּיָּה), לֹא כִךְ הִיָּה צוּנִים לְךָ

י"ד שנה בבית המדרש של שם ועבר, מקומו של יעקב אבינו הוא בבית המדרש ואין נפקא מינה אם הוא בארצו אם לאו, ובבחינה זו נהג גם ברדתו מצרימה שאת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה (בראשית מו. כח) לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא תורה, כי יעקב אבינו כמנהגו וכדרכו מקדמת דנא מתחילה אלכה אל מקומי היינו בבית המדרש ורק אחר כך לארצי מקום לישוב שם. ואולי דברים אלו כלולים בדברי הנצי"ב מואלוזין בהעמק דבר זה לשונו, אל מקומי לערכי שלא אהיה עובד לאחרים, והכי פי' במדרש על הפסוק ויָשֶׁב לְבֶן לְמִקְמוֹ (בראשית לב. א) לסורו. ממילא דברינו שמקומו של יעקב הוא ערכו הרי הם כלולים בדברי בעל העמק דבר. ובדברינו גם יתבאר מה שבשלחני אל מקומי אמר תיבה המשייכת אל' ואילו לארצי לא אמר אל ארצי אלא רק באות למ"ד המשייכת, לארצי, כי תיבת אל היא עוצמתית להיות משייכת יותר מהאות למ"ד המשייכת, ולכן כשמדבר ממקומי הוא בית המדרש אמר אל מקומי הוא מקומי הידוע בקביעת מקום בבית המדרש, ואחר כך אמר גם לארצי.

ומעשה בהבחור יענקל' טיקטינער שהיה מתמיד גדול בישיבת מיר והיה חסון ובריא בגופו וכשנקרא להתייצב בפני שלטונות הגיוס, במבט קל קבע הרופא הצבאי חד משמעית כי יענקל' כשיר ומתאים לעבודת הצבא ועל אתר ניתן בידו צו המורה לו להתייצב בעוד כך וכך ימים להתחיל את שירותו הצבאי, בצר לו

כשצו הגיוס בידו נכנס הוא אל מורו ורבו הגה"צ רבי אליעזר יהודה פינקל זצ"ל ובדמעות בעיניו הוא אומר רבי איך אתנתק מהגמרא מהתורה הקדושה. לאחר שרבי אליעזר יהודה במאמציו לחלץ את יענקל' מצפרני הצבא ניסה כל שתדלנות שניתן להעלות על הדעת והעלה חרס בידו, פנה הוא אל יענקל' ואמר לו אל תצטער, אמנם את כתלי הישיבה הנך עוזב אך לא את הישיבה, בתוככי הצבא הפולני תפתח סניף חדש להישיבה, מידי חודש תכתוב לי איגרת ובה חידושי תורה שחידשת בזמנים לא זמנים בין אימון למשנהו ואני אשלח לך את סכום התמיכה שמקבל כל בחור החובש את ספסלי הישיבה. במהלך השנתיים של שירותו הצבאי ניצל יענקל' כל רגע פנוי להגות בתורה ואף להעלות חידושי על הכתב ומידי חודש הגיעה אל הישיבה מעטפה בחותמת הצנזורה הצבאית ובה מחידושי התורה של יענקל' ובמקביל היה יענקל' מקבל במעטפה את התמיכה החודשית, אך באחד החודשים כשיענקל' לא קיבל כל מענה עם התמיכה פנה במכתב בו הוא מביע תמיהתו על כי לא הגיעתו התשובה עם התמיכה, השיב לו על כך רבו במכתב חוזר והלא החידוש האחרון ששלחת מבוסס על החידוש שכבר שמעתי ממך לפני שנה ואי אפשר לשלם פעמיים על אותו חידוש. רבי אליעזר יהודה לא הסכים להתפשר בדרישותיו מתלמידו האהוב, כי גם בשירותו הצבאי הרחק אי שם הוא בישיבה. זהו ואשובה אל מקומי שלי היינו בית המדרש ואין חשוב היכן אני נמצא, ורק אחר כך אל ארצי.

לבן הבין שבמקום טומאה לא תשרה ברכת ה'
נחשתי ויברכני ה' בגלגלך (בראשית ל. כו).

ברש"י נחשתי, מנחש היה, נסיתי בניחוש שלי שעל ירך באה לי ברכה, ע"כ. ופירושו כי נחש ינחש בקסמים וכשפים היה לבן, ובנחשו ידע שברכת ה' היא בגלגל יעקב. כן באבן עזרא, נחשתי כמו נסיתי, כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים.

ותמוה לומר שבכח הכישוף והטומאה יוכל לראות הברכה שהיא מאת ה' היתה זאת. על כן נראה לפרש המקרא נחשתי היינו שאמר לבן ליעקב שבקסמים נחשים וכשפים טמאים הוא לבן מנחש, ואם למרות התחברותו של לבן לטומאה ולנחשים ועם כל זאת עדיין ויברכני ה' שזכה לברכת ה', ממילא אם כן ודאי שבגלגל יעקב היא הברכה, כי היה ברור ללבן שהוא עצמו בהיותו מנחש בטומאה אין הוא ראוי לברכת ה'. ולפי זה אף לבן הרשע ידע שבמקום טומאה לא תשרה ברכת ה'.

נחשתי ויברכני ה' בגלגלך בבנים
נחשתי ויברכני ה' בגלגלך (בראשית ל. כו).

ברש"י ויברכני ה' בבנים, שבשעה שבא יעקב לא היו ללבן בנים מה שאין כן עכשיו. ובדרך צחות אפשר לומר, ויברכני ה' בבנים נלמד מן ויברכני ה' בגלגלך, בגלגלך דוקא, כלומר בשביל שיעקב הוא מהשלושה אבות וכדתנו רבנן (ברכות טז ע"ב) אין קורין אבות אלא לשלושה, והרי באבות נאמר בגלגל אבות תושע בנים, הרי שבגלגל יעקב אבינו שהוא מהאבות נתברך ונושע לבן בבנים.

אמנם אמר אביי (ברכות מב ע"א) תיכף לתלמיד חכם ברכה שנאמר ויברכני ה' בגלגלך איבעית אימא מהכא שנאמר ויברך ה' את בית המצרי בגלגל יוסף (בראשית לט. ה), וכתב הרא"ם (הביאו המחש"א בברכות שם) שמסוגיית שמעתן משמע דלא כרש"י על התורה שפי' ויברכני ה' בבנים, שהרי תיכף לתלמיד חכם ברכה פירוש שתיכף כשמארח תלמיד חכם בביתו זוכה לברכה ולא מוכח שבני לבן נולדו תיכף לביאת יעקב אלא שויברכני ה' קאי על צאן לבן שנתרבה תיכף לביאת יעקב בבית לבן כמו שנאמר פי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך ה' אתך לרגלי (בראשית ל. ל).

ועם כל זאת נלענ"ד שדברי רש"י גם ייתכנו, ואחר שבית לבן נתברך ויפרוץ לרוב, אחר כך היתה לו ברכת ה' גם בבנים, ולא פוקי מויברך ה' את בית המצרי בגלגל יוסף ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ויברך (בראשית לט. ה) שבית המצרי נתברך בגלגל יוסף בבית ובשדה אך לא בבנים. גם שהמלצנו לעיל את הכתוב בגלגל אבות תושע בנים על האבות הקדושים ואילו יוסף אינו מהשלושה אבות כי אין קורין אבות אלא לשלושה, ורק כשמיירי בגלגל יעקב אבינו שהוא מהשלושה אבות, אז נתברך ונושע לבן בבנים, וגם לא יתכן שפוטופר יתברך בבנים שהרי בא גבריא'ל ופירעו (סוטה יג ע"ב) וממילא כלל לא שייך בו שיתברך בבנים.

ואגב שהזכרנו את הבקשה בגלגל אבות תושע בנים, הנה יש מי שהביאו זה מפיט

של רבי יהודה הלוי לפני גאולה הסמוך לתפילת שחרית של שביעי של פסח, אבל הוא נאמר גם אחר בִּרְח דוֹדֵי לפני גאולה הסמוך לשחרית בראשון של פסח וגם בשני של פסח שם חתום המחבר משל"ם, וגם בשבת חול המועד פסח שם חתום המחבר שמעון, זאת ועוד, שהרי אין תיבות בגלל אבות מן החרוזים וראשי תיבות של רבי יהודה הלוי ונראה כהוספה. וצריך לומר שמסתמא בט"ס הוסיפו המדפיס בברית מילה. ובספר הסדרים לרש"י ח"א אות ה' ובסידור רש"י כ' ג' מובא מרב עמרם גאון בסר"ע שאין להוסיף דבר על ה' ימלוך קודם שמונה עשרה, שיש מי שטועה ואומר מה שלא תיקנו חכמים כגון בגלל אבות וכו'. ממילא הרי שבגלל אבות הוא ודאי מתקופת הגאונים ואולי אף קודם לכן.

אחאב טען לעובדיה על שאין

ביתו מתברך בבנים ובעשירות

נְחֻשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה' בְּגִלְלָהּ (בראשית ל. כז).

ברש"י ויברכני ה' בבנים, שבשעה שבא יעקב לא היו ללבן בנים מה שאין כן עכשיו. ובמסכת סנהדרין (לט ע"ב) כתיב וַיִּקְרָא אַחָאב אֶל עֲבָדָיו וַאֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְעֲבָדָיו הָיָה יָרָא אֶת ה' מֵאֲד (מלכים א' יח. ג) מאי קאמר קרא, אמר רבי יצחק אמר ליה אחאב לעובדיה ביעקב כתיב נְחֻשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי ה' בְּגִלְלָהּ, ביוסף כתיב וַיְבָרְכֵהוּ ה' אֶת בֵּית הַמְצָרִי בְּגִלְלָהּ יוֹסֵף (בראשית לט. ה) ביתא דההוא גברא לא הוה מיברך, שמא לא ירא אלהים אתה, יצתה בת קול ואמרה ועובדיה היה ירא את ה' מאד

אבל ביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. פירוש הדברים שאחאב שאל לעובדיה שהיה מנהל ביתו, אם ביתו של אחאב אינו מבורך אות הוא שאתה עובדיה אינך צדיק שהרי בית לבן ובית פוטיפר נתברכו בזכות יעקב ויוסף שהיו שם, ועל זה יצתה בת קול ואמרה ועובדיה היה ירא את ה' מאד, והקשה בבן יהוידע שלכאורה מה היה חסר ומה היה צריך עוד לאחאב, הלא מצד העושר אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני מלכים א' טז. רמז רז) לא היה עשיר כאחאב בן עמרי ורל"ב מלכים עבדו אותו, גם בנים היו לו רבים דכתיב וַיֵּלֶךְ אַחָאב שְׁבָעִים בָּנִים בְּשִׁמְרוֹן (מלכים ב' י. א), ולכן אומר הבן יהוידע שאחאב ראה באיצטגנינות שכל שבעים הבנים ימותו ביום אחד וכן היה דכתיב וַיִּקְחוּ אֶת בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁחָטוּ שְׁבָעִים אִישׁ (מלכים ב' י. ז), גם העושר בא יהוא לשומרון והטמין כל עושרו של אחאב וכו', ולכך התאונן אחאב על עובדיה ואמר לו ביתא דההוא גברא לא הוה מיברך.

וכעת אחר דברי הבן יהוידע נראה להוסיף, לבן נתברך בזכות יעקב בבנים ובית פוטיפר נתברך בזכות יוסף בעשירות כמפורש בפסוק וַיְבָרֶךְ ה' אֶת בֵּית הַמְצָרִי בְּגִלְלָהּ יוֹסֵף וַיְהִי בְרַכַּת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֶה (בראשית לט. ה), ולזה דוקא ב' הוכחות אלו הובאו בגמרא בעובדא דאחאב עם עובדיה, העובדא הא' מיעקב בבית לבן המוכיח ברכת ה' בבנים והעובדא הב' מיוסף בבית פוטיפר המוכיח ברכת ה' בעשירות, כי בנים ועשירות של אחאב היו עתידין ליאבד ממנו ועל שניהם טען לעובדיה.

אין יועצין אלא בשדה שנאמר וישלח
יעקב ויקרא לרחל וללאה חשדה אל צאנו
וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה
אֶל צֹאנֹו (בראשית לא. ד.)

תניא (ברכות ח' ע"ב) אמר רבי עקיבא
בשלושה דברים אוהב אני את המדיים,
כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא
על גבי השולחן, כשנושקין אין נושקין אלא
על גב היד, וכשיועצין אין יועצין אלא
בשדה, אמר רב אדא בר אהבה מאי קראה,
וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה
אל צאנו, תניא אמר רבן גמליאל בשלושה
דברים אוהב אני את הפרסיים, הן צנועין
באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר
אחר. הנה בהשלושה דברים שבמדיים הזכיר
רבי עקיבא את זמן עשיית הפעולה,
כשחותכין את הבשר וכשנושקין וכשיועצין,
מה שאין כן בשלושה דברים שבפרסיים
לא אמר רבן גמליאל בלשון זה כלומר
כשהן אוכלין הן צנועין וכן כשהן בבית
הכסא וכשהן בדבר אחר הן צנועין, אלא
אמר שהן צנועין באכילתן וצנועין בבית
הכסא וצנועין בדבר אחר, וזה לפי שמה
שהן צנועין בדברים אלו אי אפשר לידע
ולהכיר אכילתן והיותן בבית הכסא ודבר
אחר, וכיון שפעולותיהן אלו נעלמים
מעני זר לכן נקט בלשון זה. ואמנם
המדיים כשיועצין אין יועצין אלא בשדה
והוא גם צניעות ולמרות זאת לא נקט
הלשון שהם יועצין בצניעות בשדה אלא
בלשון וכשיועצין אין יועצין וכו', וזה בא
רב אדא בר אהבה לומר מאי קראה,
וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה
אל צאנו, וכיון שרק היעוץ היה בצניעות
בשדה אבל קדם לזה הקריאה אל השדה

אל צאנו וזה אינו כבשלושה דברים שאי
אפשר לידע ולהכיר זמנם כלל, אכילתן
והיותן בבית הכסא ודבר אחר. רק אחר
כל זאת צריך לידע באיזה אופן הבחין
רבן גמליאל בצניעותם של הפרסיים
בשלושה דברים אלו. ואולי כבר נחמן
(סוטה י' ע"א) דאמר ליה מר זוטרא בריה היכי
דמי פדגרא אמר ליה כמחט בבשר החי,
מנא ידע, איכא דאמרי מיחש הוה חש
ביה ואיכא דאמרי מרביה שמע ליה
ואיכא דאמרי סוד ה' לִירְאָו וּבִרְתּוֹ
לְהוֹדִיעֵם (תהלים כה. יד).

וארא בחלום יעקב על ידי
מלאך הרגיל להשתלח אלי בערתי
וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרַחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל
צֹאנֹו, וַיֹּאמֶר לָהֶן וגו', וַיְהִי בַּעַת יָחֵם הַצֹּאֵן
וְאִשָּׁא עֵינֵי וַאֲרָא בַּחלֹום וְהִנֵּה הָעֵתָדִים
הָעֹלִים עַל הַצֹּאֵן עֲקָדִים נִקְדָּים וּבִרְדִּים,
וַיֹּאמֶר אֵלֵי מַלְאָךְ הָאֱלֹהִים בַּחלֹום יַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הִנְנִי, וַיֹּאמֶר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה וגו'
כִּי רָאִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לָבֵן עָשָׂה לָךְ, אֲנֹכִי
הָאֵל בֵּית אֵל וגו' עָתָה קוֹם צֵא מִן הָאָרֶץ
הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל אָרֶץ מוֹלְדְּתְךָ (בראשית לא.)
ד-ה-י-א-יב-ג.)

ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב,
ולא בלשון הנדרש ויאמר אלי מלאך
האלהים בחלום סתם. שכבר פי' רש"י
על הפסוק הַמַּלְאָךְ הַגָּאֵל אֹתִי (בראשית מת.
טז) מלאך הרגיל להשתלח אלי בערתי
כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים
בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל. כאן
אין זה ואשא עיני ואראה בחלום, אלא
בחלום יעקב.

הברכה שבמקום קבורת הצדיק

וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל לִבָּן הָאֶרְמִי בַחֲלֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הַשְׁמַר לָךְ פֶּן תִּדְבֹּר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע (בראשית לא. כד.).

משמע שלבן בא אף להרוג את יעקב אם יראה הצטרפות לכך ולזה אמר לו האלהים השמר לך פן תדבר עם יעקב מוטב עד רע וכמשמע מרש"י על הפסוק וַתִּנְהַג אֶת בְּנֵי בְּשִׁבּוֹת חָרֵב (בראשית לא. כו) כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב.

ולכאורה צריך להבין, שהנה אם כאשר קורה שחתן ובת נמלטים מהוריה אז למה יעלה על דעתו של החותן והאב להורגם, כי אמנם הוא יעשה השתדלות שחתנו ובתו ישובו ואם לא ישובו אז אולי יפסיק להכיר בהם מכאן ואילך, אך מהו שלבן בא על יעקב להורגו אם יצטרך. ואפשר לענ"ד לפי שבמסכת סוטה (יג ע"א) שרח בת אשר נשתירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור אמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס הנהר כדי שיתברכו מימיו, ולמצרים לא היה די בעשיית ארון עץ לעצמות יוסף כדי שיהיה צף במימי הנילוס אלא עשו דוקא של מתכת כדי שיתברכו מימי הנילוס לפי שהם ידעו שיוסף השביע את אחיו פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלֶתֶם אֶת עֲצַמְתִּי מִזֶּה (בראשית נ. כה) לכן עשו מצרים ליוסף ארון של מתכת שיהיה שוקע כדי שבצאת ישראל ממצרים לא ימצאו את ארונו של יוסף ועל כורחם של ישראל יהיה ארונו של יוסף נשאר במצרים וימשיכו מימי הנילוס להתברך, וכן היה גם בלבן וכבתרגום

יונתן בן עוזיאל על הפסוק וַיֹּאסֹף לִבָּן אֶת כָּל אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה (בראשית כט. כב) וכנ"ל לִבָּן ית כל אינשי אתרא ועבד להון שירוי, עני ואמר להם הא שב שנין דאתא יעקב גבון, בירא לא חסרו ובית שקיותן סגו וכדון איתו נתייעט עליה עיטא דרמיו די ימתן לגבון, ועבדו ליה עיטא דרמיו לאתאבא ליה לאה חולף רחל, כלומר שלבן כנס את כל אנשי עירו ואמר להם שזה שבע שנים אשר יעקב בא לחרן ובאר לא חסרה מים והיאורים עלו לכן הבה נתייעץ עליו עצת רמיה כדי שיתעכב עוד ויתברכו בזכותו והתייעצו לעכבו אצלם בכך שנתנו לו את לאה במקום את רחל, ואולי עשה ה' ככה שיתברכו מימי הנילוס וזו הסיבה לקשיות לב פרעה שלא רצה שיהיו יוצאים ממצרים כדי שארונו של יוסף יהיה נשאר עוד עימם ויתברכו מימי הנילוס וכן בחרן עשה ה' ככה שיתברכו מימי הבאר כדי שתייעצו לבן ובני עירו רמיה על יעקב לתת לו את לאה ובכך ועל ידי כן תהיה אף לאה נמנית בתוך הארבע אימהות של עם בני ישראל.

ולפי זה ויבוא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב מוטב עד רע, כי אחר שברח יעקב רצה לבן להחזירו ולכל הפחות להורגו ולדאוג שארונו של יעקב יהיה נשאר בחרן כדי שימשיכו מימי הבאר להתברך כמו בארונו של יוסף בנילוס שאף שיוסף כבר מת עם כל זאת נתברכו מימי הנילוס בשביל ארונו של יוסף שהיה שם, ולרמאות זו הזהירו המלאך

ע"א וחגיגה כז ע"א ומנחות צז ע"א) בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על אדם ועכשיו שאין בית המקדש קיים שולחנו של אדם מכפר עליו, ולבן שכבר היה מכירו ליעקב ידע והבין שיעקב מחשיב ביותר להגל אבנים שהיה שולחנו הנחשב למזבח, לא כן המצבה שנעשתה רק בשביל לבן, ולכן ויאמר לבן הגל הזה עד ביני ובינך היום על כן קרא שמו גלעד, ושוב ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה שהיא כמזבח ומחייבת אותך יעקב והנה המצבה אשר יריתי כלומר המצבה שהיא עבורי, והגל והמצבה שניהן ביני ובינך, עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה הזכיר כאן שהוא לבן לא יעבור את הגל הנעשה מאבנים הרבה ושחוא עבור יעקב, ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה, שאתה יעקב לא תעבור לא את הגל ולא את המצבה שהיא עבורי, והבן.

הברכה שתחול ביותר היא
זו שהיא בכל נפשו של המברך

**וַיִּשָּׁבֶם לְבָן בְּפִקְרָא וַיִּנְשָׁק לְבָנָיו
וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֹתָהֶם וַיִּגְדֵּל וַיִּשָּׁב לְבָן
לְמִקְמוֹ (בראשית לב. א.)**

לעיל וַיְבָרְכוּ אֶת רַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ
אַחֲתֵנוּ אֵת הִיא לְאֶלְפֵי רַבֵּקָה (בראשית כד.
ס) היה זה ברכה לאחות ולא לבת,
ובתרגום יונתן בן עוזיאל שם וַיְבָרְכוּ יֵת
רַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ עַד כְּדוֹן הָיִית אַחֲתֵן
וְכְדוֹן אֵת אֲזִלָּא וּמִתְנַסְבָּא לְצַדִּיקָא וְכוּ',
נראה כוונתם לומר שעד עתה היית
אחותנו לא כן עתה משאת הולכת ונשאת

ולא נתנו להרוג את יעקב. הרי מכאן
שהברכה נמצאת במקום אשר קבורת
הצדיק שם וכמו שכבר העידו כן בכמה
מקומות שצדיקים קבורים שם.

ויקח יעקב אבן וירימה מצבה לברית לבן, ולעצמו
עשה גל ויאכלו שם, ושולחנו של יעקב אביו כמזבח
**וַעֲתָה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וְאַתָּה וְחָיָה
לְעַד בֵּינִי וּבֵינֶךָ, וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֲבֶן וַיְרִימָהּ
מִצֵּבָה, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאָחִיו לְקַטֹּוּ אֲבָנִים
וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ גֵל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל הַגֵּל,
וַיֹּאמֶר לְבָן הֲגַל הַזֶּה עַד בֵּינִי וּבֵינֶךָ הַיּוֹם
עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ גִּלְעָד, וַיֹּאמֶר לְבָן לְיַעֲקֹב
הֲנֵה הֲגַל הַזֶּה וְהַנֵּה הַמִּצֵּבָה אֲשֶׁר יִרְתִּי
בֵּינִי וּבֵינֶךָ, עַד הֲגַל הַזֶּה וְעֵדָה הַמִּצֵּבָה
אִם אֲנִי לֹא אֵעָבֶר אֵלֶיךָ אֵת הֲגַל הַזֶּה
וְאִם אַתָּה לֹא תֵעָבֶר אֵלַי אֵת הֲגַל הַזֶּה
וְאֵת הַמִּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה (בראשית לא.
מד-מה-מו-מז-נא-נב).**

ולפי שכבר כתבנו כמה פעמים (ע"ן בדברינו
על הפסוק וַיִּקַּח אֶת הָאֲבֶן אֲשֶׁר שָׁם מִרְאשֵׁיתוֹ וַיִּשָּׂם
אֹתָהּ מִצֵּבָה, בראשית כח יח) שלעבודת ה' היו
בונים מזבח המלוקט מאבנים הרבה
ואילו מצבה של אבן אחת לא היו עושים
לעבודת ה' אלא רק לעדות ולכריתת
ברית בין בני אדם מלבד המצבה שעשה
יעקב בבית אל לפי שכל האבנים שלקט
מבערב נעשו לאבן אחת, ממילא אף
כאן ויקח יעקב אבן וירימה מצבה בשביל
הברית שתהיה לעד בינו ובין לבן, ואחר
כך ויקחו אבנים ויעשו גל ויאכלו שם על
הגל כי לקיטת האבנים הוא למזבח
ושולחנו של יעקב ודאי שהוא כמזבח על
פי שאמרו רבי יוחנן ורבי אלעזר (ברכות נה

לצדיק שאז כבר אינך אחותנו כי מה להם ולחתן בן תורה בביתם, ולפי שרשעים היו אמרו כן. ממילא מפורש שברכת לבן לאחותו לא היתה אמיתית, ולכן אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה וְרַבִּי לִוִּי בִּשְׁם רַבִּי חֲמָא בַּר חֲנִינָה (בראשית רבה פרשה ס. יג) מִפְּנֵי מָה לֹא נִפְקְדָה רַבְּקָה עַד שֶׁנִּתְפַּלֵּל עָלֶיהָ יִצְחָק, שֶׁלֹא יִהְיוּ עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים אוֹמְרִים תִּפְלֹתֵנוּ עֲשֵׂתָה פְרוֹת, אֲלֵא וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לֵה' לְנִכַּח אִשְׁתּוֹ (בראשית כה. כא).

לא כן כאן בברכת לבן לא לאחותו אלא לבניו ולבנותיו ויברך אתהם ברכת אב ליוצאי חלציו. ובספורנו כתב דברים נפלאים ביותר וזה לשונו, ויברך אתהם כבר אמרו (ברכות ד' ע"א ומגילה טו ע"א) אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, אמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בסגולת צלם אלהים המברך כאומרו בַּעֲבוּר תִּבְרַכְךָ נַפְשִׁי (בראשית כו. ד), ע"כ. ונראה כוונת הדברים שכבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, כי כשהברכה היא בכל ליבו של המברך אז ודאי שתחול הברכה ותתקיים, אמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו אף שלבן היה רמאי כמו שנאמר וַאֲבִיכָן הִתֵּל בִּי וְהִחֲלִיף אֶת מִשְׁפַּרְתִּי עֲשֶׂרְת מָנִים (בראשית לא. ז) ואם כן איך יכולה ברכת הרמאי שתהיה בכל ליבו, אבל לא כן ברכת לבן לבנותיו, להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בסגולת צלם אלהים המברך, כלומר כי גם אם הוא רמאי, אך כיון שברכתו זו היא לבניו ולבנותיו, ודאי היא בכל נפשו.

בדברי הספורנו האלה אמרנו לעשות באגרת שכתבנו ושלחנו לבת תלמיד חכם שבמשך שנים היתה מתנכרת לאביה ואולי ביום מן הימים יעשו הדברים פירות ואם לא בזה אז לכל הפחות בעצאצאיה, ואם אלו דברי הספורנו נאמרו על לבן הארמי שאף היה עובד עבודה זרה ורמאי מאין דוגמתו, על אחת כמה וכמה ברכת כל בר ישראל באשר הוא שכשמברך בכל ליבו אז ודאי שתתקיים וזהו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. וכענין זה אמרנו בפסוק וַעֲתָה אֲלִיכֶם הַמַּצּוֹה הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים, אִם לֹא תִשְׁמָעוּ וגו' וְאֶרְוִתִּי אֶת בְּרִכּוֹתֵיכֶם (מלאכי ב. א-ב), ברכותיכם הם ודאי ברכות, אלא שאם לא תשמעו, אז רח"ל צריך לפעול לאורות הברכה הקיימת.

וברכה של איש יהודי אין ספק שמתקיימת, אך זאת בתנאי שהברכה תהיה בלב שלם ללא שום חסרון כלל. ואחד מן הידידים שאביו היה רופא מפורסם סיפר לי שפעם אחת נסע אביו הרופא לעיר אשדוד בכדי לתת להרה"ק רבי מאיר אבוחצירא זי"ע זריקת חיסון, וכשסיים ופנה ללכת ביקש מהצדיק את ברכתו ואמר לו הרב הקדוש שיבוא שוב למחרת ואז יברכו, אך הרופא מבקש שמיכיון שבין כך הוא כעת בבית הצדיק אל נא ימנע הצדיק ממנו את ברכתו, השיב לו הרב הקדוש שביום זה הרופא הכאיב לו וביום שמכאיבים אי אפשר לברך. וכמה מחרידים הם הדברים, כי בסך הכל מדובר בכאב של דקירה קלה ביותר במחט דקיקה ואין ספק שצדיק ברום דרגא של הרב הקדוש רבי מאיר

מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות חלקים של הלב השלם ואין זה בלב שלם ללא שום חסרון כלל, על כן ביקש אותו לבוא ליום המחרת ואז יברכנו בלב שלם.

אבוחצירא אינו חש כלל בכאב כזה, אך כיון שהברכה חייבת להינתן בשלימות וכעת בשל אותה דקירה קלה של מחט החיסון יהא נחסר חלקיק זעיר של אחת

הפטרת ויצא

ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן) אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה ניתנת באימה ברתת ובזיע שנאמר עבדו את ה' ביראה וגילו פרעה (תהלים ב. יא), מאי וגילו ברעה אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעה.

וכמו במתן תורה כן עסק התורה צריך שיהיה באימה וביראה וברתת ובזיע על פי זה הסדר בדוקא, אימה ואחר כך יראה ואחר כך רתת ולבסוף זיע, וכך יתבאר, אמנם אימה ויראה הם ב' שמות נרדפים אבל הם גם ב' שמות נפרדים כי יש הבדל ביניהם, אימה הוא מלשון איום שפירושו פחד ראשון הבא לרגע כמו מאיימין על העדים (ראש השנה כ' ע"א) וכן כדרך שמאיימין עליה שלא תשתה כך מאיימין עליה שתשתה (סוטה ז' ע"ב) וכן כיצד מאיימין את העדים (סנהדרין לו ע"א), האיום אינו דבר המתמשך כי הוא נעשה רק בתחילה קודם למעשה, וכשהאיום הוא בתוקף וחוזק אז הוא משפיע לאחר כך שממנו יתמשך הפחד גם בעת המעשה, הפחד המתמשך נקרא יראה שהיא תוצאת האימה, הרי מתחילה אימה ואחר כך יראה. ותוצאת היראה הוא רתת שהוא רעה, רעה שייך בעומד על מקומו אך רועד בחינת וכעין

תורה ניתנת באימה ברתת ובזיע
כדבר אפרים רתת נשא הוא ביראה
ויאשם בפעל וימת (דושע יג. א.)

כדבר אפרים רתת, במשמעות רתת הנה במסכת ברכות (כב ע"א) והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד. ט) וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב (דברים ד. י), מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן (דברי תורה) באימה וביראה וברתת ובזיע, ובאמרי נועם להגר"א אימה הוא שהאדם ירא מהקב"ה מחמת גדולתו ותפארתו, ויראה הוא יראת העונש, ורתת הוא מפני הבושה כמו שנאמר כדבר אפרים רתת וגו' כמו שהאדם ירא שחבירו יראה בו דבר מגונה עיין לקמן מג רש"י ד"ה דהוי מרתת (ברכות מג ע"א, רב ורבי חייא הו יתבי קמיה דרבי בסעודתא, אמר ליה רבי לרב קום משי ירך, חזייה דהוי מרתת, אמר ליה רבי חייא בר פחתי עיין בברכת מוונא קאמר לך, וברש"י, דהוי מרתת שמא ראה די מלוכלכות או שמא הארכתני באכילה יותר מדאי, וזיע היינו שעושה מצוה בשלימות עד שמזיע וכמו שאמרו (תגיגה יג ע"ב) מזיעתן של חיות כי החיות עושין בשלימות גדולה.

וענין זה גם במסכת יומא (ד' ע"א) רבי מתיא בן חרש אומר לא בא הכתוב (שמות כד. טו, וישכן בבדו ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת

אומרים לבעל הממון שהעבודה זרה חפץ בו והיה נשמע וזוכח עצמו להעבודה זרה וממונו היה לעבודה זרה.

בלשון העכו"ם נקרא זה הדבר גניבת לב וכעין שאותו עובד גלולים לבן הארמי אמר ליעקב מה עשית ותגנב את לבבי (בראשית לא. כו), וכאן על ידי דמות עצבים גנבו הכומרים לב עשירים, כי דמות עצבים בגימטריא לב עשירים.

מי שיש בידו צרורות של זווים רעים הם מעשים לא טובים ילך אצל החנוני המקיף הוא חש"ת ויחליפם במעשים טובים בתשובה מאהבה צרור עון אפרים צפונה חטאתו (הושע יג. יב).

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב (ברכות יב ע"ב) כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו שנאמר למען תזכרי ובשתי ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני בלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים (יחזקאל טו. סג), דילמא ציבור שאני, אלא מהכא ויאמר שמואל אל שאול למָה הִרְגִּיתָנִי לְהַעֲלוֹת אוֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי וְאַלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא עָנְנִי עוֹד גַּם בֵּיד הַנְּבִיאִים גַּם בַּחֲלוּמוֹת וְאַקְרָאָה לְךָ לְהוֹדִיעֲנִי מָה אֶעֱשֶׂה (שמואל א' כח. טו) ואילו אורים ותומים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים, ומנין דאחילו ליה מן שמיא, שנאמר מִחֶר אֶתָּה וּבְגִיד עָמִי (שמואל א' כח. יט) ואמר רבי יוחנן עמי במחיצתי, ורבנן אמרי מהכא, וְהוֹקְעֵנוּם לָהּ בְּגִבְעַת שָׁאוּל בְּחֶר ה' (שמואל ב' כא. ו) יצתה בת קול ואמרה בחיר ה'.

וְאַכְרַבְתָּהּ דָּא לְדָא נֶקְשָׁן (דניאל ה. ט) ולכן אחר היראה יבוא הרתת הוא הרעדה, ומזה הרתת יהיה תוצאת הזיע שזהו נייעה ממש וכבר ש"י על הפסוק וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֶרְחָק (שמות כ. טו) אין נוע אלא זיע.

ובהלכות קריאת שמע (ש"ע א"ח סימן סא סעיף א) יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע בְּכוֹנָה בְּאִמָּה בִּירָאָה בְּרִתָּת וְזִיע, וביאר הגאון שבט הלוי (שיעור הלכה ליל שישי וישלח תשעג) באימה מפחד גאון ה', ביראה היא יראת שמים יראה עילאה ויראה תתאה, ברתת רעד, ומוסיף המחבר בזיע מלשון זעזוע.

זובחי אדם עגלים ישקון שהיו גונבים להבעלי הממון ברמאות ועתה יוספו לחטא ויעשו להם מִסִּכָּה מִכִּסְפָּם כְּתִבּוּנָם עֲצָבִים מַעֲשֵׂה חַרְשִׁים כֵּלָה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשְׁקֹון (הושע יג. ב).

במסכת סנהדרין (סג ע"ב) מאי זובחי אדם עגלים ישקון, אמר רבי יצחק דבי רבי אמי שהיו כומרים נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבים את העגלים ועושים דמות עצבים ומעמידין בצד אבוסיהן ומוציאים אותן לחוץ, כיון שראו אותן, רצין אחריהן וממשמשין בהן, אומרים לו עבודה זרה חפץ בך, יבוא ויזבח עצמו לו. פירוש שבצד אבוס עגל העבודה זרה היו מניחין דמות עצבי הבעל ממון וכשהעגל היה אוכל היה רואה אותה דמות, והיו מרעיבין העגלים וכשיוציאין לחוץ ורואין את בעל הממון שהיה בדמות העצבים כסבורין העגלים שאבוס בצידם והיו רצין אחריהן וממשמשין בהן והכומרים

כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו, וזה לשון החיד"א בפתח עינים, ק"ק דאמרו רז"ל בילקוט צרור עוון אפרים צפונה חטאתו, כל מי שיש בידו דבר עבירה ומתבייש לעשות תשובה יחליפנה במעשה הטוב ויעשה תשובה ויתקבל, משל לאדם שיש לו צרורות של זוזים רעים ילך אצל חנוני ויתן לו תוספת ומחליפם בזוזים טובים, אף כל מי שיש בידו מעשים רעים יעשה תשובה ומעשים טובים, אלמא מתבייש לחוד לא סגי עד דאיכא מעשים טובים, והרי בשמעתין מוכח דכשמתבייש לבד מוחלין לו, ולא קשה מידי, דמסוגיין ליכא ראייה דמכפרת הבושה אלא בציבור, וביחיד מייתי ראייה משאול וליכא למילף משאול אלא כשנתבייש מה' וגם מאחרים דנתבייש משמואל, אבל במתבייש מה' לחוד ליכא שום ראייה דמוחלין לו, ובמאמר הנז' מיירי ביחיד וכשמתבייש לפני ה' לחוד ולהכי צריך מעשים טובים נמי, והיינו דאיצטריך למשול משל במאמר הנז' לאדם וכו' ילך אצל חנוני וכו' לרמוז דאיירי ביחיד ומתבייש מה' לחוד ותו דאשכחן דשאול נהרג בחטאו, ובמאמר הנז' הצריך עם הבושה מעשים טובים שיהא נמחל לגמרי בלי שום עונש, ע"כ מפתח עינים.

וצריך להבין שלכאורה אין המשל דומה להנמשל, כי המשל הוא אדם שיש לו צרורות של זוזים רעים שאין ערכן כזוזים טובים אך ודאי שהם עדיין שוים ובעלי ערך המה, ואילו הנמשל מי שיש בידו מעשים רעים יעשה תשובה ומעשים טובים, והרי מעשים רעים גרועים הם ואין בערכן מאומה

טוב ורק שליליים המה. וליישב הדברים נפק מפומי בעת השיעור, כמו המשל בצרורות של זוזים רעים שילך אצל חנוני ויתן לו תוספת ומחליפם בזוזים טובים כן מי שיש בידו מעשים רעים שאינם שוים בערכן לטובה כלל וכלל אך כיון שאותו אדם הולך אצל חנוני הוא אותו חנוני דמתניתין (אבות פרק ג' משנה טז) רבי עקיבא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים, החנות פתוחה והחנותי מקיף והפנקס פתוח והיד פותחת וכל הרוצה ללוות יבא וילווה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושללא מדעתו ויש להם על מה שיסמכו והדין דין אמת והכל מתקן לסעודה, וכמו בהמשל שילך אצל חנוני שיחליף הצרורות של זוזים רעים ויתן לו תוספת ומחליפם בזוזים טובים, כן אף כאן כל מי שיש בידו מעשים רעים ילך אצל ריבונו של עולם הוא החנוני המקיף יתברך שמו אשר ידו פתוחה לקבל שבים שהפנקס פתוח והיד כותבת ויעשה תשובה ומעשים טובים בתשובה מאהבה שבכזה יתן לו תוספת של מעשים טובים ומחליף להזוזים הרעים הזדונות בזוזים טובים שנעשו לו זכיות.

עוד נוסף בעת רעוא דרעיון תשפ"ד. צרור עוון אפרים צפונה חטאתו, מה שעוון בלשון צרור ואילו חטאת בלשון צפון, שבמצודת ציון צרור הוא ענין קשירה כמו והנה איש צרור כספו כספו בשקן (בראשית מב. לה, וכן משארתם צררת בשמלתם, שמות יב. לד), צפונה ענין הטמנה כמו וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג, כב, עושר החוטא צפון לצדיק). ממילא כיון שעוון הוא במזיד וחטאת הוא בשוגג (וימא לו ע"ב) על כן בעוון שהוא במזיד אמר

בימים הנוראים מיראה. ממילא העוון צרור קשור ושמור ולכשישוב מיראה יהיה נהפך לחטאת, ואותו צפנת שתהיה צפונה ושמורה חטאתו לעת מצוא לכשישוב מאהבה שיהיה נהפך לטוב ולזכיות.

ואכן מיד אחר שאמר צרור עוון אפרים צפונה חטאתו נאמר חבלי יולדה יבאו לו הוא בן לא חכם כי עת לא יעמד במשבר בנים (דושע יג. ג), חבלי יולדה יבואו לו לעת הישועה כמו חבלי משיח שקודם הגאולה שהם למרק ולצחצח וכדברי הנביא ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים וגו' ומי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא באש מצרף וכבדית מכבדים (מלאכי ג. א-ב), הוא באש מצרף לפי שאם בן הוא לא חכם לכן מי יכלכל את יום בואו ולזה צריך אש מצרף ובורית מכבסים, וישוב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם בזהב ובכסף והיו לה' מגישי מנחה בצדקה (מלאכי ג. ג). הוא בן לא חכם לעמוד במשבר העשוי להוליד בנים, ולזה אומר הקב"ה שלכן מיד שאול אפדים ממות אגאלים (דושע יג. יד).

לשון צרור קשור ושמור, אבל לכשישוב מיראה אז הופכין לחטאת היא שגגה (על פי יומא פו ע"ב), וכיון שנעשו שגגות, כעת צפונה ושמורה חטאתו לעת מצוא לכשישוב מאהבה שיהיה נהפך לזכיות, ועל פי שכבר כתבנו (בענייני פסח וחג המצות ובענייני חודש תשרי וראש השנה) מה שברמ"א הלכות ראש השנה (א"ח סימן תקפג סעיף ב) יש מדקדקים שלא לאכל אגוזים שאגוז בגימטריא חטא, והרי אגוז הוא גם בגימטריא טוב, אלא לפי שבראש השנה עת תשובה מיראה זדונות נעשו שגגות ואגוז בגימטריא חטא סימנא מילתא לכן אין אוכלים, מה שאין כן פסח עת תשובה מאהבה שנהפך לזכיות אין אף חטא ולכן אגוז בגימטריא טוב, ועל כן בפסח מצוה לחלק לתינוקות אגוזים (א"ח סימן תע"ב סעיף טז), ובה המלצנו בפסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא. ב), ליראיך היינו בימים נוראים כששבים מיראה שאז זדונות נעשו לשגגות ולחטא שהוא בגימטריא אגוז, הקב"ה צופנו לעת תשובה מאהבה בפסח שאז מצוה לחלק אגוזים כי אגוז הוא בגימטריא טוב, מה רב טובך הוא השוב בגימטריא אגוז אשר צפנת אותו עד פסח לאותם יראיך ששבו

לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם ה' וְתִהְיֶה לָהֶם בִּירוּשָׁלַיִם
בְּרֶכֶת מִזֵּל טוֹב קֹדֶם כְּבוֹד אֲדֹמָ"ר שְׁלִיט"א
וְכָל בֵּית הַמַּלְכוּת סְאִדִּיגוֹרָה
לְנִישׁוֹאֵי הַבַּת תַּחֲוִי
עִם הַחֲתָן הַמוֹפְלָג שֶׁלֹּשֶׁלֶת הַיּוֹחֲסִין כֶּשֶׁ"ת
הָרֵב יִצְחָק אֵיזִיק יְהוּדָה יִחְיָאֵל רוֹקַח שְׁלִיט"א
כַּעֲמִירַת מִכּוֹן הו"ל f טא סִיכּוֹת הַצֶּמֶח